

*Hän kaunis on, min´ en tietää vois,
minä aikana ihminen kauniimpi ois*

Toimintatutkimus luovan yhteistoiminnan rakentumisesta yhteisölliseksi
taidekasvatukseksi veteraanien hoitoyhteisössä

Jatta Lintunen
Eeva Vanhanen
Pro Gradu -tutkielma
Lapin Yliopisto
Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelma
Ohjaaja: Timo Jokela
2016

Kannen otsikko runosta:

Mahdoton ratkaista: Se on, ystävä, ratkaista mahdoton, minä aikana ihminen kaunein on... Alpo Noponen 1912

Lähde: Lausuntarunoja nuorelle väelle: lausuntaohjeita ja 250 lausuttavaa runoa. 1958. Neljäs painos. Toimittaneet Eero Salola ja Eino Keskinen. Osakeyhtiö Valistus, Helsinki.

LAPIN YLIOPISTO, TAITEIDEN TIEDEKUNTA

Työn nimi: Hän kaunis on, min' en tietää vois, minä aikana ihminen kauniimpi ois – Toimintatutkimus luovan yhteistoiminnan rakentumisesta yhteisölliseksi taidekasvatukseksi veteraanien hoitoyhteisössä

Tekijät: Jatta Lintunen, Eeva Vanhanen

Koulutusohjelma: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 124+lähteet ja liitteet

Vuosi: 2016

Tiivistelmä: Tutkimus käsittelee yhteisöllistä taidetoimintaa vanhusten hoitoyhteisössä. Suomalaisessa yhteiskunnassa ikäännyttään pitkälti erilaisissa vanhainkodeissa ja laitoshoidossa. Palvelutalojen taidekasvatus on rakentunut pitkälti yksin suoritettavien kädentaitojen ja käsitöiden ympärille. Palvelutalojen taide- ja kulttuuritoimintaa tulisi kehittää suuntaan, jossa vanhukset voivat olla osallisina kunnosta riippumatta.

Tutkimuksen toiminnallisena osuutena oli Lapin yliopiston ja Lapin Kuntoutuksen välinen yhteisötaideprojekti. Rovaniemen Veljeskoti toimii osana Lapin Kuntoutusta. Tutkimuksen vanhukset ovat pääasiassa Veljeskodin veteraaneja. Tutkimuksessa kehitettiin luovaa kuvataidekasvatusta veteraanien vanhusyhteisöön sekä taideperustaisten menetelmien kautta osallistettiin vanhukset suunnittelemaan yhdyskäytävä Ränni mielekkäämmäksi tilaksi käyttää. Tutkimuksen projekti rakentui yhteisestä asukkaita osallistavasta suunnittelusta, kollektiivisesta muistelutyöstä, yhteisöllisestä valokuvaamisesta sekä teoksen valokuvien teemoittelusta ja visuaalisesta suunnittelusta.

Tutkimus on taideperustainen toimintatutkimus. Taideperustaisten valokuvallisten menetelmien ja yhteissuunnittelun kautta kehitettiin yhteisöä rikastuttavaa taidetoimintaa ja vanhusyhteisö sai vaikuttaa omiin asuintiloihinsa. Tutkimuksessa kehitettiin yhteistyötä taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan toimijoiden välillä. Luovia taideperustaisia menetelmiä kehitettiin yhteistyössä toimintaterapeutin kanssa. Projektiin osallistuneet veteraanit olivat yli 90-vuotiaita ja heillä oli eriasteisia muistisairauksia.

Tutkimus tuo esiin, kuinka merkittävää sosiaalinen ja vuorovaikutteinen taidetoiminta vanhusten hoitoyhteisössä voi olla. Yhteistyössä vanhusten kanssa suunnitelimme valokuvallisen yhteisötaideteoksen elävöittämään hoitoyhteisön yhdyskäytävä Ränniä. Teos suunniteltiin valokuvallisen muistelun ja yhteissuunnittelun ympärille rakentuneessa dialogissa. Yhteisötaideteoksen kuvat ovat veteraanien henkilökohtaisia valokuvia sekä heistä ottamamme henkilökuvia. Tutkimus tuo esiin, kuinka valokuvien merkitykset voivat kattaa historiallisesti myös koko sukupolvea. Suurien valokuvien kautta rakentuvat teoksen neljä teemaa: lapsuus, nuoruus aikuisuus ja vanhuus. Aloittamamme muistelu ja vuorovaikutus voivat valokuvallisen yhteisötaideteoksen kautta jatkua yhdyskäytävässä. Yhteisötaideteos tekee vanhuksia näkyväksi sekä muistuttaa aktiivisesta toimijuudesta ja osallisuudesta.

Keskeiset käsitteet: valokuva, valokuvallinen muistelutyö, muistelutyö, keskustelutaide, sosiokonstruktivistinen oppimiskäsitys, yhteissuunnittelu, yhteisöllinen taidekasvatus, toimintatutkimus, taideperustainen toimintatutkimus

Muita tietoja:

Suostumme tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostumme tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

UNIVERSITY OF LAPLAND, FACULTY OF ART AND DESIGN

The name of the pro gradu thesis: A beautiful person, I do not know, at which time a person would be more beautiful – An action Research on creative collaboration developing into community-based art education in a senior care community for veterans

Writers: Jatta Lintunen, Eeva Vanhanen

Degree programme / subject: Art Education

The type of the work: pro gradu thesis

Number of pages: 124+attachments

Year: 2016

Summary: This study examines community-based artistic activity in seniors caring community. In the Finnish society seniors mostly age in different kinds of senior homes and institutional care. The art conception in nursing homes has been constructed mainly around handicrafts performed individually. The artistic and cultural activity in nursing homes should be developed to a direction where seniors could participate regardless of their condition.

The functional part of this study was a community art project between the University of Lapland and Lapin Kuntoutus Oy. The seniors in this study are mainly veterans in Rovaniemi Veljeskoti, which works as a part of Lapin Kuntoutus. In this study the assignment was to develop creative art education for a veterans' senior community and enable the seniors to participate in to co-designing the gateway Ränni to be a more meaningful space to use. The project of this study was constructed around co-design, collective recollection work, community-based photography, organizing the photographs of the artwork into themes, and a visual designing of the artwork.

The study is an art-based action research. By means of art-based photographic methods, artistic activities enriching the community were developed and the senior community got a chance to influence their own living space. In this study we developed collaboration between the fields of art and culture and social and health sectors. Creative art based methods were developed in collaboration with an occupational therapist. The veterans in the project were over 90 years old and they had different stages of dementia.

This study brings out how meaningful social and interactive art action in a senior community can be. In collaboration with the seniors we designed a photographic community artwork to enliven the gateway in the senior home. The artwork was designed in a dialogue constructed in photographic recollection work and in co-design. The photographs in the artwork are the veterans' personal pictures and portraits that we took of them. The study brings out how meanings of photographs can cover the history of a whole generation. Through the large photographs the four themes of the artwork are constructed: childhood, youth, adulthood and old age. Through the artwork, the interaction and the recollection that we started can continue in corridor. The artwork makes seniors visible and brings to mind of their activity and participation.

Key words: photograph, photographic recollection work, recollection work, conversational art, socioconstructive learning apprehension, co-design, community-based art education, action research, art-based action research

Other information:

We give a permission the pro gradu thesis to be used in the library X

We give a permission the pro gradu thesis to be used in the Provincial library of Lapland X

SISÄLLYS:

1. JOHDANTO	7
2. KULTTUURITOIMINTAA VELJESKODIN VANHUSYHTEISÖÖN	11
2.1 Lapin Kuntoutus Oy, Veljeskoti ja Ilkka	11
2.2 Yhteisöprojekti, toimijat ja ajoittuminen	13
2.3 Tutkimuksen paikantuminen iäkkäiden taidetoiminnan kenttään	14
3. VALOKUVALLISUUS JA LUOVA MUISTELUTYÖ	16
3.1 Valokuva nykytaiteessa	16
3.1.1 Valokuva tilassa	18
3.1.2 Valokuvan sosiaaliset merkitykset	20
3.1.3 Voimauttava valokuva	21
3.2 Valokuvallinen muistelutyö	23
3.3 Muistelutyö ja taidelähtöinen työskentely	25
3.4 Taide- ja kulttuuritoiminnan vaikutuksia ja tavoitteita vanhusten hoivayhteisöissä	30
4. YHTEISÖ JA TAIDE	33
4.1 Sosiokonstruktivistinen oppimiskäsitys	33
4.2 Keskustelutaide	34
4.3 Palvelumuotoilu ja yhteissuunnittelu	35
4.4 Yhteisöllinen taidekasvatus	37
5. TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTOT	42
5.1 Tutkimuskysymykset ja menetelmien valinta	42
5.2 Toimintatutkimus	42
5.2.1 Sykleittäin rakentuva ja kehittyvä toiminta	44
5.2.2 Tutkijoiden rooli ja interventio	47
5.3 Taideperustainen tutkimus	48
5.4 Aineiston keruu	52
5.5 Aineiston käsittely ja analysointi	54
6. YHDESSÄ LUOMAMME TAIDETOIMINNAN KUVAUS	57
6.1 Tutkimuksen lähtökohdat, tutkimusympäristö ja yhteisöön tutustuminen	57
6.2 Suunnittelua ja ideointia	60
6.3 Luova valokuvallinen muistelutyö osana teoksen luomista	63

6.4 Yhteisöllinen valokuvaaminen	70
6.5 Valokuvien teemoittelusta kohti taideteosta	76
6.6 Yhteisen toimintamme näkyväksi saattaminen	79
7. TOIMINNAN MERKITYKSET	92
7.1 Kohtaaminen, dialogi ja yhteissuunnittelu	92
7.2 Valokuvalliset menetelmät yhteisöllisyyden rakentajana	96
7.2.1 Luova muistelu kollektiivisena yhteisöllisyytenä	96
7.2.2 Yhteisöllinen elementti omakuvan kohtaamisessa	102
7.3 Taidetoiminta kohtaa toimintaterapian ja yhteisen toimintamme merkityksiä	106
7.4 Yhteisöllinen taideteos sosiaalisen yhteisönsä tiloissa	112
7.5 Yhteenvedo ja kehittämismahdollisuudet	118
8. POHDINTA	122
LÄHTEET	
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Vanhustyö on ajankohtainen ja puhuttava aihe Suomessa. Vaikka suurten ikäluokkien eläköitymisestä on puhuttu jo pitkään, valmistautuminen yhä kasvavaan vanhusten määrään ei kehity riittävällä tahdilla. Lapsia syntyi vuonna 2015 vähemmän kuin 1860-luvun nälkävuosina (Poliitikot syntyvyyden laskusta 2013). Huoltosuhde heikkenee entisestään. Tulevaisuudessa yhä vähemmän ihmisiä hoitaa koko ajan kasvavaa vanhusten joukkoa. (Kivipelto 2015.) Edellisen kauden pääministeri kertoi sote-uudistus keskustelussa, että vanhuksista huolehtiminen ei ole kehittynyt Suomessa samalla tavalla kuin muissa pohjoismaissa. Sekä lääketieteelliset fyysiset tarpeet että sosiaaliset ja psyykkiset tarpeet tulisi huomioida tasavertaisesti. Suomessa muistisairauden ja dementian ajatellaan hoituvan määrärahan suuntaamisella vuodepaikkoihin. (Katainen 2013.) Kuluvalla kaudella leikkauslista on ollut niin suuri, että asia ei ole mennyt ainakaan eteenpäin. Suomalaisessa yhteiskuntarakenteessa ikääntyvät vanhenevat pitkälti erilaisissa vanhainkodeissa ja laitoshoidossa. Suuri osa yli 75-vuotiaista vanhuksista on laitoshoidossa. Suomi vanhenee pohjoismaista väestöltään nopeimmin ja tulevina vuosina ikääntyvien määrät eri hoitoyhteisöissä nousevat roimasti. Vuonna 2010 laitoshoidossa oli noin 450 000 vanhusta ja ennuste vuodelle 2030 on 800 000 vanhusta. Pelkästään muistisairaita ja dementikkoja on tällä hetkellä noin 70 000, mutta muutaman vuoden päästä 150 000. Ennuste muistisairaista vuodelle 2040 on 190 000. (Yle 2013.) Helsingin kaupungin ylilääkäri Arto Tennilän mukaan vanhuksilla suurin ja jatkossa kasvava ongelma on muistisairaudet. Yksi keskeisistä ongelmista on yksinäisyys. (Tennilä 2016.) Ikäihmisten palveluiden laatusuosituksessa osallisuus on yksi ihmisarvoisen vanhuuden eettisistä periaatteista. Osallisuuden periaate tulisi tehdä näkyväksi ikääntyneiden palveluissa. Sosiaalista toimintakykyä tulee ylläpitää ja vahvistaa ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus tulee turvata niin, että ihminen on iäkkäänäkin yhteisönsä täysivaltainen jäsen. (Ikäihmisten palveluiden laatusuositus 2008, 13; Kairala 2009, 21.) Vanhuuskin on aktiivinen elämänvaihe. Arvokas vanhuus tulisi turvata kaikille vanhuksille.

Kun väestö ikääntyy, nousee tärkeäksi sen hyvinvoinnin turvaaminen, ei vain fyysisin, vaan myös psyykkisin ja sosiaalisin ulottuvuuksin. Ikäihmisiä osallistavan taide- ja kulttuuritoiminnan integroimisella osaksi hoitoyhteisöjen arkea voi olla erittäin merkittävä rooli tulevaisuudessa. Taide- ja kulttuuritoimintaa vanhusyhteisöihin tuotetaan tällä het-

kellä pitkälti erilaisen projektien voimin. Toimijoita ovat erilaiset koulutusinstituutiot kuten korkeakoulut, yliopistot, mutta myös itsenäiset taiteilijat. Toiminnan mahdollistaa erilaiset haettavat hankerahoitukset ja apurahat. Toimintaa pyritään juurruttamaan mutta sen jatkuminen ei ole taattua. Hanna-Liisa Liikasen mukaan hoitolaitosten taide- ja kulttuuritoimintaa pitäisi saada laajennettua sekä vakiinnutettua. Kehittämishankkeita ja projektitoimintaa on, mutta ne ovat usein ajallisesti ja paikallisesti rajattuja. Taiteelle ja kulttuurille on kysyntää, mutta sen sovittaminen hoitoyksiköiden arkeen ei ole itsestäänselvyys. (Liikanen 2003, 152.) Kun väestö Suomessa ikääntyy vauhdilla, tulisi tämän tyyppinen kulttuuritoiminta turvata laajemmin myös yhteiskunta ja kuntatasolla.

Lapin Yliopiston taiteiden tiedekunnan tutkijat ja opiskelijat ovat olleet useissa tutkimushankkeissa suunnittelemassa ja toteuttamassa yhteisölähtöistä taidetoimintaa vanhusyhteisöihin. (Hiltunen & Turulin 2013, 14–15.) Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelman tutkimus on ollut taideperustaista ja sen alla on syntynyt useita pro gradu -tutkielmia. Kuvataidekasvatuksen taideperustainen toimintamalli kuvastaa kuvataidekasvattajan laajentunutta työkenttää. Yhteisöjen ja kulttuurien rikkauten esiin tuominen taidetoiminnan keinoin on mielenkiintoinen ja inspiroiva tehtävä ja sen kehittäminen on ensiarvoisen tärkeää. Saimme mahdollisuuden lähteä kehittämään toimintaa veteraanien hoivayhteisöön Rovaniemen Veljeskodille – toimintaa, joka tulisi rakentumaan yhteisötaideteokseksi yhteisönsä tiloihin. Olemme kiinnostuneita kuvataidekasvatuksen soveltamisesta ja kehittämisestä, ja luovuuden hyödyntämisestä vanhusyhteisössä. Oppimisenäkemyksemme pohjaa sosiokonstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, jossa merkityksellistä on kokemuksellinen elinikäinen oppiminen, sekä yhteisöllinen näkemys oppimiseen. Taidealan koulutukseltamme olemme muotoilija ja valokuvaaja. Ammattikorkeakoulututkintojen lisäksi meillä on laaja pohja erilaisia taide- ja kulttuuriopintoja. Halusimme tuoda luovaa taiteellista osaamistamme vanhusyhteisöön ja osaksi palvelutalon toimintaa. Tutkimuksesamme kehitämme osaamistamme tulevana taidekasvattajina.

Tutkimuksen projektissa pyrimme kehittämään sosiaalista ja vuorovaikutteista taidetoimintaa vanhusten hoivayhteisössä. Vaikka yhteisiä taidetuokioita on, taiteen tekeminen näyttäytyy näissä yhteisöissä pitkälti yksin suoritettavina kädentaitoina ja ns. käsitöinä. Yhteisöllistä ja luovaa taiteen tekemistä tulisi olla enemmän. Tutkimus tuo esiin, kuinka merkittävää vuorovaikutteinen luova taidetoiminta ja sen synnyttämä sosiaalinen kanssa-

käyminen vanhusyhteisössä on. Merkittävässä osassa tutkimusta on meidän ja toimintaterapeutin välinen yhteistyö. Pyrimme kehittämään taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan osaajien välistä yhteistyötä sekä tuomaan esiin niitä seikkoja, jotka siihen vaikuttivat. Tutkimuksen projektissa olemme hyödyntäneet tasavertaisesti meidän alalista erityisosaamista sekä pyrkineet oppimaan toisiltamme. Tutkimuksessamme on näin piirteitä myös kehittävästä työntutkimuksesta. Yhteinen taidetoimintamme rakentui toimintaterapian kehykseen, johon meidän osaamisemme taiteessa toi uusia menetelmällisiä ratkaisuja. Toimintamme sisältö ja yhteisöllinen työskentelytapa nousi projektin vanhuksesta. Lähtökohta yhteiselle taidetoiminnalle oli vanhuslähtöinen ja taiteen kautta käsiteltävien aiheiden ja teemojen tuli olla heidän elämismaailmastaan nousevia. Toiminta tulisi rakentumaan yhteisölliseksi taideteokseksi yhteisönsä tiloihin.

Tutkimustehtäväksemme asetamme taidetoiminnan kehittämisen vanhusyhteisöön. Ymmärtääksemme, ja sitä kautta kehittääksemme sitä asetamme tutkimuskysymyksiä. Minkälaista toimintaa voidaan tuottaa työskennellessä yhdessä vanhusten kanssa? Miten toiminta muotoutuu taiteeksi? Miten yhdessä toimimalla saamme aikaiseksi taideteoksen? Mikä on vanhuksille mieleistä toimintaa? Ja miksi juuri taidetoimintaa ja voidaanko taidetoiminnalla tuottaa hyvinvointia? Haemme vastauksia kysymyksiimme taideperustaisen toimintatutkimuksen menetelmin. Taideperustaisen toimintatutkimuksen viitekehyksessä sekä luomme uutta toimintaa yhteisöön että saamme vastauksia yhteisöstä. Luovaa yhteistoimintaa kehittämällä taide on välineenä tutkimusprosessissa. Tutkimuksemme tähtää luovan taidetoiminnan näkyväksi tekemiseen ja taiteellinen osuutemme, yhteisöllinen taideteos, on osa tutkimustehtävää. Lähdemme kehittämään luovaa toimintaa vanhusyhteisöön, joka tähtää yhteisen taideteoksen syntymiseen.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaista toimintaa yhdessä työskennellessä voidaan luoda vanhusten kuvataidekasvatukseen taide- kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan osaamisen alla?
2. Kuinka toiminta rakentuu yhteisötaideteokseksi?
3. Kuinka taidekasvatus voi osallistaa vanhuksia sekä tukea ikääntyvien yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia hoitoyhteisössä?

Projektin myötä taiteelliseksi toiminnan lähtökohdaksi nousi valokuvallisuus sekä luova muistelutyö. Valokuvallisuuden teoriaa lähestymme nykytaiteen sosiaalisesta, paikallisesta ja tilallisesta näkökulmasta. Teoriassa tuomme esiin muun muassa Seija Ulkuniemen (2005) ja Jan Kailan (2002) ajatuksia valokuvasta nykytaiteen tilallisena ja sosiaalisena elementtinä. Muistelutyön menetelmien vahvuuksista on kirjoittanut Hakonen (2003) ja Saarenheimo (1997). Luovaa valokuvallista muistelua vanhusyhteisöissä ovat tutkineet muun muassa Leonie Hohenthal-Antin (2006, 2009), Marja Susi (2011), Tiina Kohtamäki ja Sirkka-Liisa Palomäki (2010). Nämä tutkimukset ovat sekä ohjanneet että rohkaisseet jatkamaan työskentelyämme ja tutkimustamme vanhusyhteisössä. Tutkimuksen toinen teoriaosio rakentuu käsitteiden yhteisö ja taide ympärille. Tutkimuksessamme tukeudumme Mirja Hiltusen (2009) yhteisölliseen taidekasvatukseen ja pedagogiikkaan yhteisöllisestä näkökulmasta. Tutkimusosion teoreettinen viitekehys rakentuu yhteissuunnittelun, sosiokonstruktivistisen oppimiskäsityksen, keskustelutaiteen sekä yhteisöllisen taidekasvatuksen ympärille. Tutkimus on taideperustainen toimintatutkimus, jossa vanhusyhteisö osallistetaan omasta yhteisöstään nousevan taidetoiminnan kehittämiseen sekä muutoksen tuottamiseen yhteisössään. Taideperustaista toimintatutkimusta ovat kehittäneet Timo Jokela ja Mirja Hiltunen (Jokela, Hiltunen & Härkönen 2015).

Kuva 1. Vilho Rautamäen lapset Valajaskosken rannassa. Vilho Rautamäen kokoelmasta

2. KULTTUURITOIMINTAA VELJESKODIN VANHUSYHTEISÖÖN

2.1 Lapin Kuntoutus Oy, Veljeskoti ja Ilkka, yhdyskäytävä Ränni

Tutkimuksen toiminnallisena osuutena oli Lapin Yliopiston ja Lapin Kuntoutus Oy:n välinen yhteistyöprojekti. Lapin Kuntoutus Oy aloitti toimintansa Rovaniemellä 1.5.2012. Lapin Kuntoutus jakautuu usean vuosikymmenen ajan Rovaniemellä toimineeseen Invalidiliiton Lapin Kuntoutuskeskukseen (Ilkka) ja vuonna 1991 perustettuun Rovaniemen Veljes-sairaskotisäätiöön Veljeskotiin ja palvelukoti Veljestupaan. (LK 2012.) Suomeen rakennettiin 80-luvulla sairaskotien verkosto. Rovaniemen Veljes-sairaskoti on perustettu säätiönä 1986 ja se aloitti toimintansa 1991. Alun alkaen tilat ja laitteet suunniteltiin veteraanien ja sotainvalidien käyttöön. Rovaniemen veljeskodilla on 33 paikkaa, joista 18 on kuntoutuspaikkoja ja 15 laitoshoidon paikkoja. (Rillumaroi 2014.) Veljeskodilla asuu 33–37 veteraania, joista osa on kuntoutujia ja osa asuu siellä pysyvästi. Tuettuun asumiseen on 21 asuntoa. Yksikköjen yhdistymisen myötä kuntoutus- ja hoitopaikkoja on 99. (LK 2012.) Nykyään kaikki palvelu tuotetaan omana toimintanaan, jotta niitä voidaan tarjota kaikille (Rillumaroi 2014). Lapin Kuntoutus Oy tarjoaa vaativaa laitos- ja avokuntoutusta, työelämäkuntoutusta, gerontologista kuntoutusta ja hoitoa ja ikäihmisten tuettua asumista. Gerontologinen hoito ja kuntoutus sisältää veteraanien, sotainvalidien ja muiden ikäihmisten laitos-, päivä- ja avokuntoutuksen sekä laitoshoidon. (LK 2012.) Gerontologisen kuntoutuksen ja hoidon tarkoituksena on ikääntyneiden ihmisten fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäminen ja ylläpitäminen sekä kotona selviytymisen tukeminen (Lapin Kuntoutus Oy esite 2013).

Kuntoutuskeskus Ilkan ja Veljeskodin yhdistyttyä hallinnollisesti 2012 Lapin Kuntoutus Oy:ksi, yksikköjen välille rakennettiin yhdyskäytävä helpottamaan läpikulkua. Käytävä oli nimetty vanhuksille järjestetyssä nimenantokilpailussa Ränniksi. Tutkimuksen yhteistyöprojekti käynnistyi Kuntoutus Oy:n toiveesta estetisoida yhdyskäytävää yhteistyössä Lapin Yliopiston taiteiden tiedekunnan kanssa. Yhdyskäytävä on 50 metriä pitkä ja sen leveys on noin kolme metriä. Läpi käytävän kulkee tukikaide kummallakin seinällä. Toisessa päässä käytävää on lyhyt loiva ylämäki. Tila on valmistunut 2012. Se on uusi, tyhjä ja kolkko. Käytävässä on paljon suuria ikkunoita. Päiväsaikaan käytävässä on luonnonvaloa ja hämärtyessä valaistus syttyy automaattisesti. Käytävän lattia on betonia. Seinät on maalattu. Käytävä tekee kaksi mutkaa. Yhdyskäytävää käyttävät Veljeskodin lyhyt- ja

pitkäaikaiset asukkaat, asukkaiden omaiset, henkilökunta, kuntoutujat ja talon vierailijat. Käytävää käytetään myös yksiköiden väliseen tavaran kuljetukseen. Käytävä mahdollistaa kulun sisäkautta yksiköstä toiseen. (ks. kuvat 2. ja 3.)

Kuva 2. ja 3. Yhdyskäytävä Ränni Veljeskodin ja Kuntoutus Oy:n päädystä. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

2.2 Yhteisöprojekti, toimijat ja ajoittuminen

Projekti käynnistyi Veljeskodin aloitteesta. Yhdyskätävään haluttiin jotakin visuaalista, jotta sitä olisi mielekkäämpi käyttää. Fysioterapeutti Erkki Kumpula Veljeskodilta otti yhteyttä Lapin yliopistoon ja kysyi taiteilijaa tekemään maalausta käytävän seinään. Opettaja Annamari Manninen otti puhelun vastaan ja kertoi, että kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmasta ei tulla maalaamaan seinää vaan koulutusohjelmasta voisi tulla opiskelijoita tekemään yhdessä vanhusten kanssa yhteisötaidetta käytävään. Projekti johon tutkimuksemme kohdistuu, on meidän Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden, Eeva Vanhasen ja Jatta Lintusen sekä Rovaniemen Veljeskodin veteraanien ja Lapin Kuntoutuksen henkilökunnan yhteistyö. Projekti alkoi 1.10.2013 ja päättyi 3.12.2014. Projektissamme tavoitteena oli lähteä veteraanien kanssa yhteistyössä toteuttamaan yhteisötaideteosta, joka sijoittuisi yhdyskätävään. Halusimme yhteisötaideteoksella tehdä tilasta esteettisesti viihtyisämmän ja mielekkäämmän käyttää sekä aktivoida vanhuksia liikkumaan.

Lapin yliopiston opiskelijoista projektissa oli meidän lisäksi Barbara Nery. Brasilialainen vaihto-opiskelija Barbara Nery oli mukana projektissa keväällä 2014 tammikuusta toukokuuhun. Barbara ei osannut suomen kieltä, joten hän oli mukana kuvien skannaamisessa kevään aikana. Projekti sai alkunsa kuvataidekasvatuksen yhteisöprojektikurssilla, josta se laajeni pro gradu -tutkielmaksi. Pohjakoulutukselta Jatta on muotoilija ja Eeva valokuvaaja. Projektissa kehitimme osaamistamme tulevina kuvataidekasvattajina. Vastuu projektista jakautui meidän välille luonnollisesti ja tasapuolisesti. Pääpiirteittäin teimme kaiken yhdessä. Projektissa olemme hyödyntäneet myös aikaisempaa ammatillista osaamistamme. Mitä toinen ei ole osannut olemme myös opettaneet toisillemme.

Projektin ohjaajana toimi yliopisto-opettaja Annamari Manninen. Annamari oli mukana Veljeskodilla osana projektiryhmää silloin kuin opettamistyöltä pääsi. Ohjaajan roolissa Annamari on nostanut esiin asioita joita emme ole huomanneet ajatella. Projektissa tarvitsimme lähes kaikkia mahdollisia medialaitteita. (Videokuva- ja äänitallentimet, videotykki, skanneri, kamerat, studiovalot ja tarvikkeet.) Annamari on mediakasvatuksen opettaja ja hänen laitteiden tuntemus ja neuvot ovat tukeneet projektiamme.

Lapin Kuntoutus Oy:ltä toimintaterapeutina projektissa toimi Outi Luukkonen. Outilla oli havaittavissa ajatus vanhusten osallistamisesta taidetoimintaan. Fysioterapeutti Erkki Kumpula toimi projektin yhteyshenkilönä. Erkin toimesta koko projekti lähti liikkeelle. Hän näki tarpeen käytävän mielekkääksi tekemisestä.

Työryhmän yhteinen osaaminen oli: yhteisöllinen kuvataidekasvatus, taide, valokuvaus, teollinen muotoilu, palvelumuotoilu, kulttuuri ja viestintä, toimintaterapia ja fysioterapia. Myös veteraanit ovat tuoneet oman osaamisensa projektiin. Projektissa lähdimme kehittämään toimintaa, jossa voisimme hyödyntää eri osapuolten vahvuuksia ja osaamista.

Me opiskelijat ja toimintaterapeutti Outi Luukkonen yhdessä vanhusten kanssa lähdimme kehittämään toimintaa, jossa luovuus ja taide ja toimintaterapia voivat yhdistyä. Toimintaa, joka tulee tähtäämään muutokseen yhdyskäytävä Rännissä.

2.3 Tutkimuksen paikantuminen iäkkäiden taide- ja kulttuuritoiminnan kenttään

Suomessa on viime vuosina toteutunut useita tutkimuksellisia hankkeita, joissa taide- ja kulttuuritoimintaa on tuotu osaksi ikäihmisten ja hoitolaitosten arkea. Hankkeissa eri toimijatahot ovat iäkkäiden kanssa olleet konkreettisesti kehittämässä ja luomassa iäkkäiden tarpeista ja elämismaailmasta nousevaa taidetta. Hankkeissa on luotu elämyksellistä sekä hyvinvointia lisäävää taidetoimintaa ja pyritty juurruttamaan monimuotoisia sekä soveltavia taidelähtöisiä menetelmiä sosiaali- ja terveysalan kentälle. Suomessa toteutuneita, ikäihmisille suunnattuja taide- ja kulttuurihankkeita ovat muun muassa IkäEhyt-, Taika-, Taidekehrä- ja Arts in Hospital- hankkeet. (Jumisko, Jänkälä, Turulin & Piekkari, 2013; Liikanen 2003; Nieminen & Sainio 2013.)

IkäEhyt -hanke käynnistyi keväällä 2011 ja jatkui vuoden 2013 loppuun asti. Hankkeen tavoitteena oli tukea iäkkäiden lappilaisten hyvinvointia ja elämänlaatua kehittämällä heille suunnattuja palveluja ja yhteisöllisiä työmenetelmiä. Hanketta toteuttamassa ja siinä toimijoina olivat Lapin korkeakoulukonserni, 14 Lapin kuntaa, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, hyvinvointialan yrittäjiä ja yhdistyksiä sekä itse ikäihmiset ja hoitoalan henkilöstöä. (Jumisko ym. 2013.) Yksi IkäEhyt hankkeen tehtävä on ollut tuoda taide- ja kulttuuritoimintaa osaksi iäkkäiden hoitotyötä. Taidetoiminnan alla ikäihmisiä

innostettiin taideteosten, draaman, musiikin ja kuvallisen työskentelyn myötä osallistumaan erimittaisiin, pitkäjänteisiinkin, yhteisöllisiin työpajoihin. Mukana toiminnassa oli myös hoitolaitosten henkilökuntaa, mikä oli merkittävää, jotta taideperustaiset työmuodot ja työskentelytavat saisivat jalansijaa hoitolaisoksissa enemmän. (Hiltunen & Turulin 2013, 14–15.) Hankkeen alla syntyi useita artikkeleita sekä opinnäytetöitä niin taiteen- kuin sosiaalialan kentille.

Taika -hankkeen ensimmäinen osa (Taide kohtaamisalustana sektorirajat ylittävälle kulttuurisille innovaatioille 2008–2011) toteutui tavoitteenaan juurruttaa taidelähtöisiä menetelmiä sosiaali- ja terveysalan hoitotyöyhteisöihin. Hankkeen tavoitteellisena päämääränä ja ”kaavana” oli mentoroinnin nelikenttämalli, jossa tavoitteena oli tuoda taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan kenttien erityisosaamista lähemmäs toisiaan. Molempien ammattialojen vahvuuksia on pyritty integroimaan reflektiivisen vertais- ja käänteismentoroinnin myötä. Vertaismentoroinnissa saman alan osaajat jakavat kokemuksiaan ja pyrkivät sitä kautta kehittämään toimintaansa. Käänteismentoroinnissa eri alojen erityisosaaminen jaetaan ja pyritään sitä kautta löytämään toimintamalleja, jotka nousevat molempien ammattialojen vahvuuksista ja asiantuntijuudesta. Taiteilija mento-roi sosiaali- ja terveysalan ammattilaista ja toisinpäin. Hanke sai jatkoa (Taide työelämän laadun ja innovaatiokyvykkyyden kehittäjänä 2011–2013) jolloin ensimmäisessä osassa kehitettyyn mentoroinnin nelikenttämalliin syvennyttiin entisestään. Hankkeeseen osallistui ja taidelähtöisiä menetelmiä oli kehittelemässä ammattitaiteilijoita, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia sekä hoidollisissa työyhteisöissä asuvia vanhuksia. (Nieminen & Sainio 2013.)

Tämä tutkimus paikantuu taidekasvatuksen kenttään, etsien ja kuvaten vaihtoehtoisia ratkaisuja palvelutalojen vanhusyhteisössä toteutettavaan toimintaan. Myös tutkimuksen taidekäsitys pyrkii laajentamaan perinteistä vanhusyhteisöjen käsitystä taiteesta kädentaitoina. Tutkimus sijoittuu nykytaiteen kenttään, jossa vanhuksia osallistava dialoginen suunnittelu vie postmoderniin valokuva- ja tilataiteeseen. Tutkimus kuvaa kuvataidekasvattajan laajentunutta työkenttää. Tutkimus on toteutettu yhteistyössä palvelutalon sosiaali- ja terveysalan toimijoiden kanssa. Se kuvaa alojen välistä yhteistyötä. Kehittävänä toimintatutkimuksena se osallistuu kuvataidekasvatuksen alan keskusteluun vanhustyön kontekstissa.

3. VALOKUVALLISUUS JA LUOVA MUISTELUTYÖ

Ensimmäisessä teoriaosissa kuvaamme valokuvan paikkaa nykytaiteessa. Lähestymme valokuvaa tilallisena, sosiaalisena sekä voimauttavana elementtinä. Kirjoitamme valokuvasta myös luovana muistelutyön välineenä sekä kuvaamme valokuvan ja muistelun ympärille rakentuneita luovia ja taidemenetelmällisiä tutkimuksia. Valokuvallisuus ja valokuva herättivät keskustelua heti ensimmäisellä veteraanien tapaamiskerralla. Yhteisötai-deprojeektimme lähti rakentumaan heti alussa kohti valokuvallisia menetelmiä.

Kuva 4. Maisemakuva Lapista. Vilho Rautamäen kokoelmasta

3.1 Valokuva nykytaiteessa

Valokuvat ovat visuaalisia todisteita menneisyydestä ja historiasta sekä ihmis- että yhteiskuntatasolla. Leena Sarasteen (1996, 185) mukaan valokuvat eivät korvaa todellisuutta, mutta ne näyttävät meille tulkintoina jotakin olennaista siitä mitä ja missä me

olemme. Leena Sarasteen mukaan valokuvalla on historiansa taiteen tekemisen apuvälineenä ja ei-taiteeksi leimattuna. Valokuva on toiminut taiteilijoiden apuvälineenä muun muassa perspektiivin hahmottamisessa ja muotokuvamaalauksessa. Valokuvaus myös mahdollisti kaukaisten kohteiden maalaamisen muualla. Valokuva on taistellut pitkään arvostuksesta ja paikastaan taidemaailmassa. (Saraste 1996.) Postmoderni taidekäsitteys on laajentanut valokuvan merkityksiä sekä valokuvan vahvuuksille rakentuvia ilmaisumuotoja taidemaailmassa.

Christopher Phillipsin mukaan valokuvan modernistista viitekehystä alettiin rakentaa 1940-luvulla Yhdysvalloissa Museum of Modern Artin toimesta. Valokuvalle alettiin tällöin hakea omaa teoriaa sekä modernistista esittämisen tapaa. Phillipsin mukaan ajan ammattikuvaajilla, mutta myös harrastekuvaajilla on ollut suuri merkitys valokuvan teorian rakentumiselle. Ensimmäisen modernistisen esittämisen tapansa valokuvaus lainasi taidegrafiikalta. Valokuvat esitettiin taidegrafiikan lehtisten tapaan pitkänä horisontaalisena jatkumona gallerian seinällä. Valokuvan laatu ja valokuvaajan vedostustekniikka merkitsivät onnistuvuutta myös sen ilmaisun kannalta. Ripustuskäytäntöä edustivat aikansa valokuvataiteilijat Alfred Stieglitz ja Ansel Adams. (Phillips 1999, 18–23.) Ajassansa radikaalimpaa ja valtavirrasta poikkeavaa valokuvallista ilmaisua edusti neuvostotaiteilija El Lissitzky. Lissitzky toimi niin ikään Museum of Modern Artin piirissä, mutta käytti valokuvaa osana suuria tilallisia teoksia, yhdistäen niihin myös tekstillisiä elementtejä. (Phillips 1999, 24.)

Jan Kaila (2002) kirjoittaa valokuvallisuudesta ja sen esittämisestä suomalaisessa nykytaiteessa. Kaila kirjoittaa valokuvallisuudesta, sen esittämisessä tapahtuneista muutoksista sekä valokuvan tulemisesta nykytaiteeseen. Kailan mukaan kysymykset ovat olleet olennaisia koko valokuvauksen kentällä. Kaila käsittelee valokuvallista esittämistä oman taiteellisen toimintansa kautta. (Kaila 2002.)

Kailan mukaan valokuvanäyttelytoiminta laajeni Suomessa nopeasti 1980-luvulla. Ripustuskäytäntö oli perinteen mukaan esittää valokuvat peräkkäin taidegrafiikan vedosten tapaan kehystettyinä gallerian seinällä. Kailan mukaan sen ajan valokuvalle rakentui tietynlainen teknillis-ilmaisullinen kaava, jossa merkittävää oli tuoda esiin valokuvan tekniset mahdollisuudet sekä valokuvavedoksen laatu. Esittämisen tapa vaikutti Suomessa 90-luvun alkuun asti, jonka jälkeen postmodernin ajan suuret valokuvateokset alkoivat

pikkuhiljaa muuttua vallitseviksi esittämisen keinoiksi myös suomalaisessa valokuvataiteessa. (Kaila 2002, 50.) Myös Kati Lintonen (1999) kirjoittaa suomalaisessa valokuvataiteessa tapahtuneista muutoksista siirryttäessä 90-luvulle. Tärkeiksi nousivat tekijyys, vapaa valokuvaus sekä taiteilijuuden käsite myös valokuvataiteessa. Tekijästä tuli subjekti, ja kuvaaminen saattoi keskittyä itseen, lähipiiriin, omaan kehoon ja ympäristöön. Taidevalokuvaukseen syntyi myös tietynlainen dialogisuus ja vuoropuhelu sekä oman kuvatuotannon että muiden taidevalokuvaajien kesken. (Lintonen 1999, 262–264.)

Kailan mukaan nykyvalokuvataiteessa usein juuri tekijyyden identiteetin kysymyksiä käsitellään ulkoisen ja sisäisen välisestä ristipaineesta. Tekemisessä merkittävää on, millä tavoin tekijän omaelämäkerralliset vaiheet heijastuvat teoksiin ja miten autenttiset sekä subjektiiviset merkitykset näkyvät niissä. (Kaila 2002, 109.)

3.1.1 Valokuva tilassa

Seija Ulkuniemi on tutkinut valokuvaa tilallisena elementtinä. Ulkuniemi on tutkimuksessaan (2005) asettanut perhevalokuvan lajityyppiä pohtivat neljä eri tilataideteosta dialogiin katsojien kanssa. Tutkimusaineiston Ulkuniemi on kerännyt katsojien kirjallisista palautteista ja syntyneestä dialogista. Teoksiinsa, arkipyhien (t)aikamatto; REPRODUKTIO; POLO -muistipeli sekä Äitien talvipuutarha, Ulkuniemi tiivistää visuaalisessa muodossa pohdintojaan perhevalokuvan lajityypin konventioista ja rajoituksista sekä pyrkii haastamaan niitä. Ulkuniemen teokset ovat sekä itsenäisiä valokuvallisia installaatioita sekä väline tutkimusaineiston keräämiseen. Koska Ulkuniemen teosten tarkoitus on saada ne pohtimaan omia perhekuvastojaan sekä kuviensa merkityksiä, hän kutsuu niitä visuaalis-pedagogisiksi produktioiksi. (Ulkuniemi 2005, 31–32.) Ulkuniemi on asettanut valokuvalliset teoksensa seinien sijaan lattiatasoon, pöydille ja kasvihuonemaiseen valotilaan. Hän on halunnut tuoda katsomiskokemukseen elämyksellisyyttä ja toiminnallisuutta. Useissa Ulkuniemen teoksissa on myös haptinen elementti, eli kosketus ja tuntoaistimukset ovat osa valokuvallista teosta. Muun muassa pulpettiin istutaan, jolloin ollaankin itse osa teosta. Ulkuniemen mukaan vertauskuvat ja merkitykset punoutuvat teosten eri esitystapoihin. Myös leikkimielisyys ja huumori ovat tärkeitä. (Ulkuniemi 2005, 164.)

Alfredo Jaar on chileläinen nykytaiteilija, joka on tunnettu poliittisesti kantaaottavista tilallisista teoksistaan. Jaarin pääteemoja ovat maailmanlaajuiset yhteiskunnalliset, eettiset ja moraaliset kysymykset. Tilallisissa teoksissaan Jaar käsittelee ihmisoikeuksia ja ihmisten välistä eriarvoisuutta humanilla, mutta vahvalla ilmaisulla. Jaar nostaa esiin ihmisen vastuun omasta, mutta myös toisten kohtalosta ja elämästä. Teoksissaan Jaar tarkastelee kuvien politiikkaa – sitä, miten kuvat ja media kertovat maailmasta. Jaarin tausta arkkitehtinä näkyy hänen vahvasti visuaalisten installaatioidensa tilallisuudessa. Jaar käyttää usein valokuvaa ja median kuvaa valokuvallisissa tilateoksissaan. (Nyberg & Vanhala 2014.)

Alfredo Jaarin teoksessa *The Silence of Nduwayezu* (1997) pimeän tilan valopöydälle katsatut miljoona diavalokuvaa muistuttavat Ruandan kansanmurhan uhrien valtavasta määrästä. Toistuvan diavalokuvan silmät ovat pojan, joka on joutunut näkemään vanhempiensa surman kansanmurhissa ja reagoinut tähän viikkojen hiljaisuudella. Miljoonan kuvan toisto pojan silmistä ja niiden kasaaminen valtavaksi keoksi tilaan antaa visuaalisen muodon sekä kansanmurhan uhrien valtavalle määrälle että ihmiskohtaloille. ”*Teos muodostuu tilalliseksi ja ruumiilliseksi allegoriaksi Nduwayezun subjektiivisesti koetun todellisuuden intensiteetille.*” (Nyberg 2014, 236–238.)

Teos *A hundred times Nguyen* (1994) on kunnianosoitus pakolaisleirillä syntyneille lapsille. Jaar valokuvasi leirillä syntynyttä lasta, Nguyen Thi Thuyta ja päätyi rakentamaan neljästä miltei samanlaisesta valokuvasta neljän kuvan toistuvan sarjan, jossa kukin kuva vaihtaa paikkaa vuorollaan. Valokuvista tulee myös tilallinen elementti, sillä näyttelyssä kuvat peittävät yhden suuren huoneen miltei kokonaan. Kuvakoot vaihtelevat valtavista kromogenisista värivedoksista tiuhaan printattuihin sarjoihin. Katsoja kohtaa tytön aina uudelleen ja uudelleen. Tyttö antaa kasvot sadoille lapsille, jotka joutuvat syntymään eriarvoisin ihmisoikeuksin kaukana kotimaastaan ja kulttuuristaan. (Nyberg & Vanhala 2014.)

Jaarin teemat ja taiteellinen ote on yhteiskuntakriittinen. Hän viittaa usein eettisiin ja ihmisoikeudellisiin kysymyksiin. Jaar ei käsittele yksinomaan Etelä-Amerikasta nousevia aiheita, vaan ottaa kantaa taiteellaan myös kansainväliseen sekä yksittäisten maiden politiikkaan. Jaarin teemat nousevat hallinnollisista, poliittisista vallitsevista toimintatavoista

suhteessa yhteiskuntaan ja ihmiseen yksilönä. Mitä ne merkitsevät yksilön tasolla ja hänen oikeuksiensa kannalta. Jaar tuo esiin yksilön äänen – tai äänettömyyden. Hän tuo esiin eriarvoisuuden, sen tuomat poliittiset ongelmat, jokaisen ihmisen oikeudet sekä vaietut asiat.

Teokset ovat tarkkanäköisiä ja teräviä nostoja kuin muistutuksia siitä, että voimme valita toisin ja että ei ole aikaa enää odottaa. Teosten visuaalinen ilme on pelkistetty ja se antaa voimaa teoksille. Taiteilijan tavoitteena on kokijan samastuminen. Tarkoitus on synnyttää kokijassa solidaarisuutta, empatiaa ja älyllistä osallistumista. Hän haluaa pysäyttää katsojan ajattelemaan. Isot voimakkaat valokuvalliset installaatiot ovat siihen omiaan.

3.1.2 Valokuvan sosiaaliset merkitykset

Ranskalainen semiotikko ja kirjallisuudentutkija Roland Barthes käsittelee kirjassaan *Valoisa huone, (La chambre claire)* valokuvia ja niiden muistoja. Hän puhuu vanhojen valokuvien kohdalla niiden historiallisesta jännitteestä. Barthesin mukaan valokuvan voima muiston säilymisessä on kiistämätön. (Barthes 1985, 70.)

Barthes kirjoittaa vanhojen valokuvien yhteydessä myös niiden studiumeista ja punctumeista. Studiumiksi Barthes kutsuu sitä kulttuurisen kiinnostuksen kenttää, mikä kullakin valokuvalla on. Studium näyttäytyy usein samanlaisena useallekin henkilölle. Barthesin määrittelemä studium rakentuu siis valokuvien historian, kulttuurin ja ajan ympärille. Valokuvan studium on kollektiivista aikaa. Studium mahdollistaa samaistumisen myös toisen ihmisen valokuviin. Punctumia Barthes kuvaa siksi odottamattomaksi välähdykseksi, joka näyttäytyy henkilökohtaisena, ja hänen mukaansa leikkaa kuvan kulttuurisen kiinnostuksen kenttää. Punctum nousee siis henkilöhistoriasta. Se rakentuu jostakin paljon subjektiivisemmasta - henkilökohtaisista muistoista, kokemuksista ja tunteista. (Barthes 1985, 100.) Leonie Hohenthal-Antin kirjoittaa myös sukupolvimuistoista. Yhdistävänä tekijänä on aika, joka sitoutuu vahvasti yhteiskunnallisiin asioihin ja merkityksiin. (Hohenthal-Antin 2009, 24.) Hän näkee muistoissa myös yksityisen ja yleisen, jotka usein punoutuvat yhteen (Hohenthal-Antin 2009, 31).

Seija Ulkuniemi on tutkimuksessaan (2005) asettanut perhevalokuvan lajityyppiä pohtivat tilataideteokset dialogiin katsojensa kanssa. Tarkoituksena on ollut käsitellä perhevalokuvaan liitetty yksityisyyttä suhteuttamalla se yleiseen sekä laajentaa perhevalokuvan lajityypin käsitettä. Tarkoitus on ollut herättää kollektiivista, arkista valokuvallista muistamista sekä saada valokuvat dialogiin katsojensa kanssa. Ulkuniemeä (2005,163) on rohkaissut ajatus siitä, että yksityiset kokemukset voivat saada yleispätevyyttä, kun ne jaetaan yhteisesti.

Ulkuniemen tilateokset ovat tuoneet yksityisen alueelle mielletyt perhevalokuvat julkisiksi tilataideteoksiksi. Tutkimusaineistossa useat kirjoittajat ja katsojat ovat pitäneet tärkeänä yksityisen tekemistä näkyväksi. Katsojat olivat löytäneet yksityisen ja yleisen välisen yhteyden. ”*Osa katsojista samaistui kuvattuihin, itselleen tuntemattomiinkin ihmisiin, löysi kuvista itsensä tai oli kokenut samoja tunteita kuin minä.*” Yksityisyyden paljastaminen ja tuttujen asioiden näyttäminen oli saanut katsojat miettimään omaa elämäänsä ja herättäneet heissä omia muistoja. (Ulkuniemi 2005, 238.) Ulkuniemi toteaa, että ylipäättänsä katsojien tulkintaan näytti vaikuttavan yllättävän vähän se, olivatko kuvien paikat ja henkilöt heille tuttuja. Riippumatta siitä, että kuvan ihmiset ja maisemat ovat heille täysin vieraita, erityisesti lapsuuden muistelu käynnistyi useissa katsojissa. (Ulkuniemi 2006, 43.) Ulkuniemen tilataideteosten valokuvat ovat saaneet osan katsojista pohtimaan omaa elämäänsä myös laajemmin. Esiin oli nostettu elämänkaari, muuttuvaisuus sekä se mille elämä pohjaa. Palautteissa oli mietitty myös elämän merkitystä ja aikaan liittyviä arvoja. Tilateokset olivat saaneet katsojat pohtimaan myös identiteettikysymyksiä sekä valokuvien käyttöä identiteetin rakentamisessa. (Ulkuniemi 2005, 239; 2006, 44.)

3.1.3 Voimauttava valokuva

Voimauttavan valokuvan menetelmä on valokuvaaja, taide- ja sosiaalikasvattaja Miina Savolaisen kehittämä työmenetelmä, joka pohjautuu valokuviin, valokuvaamiseen sekä niistä nouseviin merkityksiin. Menetelmää on sovellettu 2000-luvun ajan kasvatus-, hoito- ja terapeuttisen työn aloilla. Yksilöllisen identiteettityön lisäksi menetelmää voidaan käyttää perheen tai muun yhteisön vuorovaikutussuhteiden vahvistamisessa sekä toimintatapojen kehittämisessä. (Savolainen 2008.) Savolaisen mukaan menetelmässä

tärkeinä on vuorovaikutus ja tasavertaisuus valokuvaajan ja kuvattavan välillä. Savolainen on rakentanut voimauttavan valokuvan menetelmää vuorovaikutuksellisessa omakuvaprosessissa *Maailman ihanin tyttö*, jossa hän on yhteisöllisesti valokuvannut lastenko-dissa asuvia ja huostaan otettuja lapsia. Savolaisen mukaan menetelmä voi laajeta myös elämäntarinallisen albumikuvamateriaalin käsittelyyn sekä arkielämän ajankohtaisten teemojen kuvaamiseen. ”Valokuvien ja valokuvaamisen avulla voidaan tutkia elämäntarinoita, perhesuhteita tai omaan itseen ja omiin elämäntilanteisiin liittyviä teemoja, joita halutaan vahvistaa.” Savolaisen mukaan kuvien käyttö voi auttaa selkeyttämään tunnepitoisia sekä myös hajanaisia tai piiloon jääneitä asioita. (Savolainen 2008.)

Savolainen (2008) kuvaa valokuvallista voimaantumista ihmisestä itsestään lähtevänä sisäisenä tapahtumana - toista ei voi siis voimauttaa. Savolainen vertaa voimaantumista hoitotyöhön. Hoitoa voi antaa, mutta se vaikuttaa vasta kun hoidettava sen vuorovaikutuksessa vastaanottaa. Voimauttavassa valokuvaamisessa valokuvaajan valta kuvan rakentamiseen tulisi purkaa ja kuvaustilanteesta rakentaa dialoginen vuorovaikutustilanne. Menetelmän syvin periaate on, että ihmisellä on oikeus valita ja päättää, millaisilla kuvilla hän haluaa tulla nähdyksi sekä määritellä itseään. Valokuvaprosessin kuluessa voidaan esimerkiksi pohtia ja käsitellä sekä ryhmän jäsenten henkilökohtaisia että ryhmän yhteisesti tärkeitä kokemia teemoja. Tämä vahvistaa ryhmäläisten yhteistä kokemusta nähdyksi tulemisesta. (Savolainen 2008.)

Savolainen korostaa myös kuvaajan tietoisuutta kuvassa olemisesta sekä kuvassa olijasta, jotta voi suhtautua toisen kuvaamiseen kunnioittavasti, avoimesti ja herkästi. Menetelmän voima syntyykin juuri tasavertaisuuden myötä. Toisen tarjoama, mutta itse koettu voimaantuminen voi olla auttamassa itsetuntemuksiin ja minäkuvaan liittyviä tunneaineiksia. Taide- ja sosiaalikasvattaja Savolainen on rakentanut voimauttavan valokuvan menetelmää tuoden valokuvataiteen kautta uusia, toimijoistaan lähteviä toimintamuotoja sosiaali- ja hoitotyöhön. Hänen mukaansa voimauttavan valokuvan prosessi on ollut läheisessä suhteessa hoitotyön etiikan ja dialogisuuden parantamisessa. (Savolainen 2008.)

3.2 Valokuvallinen muistelutyö

Marja Suden (2011) mukaan valokuvaa on luontevaa käyttää muistelutyössä, sillä henkilökohtaiset valokuvat muodostavat eräänlaisen visuaalisen elämänkerran. Susi on toteuttanut valokuvallista muistelutyötä lähinnä ryhmälähtöisissä projekteissa vanhusten parissa *Muisto*-projektissa vuosina 2007–2008. Menetelmiä on käytetty lähinnä hyväkuntoisten vielä kotonaan asuvien vanhusten kanssa, mutta Suden mukaan niitä voidaan soveltaa myös esimerkiksi laitoksessa asuvien tai muistisairaiden kanssa. (Susi 2011, 179.) Ryhmissä on ollut 4-8 muistelijaa ja ne ovat kokoontuneet intensiivisesti viikoittain kahden kuukauden ajan. Tavoitteena on ollut ennaltaehkäistä masennusta ja tarjota sekä kehittää vanhuksille henkistä hyvinvointia edistävää ryhmätoimintaa. (Susi 2011, 186.)

Suden mukaan valokuvalliseen muisteluun liittyy aina vahvasti narratiivinen elementti. Kun valokuvan haltija kertoo kuvastaan, siihen liittyy lähes poikkeuksetta kertomus, tarina kuvan ottamishetkestä tai hetkestä mikä on johtanut kuvan ottamiseen. Lähes aina muistelija kertoi myös kuvan merkityksestä itselleen sekä peilasi sitä laajemmin tuolloiseen elämäntilanteeseensa. Suden mukaan henkilökohtainen vanha valokuva onkin usein konkreettinen ilmentymä jostakin laajemmasta. Ryhmissä toteutetuissa valokuvallisissa muisteluhetkissä vanhuksat ovat vieneet toinen toisensa mielikuvitusmatkalle omien kuvakertomustensa myötä. ”*Muistelijat saavat palauttaa mieliin ja suorastaan maalata toistensa eteen hämmästyttävän tarkkoja tuokiokuvia, joissa kaikki aistielämykset tuoksua ja ääniä myöten pystytään kuvailemaan.*” (Susi 2011, 180.)

Suden (2011, 186) mukaan valokuvat itsessään kertoivat muistelijoilta visuaalista tarinaa heidän omasta elämästään. Valokuviin pysähtyminen ja niiden läpikäyminen toisten ihmisten kanssa voi saada aikaan eheyttäviä kokemuksia sekä perspektiiviä omaan elettyyn elämään. Ryhmäläiset ovat esittäytyneet toisilleen kukin kuvakertomustensa kautta. Suden mukaan vaihteli paljonkin, kuinka paljon vanhuksat olivat valmiita kuvista kertomaan. Jotkut kuvat herättivät myös vahvoja muistoja muissa osallistujissa. Ryhmän ajan kuvaan liittyvät kollektiiviset muistot synnyttivät vilkastakin keskustelua sekä muistikuvakertajia muistelutilanteissa. (Susi 2011, 183.) Suden (2011, 182) mukaan iäkkäille muistelijoilta oli tärkeää jonkinlaisen ydin minän hakeminen sekä oman elämänkaaren rakentaminen. Subjektiivinen näkökulma on myös ollut erittäin tärkeä ja mahdollistanut sekä

todenmukaisten sekä ajan värittämiä muistojen kerronnan osana vahvaa kokemuksellisuutta. Suden (2011, 186) mukaan valokuvalliset muisteluprojektit saivat vanhuksissa aikaan tunteita omasta arvokkuudestaan sekä kauneudestaan. Joku vanhuksista oli päässyt ns. ajattomaan tilaan ja toinen kokenut valokuvallisen muistelun kautta suuren henkilökohtaisen oivalluksen. Monet vanhukset olivat kuvanneet ryhmän aloittamista pyörremyrskyksi, jolloin prosessi on imaisut heidät mukanaan (2011, 184).

Susi on käyttänyt valokuvaa laajasti vanhusten kanssa työskennellessään. Menetelminä ovat olleet valokuvallinen muistelutyö ryhmissä, yhteisen valokuvallisen karttateoksen sekä albumien kokoaminen. Projekteihin osallistuneista vanhuksista on myös otettu valokuvia heille tärkeiden esineiden kanssa ammattivalokuvaajan toimesta sekä koostettu kuvista näyttely. (Susi 2011, 187.)

Myös Tiina Kohtamäki ja Sirkka-Liisa Palomäki (2010) ovat tutkimuksessaan halunneet tarkastella valokuvien toimivuutta vanhusten elämäntarinoiden lähteenä. Tutkimuksessa on erityisesti keskitytty siihen, millaisia elämäntarinoita valokuvista nousevat muistot synnyttävät. Tutkimuksen vanhusten elämäntarinoiden lähteenä ovat olleet sekä heistä tutkimuksen alussa otetut dokumentaariset omakuvat että heidän henkilökohtaiset vanhat albumikuvansa. Tutkimukseen osallistui neljä 77–84 -vuotiasta vanhainkodin asukasta. (Kohtamäki & Palomäki 2010, 35.)

Tutkimuksen valokuvallinen muistelutyö on aloitettu dokumentoimalla tutkimukseen osallistuvat vanhukset omakuviin omassa asuinympäristössään. Seuraavilla kerroilla he ovat saaneet kertoa sekä omakuvista että perhekuvista. Kerronta ei ole ollut kollektiivista, vaan toteutettu tutkijoiden ja kunkin vanhuksen välillä käytyinä haastatteluina. (Kohtamäki & Palomäki 2010, 38.)

Tutkimusta varten otettu omakuva johdatti vanhukset kerronnallisesti nykyisyyteen sekä muutoksen tarkasteluun. Kerronta on hyvin pidättyväistä eikä kovin tarinallista. Omakuva johdatti kuitenkin pohtimaan elämän tätä hetkeä sekä tiettyä rajallisuutta. Niukahko kerronta johti joidenkin kohdalla kertomaan omasta fyysisestä kyvyttömyydestä ja iän mukanaan tuomista sairauksista. (Kohtamäki & Palomäki 2010, 39.) Sen sijaan perhekuvat sekä omakuvan taustan esineet innostivat kertomaan elämäntarinoita laajemmin. Kerronta oli osaksi tilanteita ja henkilöitä nimeävää, mutta myös hyvin usein arvioivaa ja

pohtivaakin. Kerronta oli referenttaalista ja lähes aina ajallisesti määriteltävää. Valokuvat toimivat aktivoijina ja auttoivat muistamaan menneitä tapahtumia. Osa kerronnasta oli hyvinkin arvioivaa ja pohtivaa, missä henkilöt peilasivat tapahtumia nykyhetkeen. Joidenkin haastateltavien elämäkerralliset tarinat syntyivät hyvinkin spontaanisti kuvien myötä. Joidenkin kuvien kohdalla kerronta oli hyvin niukkaa ja vähäsanaisesti toteavaa. (Kohtamäki & Palomäki 2010, 41.) Tutkimuksen mukaan vähäinenkin kerronta toi iäkkäälle iloa, kiinnekohtia menneeseen sekä jäsensi oma elämää (Kohtamäki & Palomäki 2010, 43). Perhekuviin kerronnallisuus vaihteli kytkeytyen kuvaan liittyviin muistoihin, mutta ennen kaikkea se vaihteli persoonallisena ominaisuutena ja kunkin osallistujan kerronnan tyylinä sekä henkilökohtaisten tunteiden myötä (Kohtamäki & Palomäki 2010, 42).

Tutkimuksessa valokuvat ovat elävöittäneet kerrontaa sekä auttaneet keskittymään ja muistamaan. Valokuvat ovat herättäneet paitsi tarinoita, myös tunteita. Kuva houkutteli kertomaan omasta menneestä elämästä. Valokuvallisen muistelutyön kautta on syntynyt vanhusten omaa analyysiä sekä elämän jäsentelyä. Valokuvallisen kerronnan kautta vanhainkodissa asuva ihminen on erottunut subjektina ja toimijana monista laitoksen rutii-neista poiketen. Osa vanhuksista on jopa ollut hämmentyneitä saamastaan huomiosta. Myös dokumenttityyppiset omakuvat ovat osaltansa vahvistaneet vanhusten osallistumisen tunnetta. Perhekuviin näkyminen on todistanut yhteisöllisyyttä ja jatkuvuutta. Vanhojen valokuvien kautta omaan toimijuuteen on palattu laajemmin esimerkiksi työ- ja aikalaiskuvien kautta. Valokuvat elämäntarinoiden lähteenä tukevat iäkkään ihmisen muistia, lisäävät omaa toimijuutta sekä auttavat oman tarinallisen kokemuksen myötä näkemään elämän kokonaisuuden, jatkuvuuden sekä arvokkuuden. Valokuvalliset elämäntarinat ovat korostaneet yksityisen esille tulemistä laitoksessa. (Kohtamäki & Palomäki 2010, 43.)

3.3 Muistelutyö ja taidelähtöinen työskentely

Sinikka Hakosen mukaan muistelua voi ymmärtää kahdella tavalla. Sitä joko hyödynnetään arjen mukanaan tuomissa spontaaneissa, edeltä määrittelemättömissä tilanteissa tai ammatillisena työmenetelmänä usein seniori- ja vanhustyössä. Hän määrittelee muistelu-

työn yksilö- tai ryhmäkohtaisesti rakennetuksi työmenetelmäksi, jonka tarkoitus on stimuloida henkilöitä muistelemaan. Muisteluhetkeen voidaan virittäytyä erilaisten toimintojen kuten musiikin, kuvien, tanssin tai tarinoiden kautta. Muistelutyöllä pyritään voimavaralähtöisesti jäsentämään elämänkaarta menneisyyden ja nykyisyyden välillä. (Hakonen 2003, 130.) Myös yhteiskuntatieteilijä ja tutkija Leonie Hohenthal-Antinin (2009) mukaan muistelutyö sopii ja on erityisen suosittua seniori- ja vanhustyössä. Myös hänen mukaansa muistelutyön yksi tarkoitus on auttaa jäsentämään menneisyyttä. Muistelutyöllä pyritään myös vahvistamaan itsetuntoa ja lisäämään omia voimavaroja. Muistojen jakamisen ja yhdessä uudelleen kokemisen kautta vanhus voi tuntea olevansa osa muuta muistelevaa yhteisöä. Muistelutyö voi parhaimmillaan ehkäistä syrjäytymistä sekä luoda aivan uudenlaista henkeä esimerkiksi vanhusyhteisöihin. (Hohenthal-Antin 2009, 23.)

Hohenthal-Antin (2006, 2009) on hyödyntänyt seniori- ja vanhustyössä runsaasti monimuotoisia luovia ja taiteellisia työmenetelmiä. Yhteisöllistä kulttuuri- ja taidetoimintaa on luotu niin draaman, kuvataiteen, musiikin kuin muistelunkin keinoin. Hänen mukaansa myös muistelutyössä voidaan käyttää hyvin erilaisia menetelmiä, taidelähtöisiä ja luovia, jolloin syntyy elämyksellistä ja yhteisöllistä toimintaa. Useisiin hänen luomiinsa taiteellisiin toimintamalleihin onkin sisältynyt jollakin tapaa luova muistelu. Luova muistelu perustuu yhdessä tekemisen kautta syntyviin positiivisiin kokemuksiin. Luova muistelutyö on menetelmä, jossa elämäkokemukset tulevat esiin luovan taidelähtöisen toiminnan kautta. Menetelminä on käytetty erilaisia ihmisryhmien välisiä taideaktiviteettejä ja projekteja, näyttelyitä, teatteria ja koulutuksia. (Hohenthal-Antin 2006, 2009.)

Hohenthal-Antinin mukaan luovassa muistelutyössä korostuvat luovat, taidelähtöiset työskentelytavat, elämyksellisyys, toiminnallisuus sekä yhteisöllisyys. Hyvinvointityön näkökulmasta juuri luovien ja taidelähtöisten työtapojen integroiminen nostaa muistelun aivan uudelle tasolle. Taide nousee tällöin välineeksi ja välittäjäksi, joka tekee muistelun miellyttäväksi, tuo siihen syvyyttä sekä usein auttaa vaikeimpienkin asioiden ilmaistamista ja käsittelyä. Rajat hälvenevät ja taiteen kautta tietty kontrolli ajatuksille tunteille vapautuu. Taiteen kautta ihminen voi prosessoida itseään ja menneisyytään. Näkyville ja kuulluksi tulo on tärkeää. (Hohenthal-Antin 2009, 24–25.)

Kun muistot puetaan taiteeksi, niistä tulee yleisesti kiinnostavaa ja myös helposti jaettavaa...ne muuttuvat luovaksi muistelutyöksi, dialogiksi erilaisten ihmisten ja aikakausien välille. (Hohenthal-Antin 2009, 24–25.)

Luovat menetelmät lisäävät muistelutyön syvyyttä ja tavoitteellisuutta. Ne ovat myös välineitä, joilla yhteys ja kontakti toisiin ihmisiin syntyy. Taide pitää sisällään tunnetta, mikä lisää omakohtaista ymmärrystä sekä rakentaa myös siltoja erilaisten ihmisten välille. Muistoja taiteen kautta käsitellessä rakennetaan samalla yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutusta muiden ryhmäläisten kanssa. Omien yksityisten muistojen rakentuminen yleisöä koskettavaksi taiteelliseksi kokonaisuudeksi viestii muistelijalle olevansa tärkeä osa katkeamatonta historiaa. (Hohenthal-Antin 2009, 26.)

Hohenthal-Antinin mukaan luovuuden ja taiteen lisäksi muistelutyössä keskeistä on yhteisöllisyys, jaettavat kokemukset sekä niistä kumpuava ryhmähenki. Luovan muistelun kautta syntyvä tarina on henkilön itsensä valitsemaa ja hän peilaa sillä usein itselleen merkityksellisiä asioita. Henkilökohtaiset muistot ovat kuitenkin myös tärkeä osa paikkakunnan ja sukupolvien historiaa. Yksityinen ja yleinen tieto ja tunne punoutuvat yhteen. Sekä konkreettisesti tapahtuva yhdessä muistelu että muistoista yhteisten asioiden löytyminen osaltansa lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Hohenthal-Antin 2009, 31.) Myös Saarenheimon tutkimuksen (1997) mukaan toisten muistoja tulkitaan aina oman näkemyksen lävitse. Hänen mukaansa muistelun yksilölliset merkitykset ovatkin aina sidoksissa vuorovaikutuksellisiin, kollektiivisiin sekä yhteiskunnallisiin funktioihin. Saarenheimon (1997, 207) mukaan nämä nousevat hyvin oleellisiksi, kun tarkastelemme iäkkäiden muistelupuheita todellisuuden ja hyödyllisyyden näkökulmasta.

Marja Saarenheimo on tutkimuksessaan (1997) tarkastellut vanhusten muistelua puheen ja diskurssin näkökulmasta. Tutkimuksessa analyysin kohteena ovat olleet niin kahdenkeskiset elämänkerralliset haastattelut kuin kollektiivisissa muisteluryhmäkeskusteluissa tuotettu puhe. Hänen mukaansa muistelu pitää sisällään aina tarinankerrontaa, omaelämänkerrallisuutta sekä niiden suhteuttamista minään ja identiteettiin. Tutkimuksessaan Saarenheimo on kiinnostunut, millä tavoin ryhmäkeskusteluissa rakennetaan muistelun jännitettä sekä millaisia kerronnallisia valintoja muistelijan menneestä puhuessaan käyttävät. Hän korostaa myös muistelun kognitiivisia, psykologisia sekä kokemuksellisia ulottuvuuksia. Saarenheimon mukaan muistelemista puheen ja diskurssin näkökulmasta

tarkasteltaessa painottuvat yhtä lailla sekä nykyhetken näkökulma ja vaikutus sekä omasta elämästä kertomisen pyrkimys sosiaalisuuteen ja kollektiivisuuteen. Saarenheimo kuvaa myös, miten monenlaisia kerronnallisia resursseja muistelussa käytetään ja kuinka iäkkäät syventyvät muistoista keskustelemaan:

Kyse ei ole vain tarinan kerronnasta tai vain assosiaatioiden ohjaamasta yksittäisten episodimuistojen mieleen palauttamisesta, vaan monipuolisesta ja moniäänisestä keskustelusta, jossa vuorottelevat hyvärakenteiset tarinat, poeettiset ja draamalliset elementit sekä nopearytminen argumentaatio. (Saarenheimo 1997, 210.)

Myös Hohenthal-Antin (2009) määrittelee muistelemisen olevan hyvin inhimillistä ja kollektiivista toimintaa, jossa ihminen suhteuttaa ja vertaa omia kokemuksiaan sekä omiin henkilökohtaisiin että muiden ihmisten muistoihin. Muisteleminen ei myöskään rajoitu vain asioihin, jotka ihminen tässä hetkessä muistaa ja tietää. Usein varsinkin seniori- ja vanhustyössä omaan lapsuuteen ja nuoruuteen sekä erilaisiin sukupolvimuistoihin palataan mieluisasti. Muistoista löytyy usein myös yhteisiä sisältöjä, luoden yhteisöllisyyttä muistelijoiden välille. Menneisyyden tärkeät tapahtumat ja asiat kietoutuvat ja palauttavat joskus yhdessä koettuun ja elettyyn aikaan. Hyvin usein erilaiset historialliset yhteiskunnan kriisit tai tapahtumat yhdistävät muistelijoita. Muistelun kautta vertaiskokemukset tulevat jaetuksi, mikä osaltansa lisää yhteisöllisyyttä. (Hohenthal-Antin 2009, 23.)

Saarenheimo (1997) suhtautuu osin kriittisesti lähestulkoon itsestäänselvytyenä pidettävään muistelun terapeuttisuuteen. Hänen mukaansa terapeuttisuuden sijaan tai rinnalla tulisi ennen kaikkea tarkastella juuri muistelun sosiaalisia ja yhteisöllisiä merkityksiä. Saarenheimo kuvaa tutkimuksessaan, kuinka kollektiivisuus konstruoi muistoja. Muistelijat suorittavat eräänlaista kollektiivista identiteettityötä suhteuttaessaan omia muistoja toistensa menneisyyteen. Kollektiivinen identiteetti voi rakentua täten joko jaetun yhteisen kohtalon kautta tai yhteisten sukupolvikokemusten kautta. Tällöin ryhmän tuki on osa prosessia ja edellyttää ryhmän jäseniltä sitoutuneisuutta. (Saarenheimo 1997, 208.) Saarenheimon (1997, 210) tutkimuksen ryhmät paitsi rakensivat yhteistä menneisyyttä, jokainen myös yksilötasolla suhteutti ja käytti muiden muistoja oman identiteettityönsä tukipilarina.

Sinikka Hakosen mukaan erilaisissa palveluyhteisöissä toteutettu muistelutyö voi lähentää siihen osallistuvia ihmisiä luoden myös tasavertaisuutta heidän välilleen. Muistelutyön kautta vanhukset voivat lähentyä paitsi keskenään, myös hoitohenkilökuntansa kanssa. Tämä luo luottamusta ja turvaa sekä auttaa ymmärtämään vanhusten näkemyksiä sekä toimintaa tässä ajassa. Ammatilainen on kiinnostunut myös heidän elämänsähistoriasaan. Muistelussa myös passiivinen hoivan vastaanottaja ja kohde saakin aktiivisen ja kontrollivapaan roolin. Tasa-arvoisuuden näkökulmasta tämä on erittäin merkittävää. (Hakonen 2003, 131.)

Hohenthal-Antinin mukaan myös elämäkerrallisuus on tärkeä ja keskeinen osa muistelutyötä. Oman eletyn elämän ja muistojen kautta ihminen pitkälti jäsentää ja kokee vahvasti olevansa se mitä nyt on. Omiin muistoihin rakentuu palasia usein myös kollektiivisista muistoista tai muiden henkilöiden historiasta. Myös kulunut aika voi painottaa eri aikakausien muistoja. Muistelussa ei ole olennaista, kuinka pitkälle muistot ovat totta, vaan se, mitä muistelemisen ja menneen mieliin palauttaminen toimintana merkitsee. Miten muistelemisen avulla voi rakentaa identiteettiä, toisin sanoen rakentaa elämästään ymmärrettävää ja voimauttavaa kokonaisuutta. (Hohenthal-Antin 2009, 27.)

Myös Hakonen tuo esiin, että muistellessa henkilö usein tarkastelee elämäänsä uudelta ja objektiivisemmalla kannalta, nyt kun tapahtumista on kulunut aikaa. Tämä voi auttaa ymmärtämään menneisyyttään paremmin sekä osaltansa helpottaa käsittelemään ja hyväksymään myös negatiivisia menneisyydessä tapahtuneita asioita. (Hakonen 2003, 131.) Hän korostaa kuitenkin muisteluhetkien suunnittelun tärkeyttä kohderyhmälleen sopivaksi. Aiheiden, työmuotojen ja menetelmien tulee tukea sekä muistelua, että sen eheyttävää vaikutusta. Muistelutyötä suunnitellessa on myös tarve huomioida siihen osallistuvien kognitiiviset ja ilmaisulliset kyvyt, erityisesti muistihäiriöiset ja dementoituneet. (Hakonen 2003, 132.)

Hakonen kokoaa vielä muistelutyön positiivisia käytäntöjä. Selvää on, että muistelulla ei voida täysin sivuuttaa vaikeita ja tuskallisia muistoja. Niitä voidaan jollakin tasolla käsitellä ja parhaassa tapauksessa nähdä käänteisinä ja voimauttavina tapahtumina. Muistelutyössä tulee kuitenkin taukoamatta tarkastella muistelevia ja muistelun vaikutusta heihin. Kaiken tulee vaikuttaa eheyttävästi ja voimaannuttavasti. Hakonen korostaa myös

saman muistelutilan tärkeyttä, joka luo osaltansa jatkuvuutta ja turvallisuutta. Muistelutyö tulee myös aloittaa ja lopettaa tietyin selkein rituaalein, mikä etenkin muistihäiriöiselle tai dementoituneelle kertoo, milloin muistellaan ja milloin ollaan taas tässä hetkessä. (Hakonen 2003,135.)

3.4 Taide- ja kulttuuritoiminnan vaikutuksia ja tavoitteita vanhusten hoivayhteisöissä

Hanna-Liisa Liikanen (2003, 2007) on tutkinut laajasti gerontologisen sosiaalityön menetelmiä sekä taidetta ja kulttuuria osana sitä. Liikanen on kouluttautunut sosiaalityön piirissä ja monimuotoinen taide- ja kulttuuritoiminta on hänelle elämän mittainen harrastus. Liikanen rakentaa väitöskirjansa, *Taide kohtaa elämän*, Arts in Hospital -hankkeen ympärille, tutkien taide- ja kulttuuritoimintaa erilaisissa itäsuomalaisissa hoitoyksiköissä. Hankkeen tavoitteena on ollut taiteen avulla lisätä laitosten esteettistä viihtyisyyttä sekä tuoda taide- ja kulttuuritoimintaa osaksi sosiaali- ja terveydenhuollollista hoitotyötä. Hanke rakentuu ajatukselle, että ihminen on kokonaisvaltainen yksilö, jolloin fyysisten hoitomuotojen lisäksi olisi nähtävä ihmisen intellektuaaliset sekä emotionaaliset tarpeet. Soveltavien menetelmien kautta on pyritty yhdistämään taide ja kulttuuritoiminnan sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kenttien voimavaroja. Väitöskirjassaan Liikanen on kiinnostunut, minkälaisin muodoin ja missä laajuudessa Arts in Hospital -hanke heijastuu neljän itäsuomalaisen hoitoyksikön arjessa. Hän on kiinnostunut myös siitä, mikä merkitys hankkeelle ja toiminnalle annetaan sekä millä edellytyksillä hanke toteutuu. (Liikanen 2003.)

Tutkimuksen merkittävimpinä tuloksina Liikanen kuvaa neljä ihmisen hyvinvointiin vaikuttavaa elementtiä, joita taide- ja kulttuuritoiminta myös gerontologiseen sosiaalityöhön luo. Liikasen mukaan taide- ja kulttuuritoiminta tuo mukanaan elämyksiä ja merkityksellisiä taidenautintoja. Lisäksi taiteella ja kulttuuritoiminnalla on yhteyksiä paremmaksi koettuun terveyteen ja hyvinvointiin. Taide- ja kulttuuritoiminta synnyttää myös yhteisöllisyyttä ja sosiaalista toimintaa, mikä auttaa hallitsemaan elämää paremmin. Yhdessä luotu taide myös lisää esteettistä viihtyvyyttä ja tuo kauneutta elin- ja työympäristöihin. (Liikanen 2003, 151.)

Liikasen tärkeäksi löytämät neljä elementtiä pohjaavat kaikki pragmaattisuuteen – aktiiviseen ja kokemukselliseen – arjessa ja arjesta syntyvään taidetoimintaan. Liikasen tutkimuksen yhtenä merkittävänä kehysteorianana onkin Richard Shustermanin pragmatistinen estetiikka. Myös taide- ja kasvatustilfilosofi John Deweyn teorit taiteen pragmaattisuudesta sekä suhteesta arjen kokemuksellisuuteen ovat ohjanneet Liikasen tutkimusta. (Liikanen 2003, 36.)

Taide- ja kulttuuritoiminnan tärkeys sekä toiminnalliset merkitykset nousevat esiin Liikasen eri hoitoyksiköihin teettämässä tutkimuksen haastatteluista ja kyselyistä. Moni hoitokodeissa asuva korostaa tekemisen ja puuhailun tarvetta ja toisaalta vähyyttä arjessa. Tekemistä saa keksiä itse itselleen. Toiset ovat siinä parempia kuin toiset. Useat kaipaavat kokemuksia siitä, että saavat jotakin aikaan ja saavat tehdä jotain mielekästä. Myös iäkkäät kaipasivat haasteita ja toiminnallisia ”ponnisteluja” arkeensa. Haastatteluista tuli esiin, että yksikin taide- tai kulttuuritapahtuma viikolla oli saanut siihen osallistuvan odottamaan sitä kovasti. Tapahtuma ei siis vain rajoitu siihen hetkeen vaan usein sitä odotetaan ja suunnitellaan yhdessä tai yksin etukäteen. Jälkikäteen tapahtumaa muistellaan vielä useaan otteeseen sekä mahdollisesti ryhdytään odottamaan jo seuraavaa. Tutkimus paljastaa kuitenkin, että tapahtumista ja toiminnasta huolimatta moni vanhus kokee yksinäisyyttä ja läheisyyden kaipuuta hoitoyksiköissä. (Liikanen 2003, 112–128.)

Liikasen mukaan taide- ja kulttuuritoiminta kohtaa ihmiset ja ihmisryhmät hoitoyksiköiden arjessa, vaikkakin hyvin sattumanvaraisesti. Hoitolaitosten taide- ja kulttuuritoimintaa pitäisi saada laajennettua sekä vakiinnutettua. Kehittämishankkeita ja projektitoimintaa on, mutta ne ovat usein ajallisesti ja paikallisesti rajattuja. Taiteelle ja kulttuurille on kysyntää, mutta sen sovittaminen hoitoyksiköiden arkeen ei ole itsestäänselvyys. Hoitolaitosten arkea rytmittävät rutiinit sekä niiden myötä tietynlainen ”laitostuminen”. Myös taidetoiminnan tuominen keskelle päiväjärrjestystä koetaan jonkinlaiseksi uhkaksi tai asukkaiden arkea sekoittavaksi tekijäksi. Taide- ja kulttuuritoiminta ei ole aikaisemmin kuulunut sosiaali- ja terveysalan koulutukseen. Nytemmin, mm. vuonna 2001, opetusministeriö on kuitenkin vaatinut ammattikorkeakouluja lisäämään taide- ja kulttuuritoimintaa osana sosiaali- ja terveysalan opintoja. (Liikanen 2003, 152.)

Tutkimuksensa loppuun Liikanen summaa vielä tutkimuksensa kolmannen tavoitteen, eli yhteistoiminnallisten edellytyksien etsimisen, jotta taide- ja kulttuuritoiminta voisi paremmin integroitua osaksi hoitolaitosten arkea. Ensimmäinen lähtökohta on, että taide- ja kulttuuritoiminta nähdään tärkeänä osana sekä jokaisen ihmisen elämää, että sosiaali- ja terveysalan palveluita. Asiakkaan omia taide- ja kulttuuriharrastuksia ja osaamista tulisi tukea, sekä jatkaa niiden mahdollisuutta myös hoitoyksiköissä. Elinympäristöistä tulisi laitosmaisuuksien sijaan luoda asukkaiden kanssa viihtyisiä ja kodinomaisia tiloja, joissa on mahdollisuuksia kokea elämyksiä, kokemuksia ja yhteisöllisyyttä. Toinen edellytys on, että asenteiden tulisi muuttua tasa-arvoisemmiksi ja toisiaan arvostavaksi kulttuurin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattikuntien kesken. Ammattikuntien tulisi tutustua toisiinsa ja tätä kautta lisätä yhteisiä voimavaroja myös käytännön toimintaan. Kolmantena edellytyksenä Liikanen kuvaa haastetta tuoda taide- ja kulttuuritoiminta keskelle hoitolaitosten jäykkää ja aikataulutettua päiväjärjestystä. Kiireettömyys ja tietynlainen vapaus antaisi enemmän tilaa kokeileville, luoville ja elämyksellisille ratkaisuille. Osa henkilökunnasta pelkää myös elämyksellisyyden johtavan jonkinlaiseen emotionaaliseen tunteiden kaaokseen, jolloin taide- ja kulttuuritoiminta aletaankin nähdä uhkana hyvinvoinnille. Neljänneksi edellytykseksi Liikanen nostaa henkilökunnan määrän lisäämisen sekä resurssien uudelleen kohdentamista, jolloin voitaisiin tuoda väljyyttä hoitolaitosten ajankäyttöön. Myös omaisten, vapaaehtoisten ja kansalaisjärjestöjen mukaantulolla saataisiin asukkaita enemmän mukaan aktiiviseen toimintaan. Viidenneksi edellytykseksi Liikanen nostaa kulttuuritarjonnan mahdollisuudet myös hoitolaitoksissa ja avohoidossa oleville. Heidät tulisi nähdä yhtä potentiaalisina asiakkaina ja kuluttajina, jotka saattavat tarvita vain hieman apua päästäkseen kulttuuritoiminnan pariin. Kuudes tärkeä asia on Liikasen mukaan määrärahat. Taidetoiminta oletetaan monessa kohtaa ilmaiseksi hyväntekeväisyydeksi, mikä sotii tasa-arvoista yhteistyötä vastaan. Määrärahat myös stabilisoivat toimintaa sekä sen jatkuvuutta. Tämä edellyttää hallinnollista uudelleenasettelua, rajojen rikkomista ja uusia sopimuksia, sekä valtiollisella, alueellisella sekä paikallisella tasolla. (Liikanen 2003, 154–155.)

4. YHTEISÖ JA TAIDE

4.1 Sosiokonstruktivistinen oppimiskäsitys

Sosiaalinen konstruktivismi huomioi sosiaalisen tason tiedon muodostamisessa. Oppimisessa painopiste on yksilöllisellä ja yhteisöllisellä tasolla tapahtuvassa merkitysten rakentamisessa erilaisissa oppimistilanteissa.

Konstruktivismin eri suuntauksissa nähdään, että tieto ei voi olla objektiivista heijastumaa maailmasta, vaan se on yksilön tai yhteisöjen rakentamaa (Tynjälä 1999, 37). Konstruktivismin suuntaukset korostavat luovia, konstruktivisia ja reflektiivisiä toimintoja oppimisessa. Suuntauksissa painotetaan sosiaalisen vuorovaikutuksen ja toimijan aktiivisuuden merkitystä. (Tynjälä 1999, 58.) Konstruktivisessa oppimisessa uutta tietoa ja havaintoja tulkitaan aikaisemman tiedon ja kokemuksen pohjalta (Kauppila 2007, 36). Ihminen siis rakentaa jatkuvasti kuvaansa maailmasta (Tynjälä 1999, 38). Konstruktivismi tutkii diskursseja, erilaisia puhetapoja, ja narratiiveja, joilla ihmiset rakentavat maailmaansa. (Tynjälä 1999, 59)

Sosiaalisen konstruktivismin suuntaukset ovat kehittyneet konstruktivismista, sekä sen rinnalla (Kauppila 2007, 47–48). Termien käyttö kirjallisuudessa on kirjavaa erityisesti sosiaalisen konstruktivismin ja sosiaalisen konstruktivismien kohdalla (Tynjälä 1999, 38). ”*Sosiaalinen konstruktivismi korostaa yksilöllisen tiedon erilaisia muotoja ja niiden kehittymistä yhteisöllisten ehtojen kautta*” (Kauppila 2007, 47). Sosiaalinen konstruktivismi on oppimisen tutkimuksessa vakiintunein termi (Tynjälä 1999, 38). Tässä tutkimuksessa käytetään termiä sosiaalinen konstruktivismi kokoavana käsitteenä.

Sosiokonstruktivistisissa lähestymistavoissa aktiivisuus nähdään osallistumisena yhteiseen kommunikatiiviseen toimintaan ja diskursseihin (Tynjälä 1999, 58). Keskustelun avulla rakennetaan käsitystä tiedosta ja hahmotetaan aihetta monipuolisesti eri näkökulmista. Tieto rakentuu diskursseissa. Vygotskyn mukaan sosiaalinen konstruktivismi tarkastelee yksilön oppimista mutta painottaa siinä sosiaalista komponenttia (Tynjälä 1999, 58–59). Hänen mukaan yhteisessä toiminnassa käytetyt kulttuurivälineet synnyttävät tietoa ja ajattelua, jotka sisäistyvät yksilön ajattelun välineeksi. Vygotski painotti oppimisessa tiedon yhteisöllistä luonnetta ja yhteistoiminnallisuutta. (Kauppila 2007, 80–81.)

”Sosiokonstruktiiivinen perspektiivi korostaa oppimista mielekkäänä toimintana.” Ihminen rakentaa tietoa itse sosiaalisissa konteksteissa ja vuorovaikutuksessa. (Kauppila 2007, 47.) Oppiminen nähdään laaja-alaisena prosessina, johon kuuluvat mm. itseohjautuvuus, sisäinen ja ulkoinen reflektio, symboliset interaktiot, yhteistyö, sosialisatioprosessi, identiteetin kehitys ja arvopäämäärien hahmottaminen. Sosiokonstruktivismi on tietoteoreettinen oppimisenäkemys, jossa korostuu sisäisen motivaation tärkeys. Syvällinen oppiminen edellyttää vuorovaikutusta ja oppiminen on osallisuutta konstruktiiiviseen vuorovaikutukseen. (Kauppila 2007, 48–52.)

Sosiokonstruktiiivisissa työskentelytavoissa pyritään aktiiviseen ja toimivaan vuorovaikutukseen ja opetuksessa suositetaan vuorovaikutuksellisia työmuotoja. Refleктоiva työskentely, kriittinen pohdinta ja pyrkimys syvälliseen ymmärtämiseen ovat olennainen osa sosiokonstruktiiivisessä työskentelyssä. Työskentelyssä otetaan huomioon asioiden prosessointi ja siihen tarvittava aika. Työskentelyssä pyritään tavoitteellisuuteen. *”Sosiaalisia elementtejä käyttäen edistetään tiedon arviointia ja soveltamista käytäntöön ja ongelmien ratkomiseen.”* (Kauppila 2007, 183–184.)

Sosiokonstruktivistinen oppimiskäsitys korostaa yhteistoiminnallisia muotoja oppimisessa sekä kokemuksellista oppimista. Siinä korostuu ihmisen elinikäinen oppiminen. Sosiokonstruktivistisen oppimisenäkemyksen mukaan opetukseen voi kehittää luovia menetelmiä. Sosiokonstruktivistinen oppimiskäsitys ottaa luovat oppimisen tavat paremmin huomioon, kun jokainen rakentaa itse aktiivisesti käsitystään yksilönä, sekä yhteisön jäsenenä sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta.

4.2 Keskustelutaide

Grant Kester (2004) kirjoittaa yhteisöllisyydestä sekä sen dialogisuudesta osana postmodernia taidetta. Kester pohtii myös, kuinka taidetta ja taiteesta syntyvää keskustelua tulisi tarkastella. Voiko keskustelu itsessään olla taidetta? Kester tuo perinteisen taiteen katsomisen tavan rinnalle ajatuksia sen yhteisöllisyyden kautta syntyvistä dialogisista ulottuvuuksista. Kesterin mukaan perinteinen tapa modernin ja postmoderninkin taiteen tarkasteluun on hyvin yksilökeskeinen. Taide ja taiteellinen keskustelu on nähty vain objekti -

subjekti ulottuvuutena, eli taideteoksen ja katsojan välillä. Vaikka taide haastaa käsityksiämme erilaisuudesta, se usein tuottaa yksiulotteisia ja ristiriitaisiakin tulkintoja, kun teosta katsoo individualisti, yksilö. (Kester 2004, 88–89.)

Kesterin mukaan dialogista ja keskustelun taidetta ymmärtääkseen olisi hyvä tunnistaa perinteisen taiteen katsomisen lainalaisuudet ja erityispiirteet. Ensinnäkin se tuottaa suhteellisesti pelkistävän mallin diskursiivisesta kanssakäymisestä, pohjautuen vastakkainasetteluun yksilön mielen ja ruumiin, syiden ja halujen sekä somaattisten ja kognitiivisten kokemusten välimaastoon. Diskursiivinen kanssakäyminen jää niukaksi. Toiseksi, se rajoittaa esteettisen kokemuksen välittömiin, subjektiivisiin käsityksiin. Kolmanneksi, se on pohjimmiltaan ainoastaan kanssakäymistä katsojan ja fyysisen objektin välillä, tehden mahdottomaksi ymmärtää yhteisöllisten prosessien luovia ulottuvuuksia. Kester kysyy, voisiko taiteen alle luoda tasa-arvoista mallia dialogisesta kanssakäymisestä ja keskustelusta. Ja olisiko meillä mahdollisuutta ymmärtää ja nähdä tämä dialogi esteettisenä kokemuksena? (Kester 2004, 89.)

Vaihtoehtoinen lähestymistapa edellyttää avoimempaa ja vapaampaa suhtautumisen tapaa. Taideteos tulisi nähdä, ei vain objektina, vaan pikemminkin kommunikatiivisten prosessien mahdollisuutena, joita se sisällään pitää. Tarvitsemme moninaisempia merkityksiä osaksi yhteisöllisempää taiteen kokemista. Yksi tapa on kiinnittää huomiota abstraktiin ja objektivoivaan taiteen keskusteluun, joka rakentuu usein tiettyjen identiteettien sekä aiheiden ympärille. Tällöin merkityksellisiksi nousevat keskustelijoiden identiteetit ja positiot. Myös dialogien vaihto ja keskustelun avoimuus mahdollistavat moninaisempia merkityksiä. Toinen merkittävä siirto edellyttää, että ymmärrämme taideteoksen yhteisöllisenä prosessina, enemmän kuin fyysisenä objektina. Tällöin myös visuaalinen taide alkaa lähestyä teatterin ja performatiivisuuden tilaa. (Kester 2004, 90.)

4.3 Palvelumuotoilu ja yhteissuunnittelu

Palvelumuotoilu on muotoilua, jossa käyttäjät osallistuvat yhteistyöhön. Painopiste palvelumuotoilussa on uusien ideoiden muokkaamisessa asiakkaiden kanssa tehdyn luovan työn pohjalta. ”*Palvelumuotoilu yhdistää kulttuurisen, sosiaalisen ja inhimillisen vuoro-*

vaikutuksen alueet” (Miettinen 2011, 22). Palvelumuotoilussa suunnittelu keskittyy ihmisten, tuotteiden ja teknologian välisen vuorovaikutuksen suunnitteluun mutta suunnitteluratkaisu voi olla muutakin kuin tuote. Suunnitteluratkaisu voi olla esimerkiksi uusi tapa toimia asiakaspalvelussa tai asiakaslähtöisempi palveluele. (Miettinen 2011, 26.) Suomessa palvelujen osuus bruttokansantuotteesta on yli 60 prosenttia ja yksityisten palvelujen osuus yli 47 prosenttia tilastokeskuksen mukaan. (Miettinen 2011, 21.) Myös ikääntyneille tullaan suunnittelemaan tulevaisuudessa enemmän palveluja.

Yhteissuunnittelu on nähty olennaisena osana palvelumuotoilua mutta kollektiivinen luovuus on ollut muotoilussa käytössä jo 1970-luvulla. 1970-luvulla käytettiin termiä osallistava suunnittelu (participatory design). Osallistava suunnittelu sai alkunsa osana skandinaavista työpaikkademokratialiikettä. Taustalla vaikutti ajatus demokratiasta. Skandinaviassa määriteltiin kollektiivisen tutkimuksen lähestymistapa sitouttamalla työntekijöitä kehittämään työympäristöä työpaikalla yhdessä suunnittelijoiden/tutkijoiden kanssa. 2000-luvun alkupuolella samaa asiaa on alettu kutsua nimellä yhteissuunnittelu (co-design) tai yhteisluominen (co-creation). (Sanders & Stappers 2008, 3–8.) Termien käyttö on päällekkäistä ja sekavaa käyttäjäkeskeisen suunnittelun kirjallisuudessa (Mattelmäki, Vaajakallio 2011, 80). Termit osallistava suunnittelu ja yhteissuunnittelu ovat toisinaan nähty toistensa alalajeina ja toisinaan ne on nähty rinnakkaisina. Yhteissuunnittelu on sovellettavissa laajemmin ja se on avoin uusille menetelmille ja interaktiotavoille. (Sanders & Stappers 2008). Tässä tutkimuksessa käytetään termiä yhteissuunnittelu.

Yhteissuunnittelu (co-design) on lähestymistapa, joka tarjoaa menetelmiä monialaisen suunnittelun tarpeisiin (Mattelmäki, Vaajakallio 2011, 79). Yhteissuunnittelu on suunnitteluyhteistyötä eri alojen asiantuntijoiden ja palveluiden käyttäjien kesken. Palvelun käyttäjillä on erityinen rooli olla mukana suunnittelussa ja toimia inspiraation lähteenä. Yhteissuunnittelussa käyttäjät ja eri toimijat toimivat yhteistyössä monella eri tasolla. Muotoilija mahdollistaa yhteissuunnittelussa luovia keinoja ja välineitä kokemusten, ideoiden ja tiedon jakamiseen. Yhteissuunnittelua voidaan käyttää kaikissa suunnitteluprojektin vaiheissa (Sanders & Stappers 2008, 11). Yhteissuunnittelussa on mahdollista käyttää esimerkiksi tarinallisia ja pelimäisiä menetelmiä. Yleisiä suunnitteluperiaatteita ei voi määrittää, sillä suunnittelukohteen erityispiirteet asettavat vaatimuksia käytettäville menetelmille ja lopputulokselle. (Mattelmäki, Vaajakallio 2011, 77.) Yhteissuunnittelu on

tapa osallistaa suunnittelijoita, asiantuntijoita ja muita sidosryhmiä keskenään. Yhteissuunnittelu mahdollistaa kaikkien mukana olevien luovan ja kriittisen ajattelun. (Miettinen 2009, 80–81.)

Szebeko (2011) puhuu kokemusperäisestä yhteissuunnittelusta, jossa muotoilija valjastaa yhteissuunnitteluun osallistujat käyttämään luovuuttaan ja samalla käyttää omaa luovuuttaan. Szebeko korostaa muotoiluprosessin avoimuutta, jotta osallistujat voivat ottaa osaa yhteissuunnitteluun. Szebekon mukaan kokemusperäisessä yhteissuunnittelussa on mahdollisuus uusien muotoilumahdollisuuksien löytämiseen ja tunnistamiseen. (Szebeko, 2011, 45–48.) Monialaisessa projektissa on tärkeää etsiä yhteistä kieltä. Tietoa jaetaan avoimesti kaikkien kesken mahdollisimman paljon ja mahdollisimman usein, jotta suunnittelun kannalta hyödyllisiä asioita nousisi esiin. Luottamuksen luominen ja motivointi on tärkeää. Projektissa etsitään yhteisiä lähtökohtia suunnitteluun ja tavoite on huomioida suunnittelutehtävä mahdollisimman monesta eri näkökulmasta ja luoda ratkaisuja niiden pohjalta. Muotoilun perusajatuksena on hyödyntää erilaisten ihmisten näkökulmia ja luovaa ajattelua.

4.4 Yhteisöllinen taidekasvatus

Mirja Hiltunen (2009) on tutkimustoiminnan ja teorian pohjalta rakentanut yhteisöllisen taidekasvatuksen käsitettä ympäri Lappia toteutuneissa yhteisöllisissä taidekasvatushankkeissa. Yhteisöllisen taidetoiminnan luojina ovat olleet useat koulu- ja kyläyhteisöt heidän omassa sosiokulttuurisessa ympäristössään. Hankkeilla on nykytaiteen keinoin luotu vuoropuhelua sekä toimijuuden ja aktiivisuuden kautta tarjottu vaihtoehtoja, ehkä muutosta parempaan toimijuuteen myös yhteisön tulevaisuuden kannalta. Väitöskirjassaan (2009) Hiltunen rakentaa yhteisöllisen taidekasvatuksen käsitettä toimintatutkimuksellisen kehittämisen sekä hermeneuttisen ymmärtämisen keinoin. Hiltunen rakentaa yhteisöllisen taidekasvatuksen teoriaa useiden taidekasvatushankkeiden toiminnasta ja merkityksistä. Hankkeissa on toteutettu yhteisöllistä talvitaidetoimintaa sekä muuta paikalliskulttuurin merkityksistä nousevaa taidetta. Hiltunen korostaa myös nykytaiteen, keskustelun ja performatiivisuuden merkitystä osana tekemistä ja toimintaa. Hankkeiden sosiaalinen toimintaympäristö on rakentunut niin Pohjois-Suomen koulu- kuin kyläyhteisöistäkin. (Hiltunen 2009.)

Hiltusen (2009, 67) mukaan yhteisöllinen taidekasvatus perustuu *taiteeseen ja sen kautta tietämiseen*. Yhteisöllinen taidekasvatus syntyy taiteen ja tieteen välimaastossa sekä useiden tieteenalojen kohtaamisista. Yhteisöllistä taidekasvatusta voidaankin ajatella ilmiönä tai käsitteenä, joka rakentuu ja muuttuu aina suhteessa toimijoihin, toimintaan, aikaan ja paikkaan. (Hiltunen 2009, 45.) Yhteisö on Hiltusen (2009, 46) mukaan aina lähtökohtana yhteisöllisessä taidekasvatuksessa. Yhteisön käsite on moninainen ja se voidaan määrittellä tapauskohtaisesti hyvinkin eri tavoin. Jonkinasteinen sosiaalinen vuorovaikutus usein määrittää yhteisön muodostumista. Yhteisö voi määrittyä joko toiminnallisella tai symbolisella tasolla tai jossakin niiden välimaastossa. (Hiltunen 2009, 48.)

Yhteisöllinen taidekasvatus on monialaista ja -tieteistä yhteistyötä, jolle on ominaista osallistaa toimijoitaan kokonaisvaltaisesti. Useiden toimijoiden myötä erilaiset näkökulmat tulevat esiin ja usein myös syventävät käsiteltäviä teemoja. (Hiltunen 2009, 61.) Toimijoiden kesken tärkeää on tasavertaisuus, osallisuus ja dialogisuus. Hierarkia-asetelmilla ja epätasa-arvolla ei saisi olla vaikutusta yhteisöllisessä taidetoiminnassa. On tärkeää, että toimijat sekä tiedostavat että reflektoivat käsityksiään tämän suhteen. (Hiltunen 2009, 48.) Hiltusen mukaan refleksiivisyys edellyttää halua ja kykyä kohdata ja ymmärtää muita ihmisiä. Hän kiteyttää yhteisöllisen taidekasvatuksen keskeiseksi lähtökohdaksi erilaisuuden ja monimuotoisuuden hyväksymisen sekä ennen kaikkea hyödyntämisen yhteisön toiminnassa. ”*Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa persoonaksi, subjektiksi kasveetaan yhteisössä toisten persoonien, subjektien kanssa.*” (Hiltunen 2009, 50.)

Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa tekeminen kumpuaa osallistujien omasta elinpiiristä ja kanssaeläjästä, jolloin taiteen tekeminen voi osaltansa tukea sosiaalista yhteisöä ja heidän paikallisidentiteettiään. Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa tärkeää ovat yhteisön omat lähtökohdat, paikan tai ympäristöjen historia sekä niistä nousevat tarinat. (Hiltunen 2001, 21.) Vaikka yhteisöllisen taidekasvatuksen tavoitteena on paikkaan ja sosiaalisuuteen pureutuminen, se ei kuitenkaan pyri tiukkaan yhteisön *sosiaaliseen kontrolliin* tai jo luotujen kulttuurimallien toistamiseen. Tarkoituksena on myös etsiä vaihtoehtoja ja muutosta. (Hiltunen 2009, 47.) Yhteisöllinen taidekasvatus peilaa nyky-yhteiskuntamme sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia olosuhteita, tuoden ne usein käsiteltäväksi myös yksilö ja yhteisötasolle. Taidekasvatuksen kautta yhteiskuntamme ilmiöitä voi käsitellä sekä

ymmärtää syvemmin. Parhaimmillaan yhteisöllinen taidekasvatus voidaan nähdä aktiivisena asioiden esille tuojana, mikä edesauttaa ja vaikuttaa myös yhteiskunnallisten muutosten suhteen. (Hiltunen 2001, 21.)

Hiltusen (2009) mukaan yhteisöllinen taidekasvatus eroaa yhteisötaiteesta sen pedagogisen luonteen ja sisältönsä kautta. Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa uusia asioita opitaan ja ymmärrys lisääntyy taiteen kautta ja keinoin, moninaisesti. Taiteellista oppimista voidaan kuvata taiteen ja tiedon vastaanottona, tulkintana, omana ilmaisuna ja merkityksien rakentamisena. Yhteisöllisen taidekasvatuksen tulee siis olla taidelähtöistä. Tällöin kyse on taidosta, taiteen tekniikoiden ja materiaalien tuntemuksesta sekä taiteellisen prosessin merkityksien rakentumisesta. (Hiltunen 2009, 60.) Yhteisöllinen taidekasvatus sekä kehittää toimintaan osallistuvien omaa ilmaisua että tukee samalla kykyä ja ymmärrystä vastaanottaa taidetta. Taidekasvatuksessa on siis kyse myös *kasvusta taiteeseen ja taidetta varten*. (Hiltunen 2001, 21.) Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa uusia pedagogisia malleja kehittämässä on koko osallistuva yhteisö (Hiltunen 2009, 68).

Hiltusen mukaan yhteisöllisessä taidekasvatuksessa oppimista tapahtuu samanaikaisesti sekä yhteisössä että siinä vaikuttavassa yksilössä. Oppiminen näyttäytyy vuorovaikutteisena ja sosiaalisena tiedon rakentamisena, joka huomioi ja pitää sisällään myös yksilön henkilökohtaisen tiedonmuodostuksen. Tällöin myös erilaiset oppimismallit ja – sisällöt voivat integroitua ja oppimista tapahtuu monensuuntaisesti. Taidekasvatusmuodon painopiste on Hiltusen mukaansa *sosiokulttuurisessa lähestymistavassa*, jossa ihminen toimii sidonnaisena omaan kulttuuriin ja historiaansa. ”*Yhteisöllisen taidekasvatuksen käytännöissä ja tutkimuksessa pyritään ottamaan huomioon sekä yksilöllinen tiedonkonstruointi että oppimisen sosiaalinen dynamiikka.*” (Hiltunen 2009, 67.)

Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa tulisi prosessia ja toimintaa itsessään ajatella merkittävimpinä saavutuksina. Oppiminen tapahtuu taiteen prosessin eri vaiheissa tapahtuvassa yhteisöllisessä toiminnassa. Lopputulos on tärkeä, mutta sen ei tulisi olla yhteisöllisen taidekasvatuksen keskeisin päämäärä. (Hiltunen 2001, 21.) Hiltunen kuitenkin toteaa usein yllättyneensä, kuinka paljon myös konkreettinen taiteellinen lopputulos yhteisölle merkitsi (Hiltunen 2009, 260).

Tämän tutkimuksen tavoitteena on kehittää yhteisöllisiä taidetoimintamalleja vanhusyhteisöön sekä estetisoida palvelutalon yhdyskäytävää mielekkäämmäksi tilaksi käyttäen. Merkityksellisen yhteistoiminnan sekä palvelutalon tiloihin kohdistuvan muutoksen kautta on tarkoitus suunnitella palvelutalon yhteisöä ja ympäristöä rikastuttavaa taidetoimintaa ja vaikuttaa asuinympäristöön. Olemme perehtyneet alan tutkimuksiin ja ne luovat teoriapohjaa lähteä kehittämään omaa tutkimusta.

Useat tutkimukset kuvaavat muistelua mieluisana ja merkityksellisenä toimintana seniori- vanhusyhteisöissä (Hakonen 2003; Hohenthal-Antin 2009; Saarenheimo 1997; Susi 2011). Kun luova muistelu kytkeytyy taiteelliseen työskentelyyn, voivat sen merkitykset syventyä aivan uudelle tasolle. Hyvinvointityön näkökulmasta taiteellisten menetelmien yhdistäminen muisteluun tuo siihen yhdessä jaettua elämyksellisyyttä ja kokemusellisuutta. (Hohenthal-Antin 2009.) Vanhat valokuvat voivat toimia luovan muistelun välineinä ja vanhusten elämäntarinoiden lähteenä. Valokuvalliseen muisteluun punoutuu usein vahvoja sosiaalisia ja historiallisia merkityksiä. (Kohtamäki & Palomäki 2010; Susi 2011.) Kollektiivisena ja yhteisöllisenä toimintana se voi vahvistaa muistelijoiden sosiaalista ja paikallista yhteenkuuluvuuden tunnetta (Hohenthal-Antin 2009; Susi 2011). Myös yhteisöllinen taidekasvatus kumpuaa osallistujien elinpiiristä, paikallisidentiteetistä ja historiasta. Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa oppiminen on yhteisöllistä ja oppimista tapahtuu sekä yksilössä että yhteisössä. Taiteellinen tieto ei ole ulkopuolista vaan rakentuu suhteessa osallistujiinsa. (Hiltunen 2009.) Yhteisöllisessä taiteessa ihmistenvälinen dialogi ja keskustelu voidaan nähdä taiteen muodostumisen välineenä, mutta myös itsessään taiteena (Hiltunen 2009; Kester 2004). Myös sosiokonstruktivistisessä oppimiskäsityksessä tieto rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kanssakäymisessä (Kauppila 2007; Tynjälä 1999). Sosiaalinen ja vuorovaikutteinen tila on lähtökohta myös yhteissuunnittelulle. Yhteissuunnittelussa etsitään yhteistä kieltä ja annetaan kaikille osallistujille tasapuolinen mahdollisuus luovaan tuottamiseen ja osallistumiseen. (Miettinen 2007.) Osallisuus, tasavertaisuus ja yhteisön vuorovaikutus ovat keskeisiä päämääriä myös toimintatutkimuksessa. Kuten yhteisöllisessä taidekasvatuksessa ja yhteissuunnittelussa, myös toimintatutkimuksessa osallistujilla on aktiivinen ja kehittävä rooli. Toimintatutkimus pyrkii muutokseen ja tuo epäkohdat ja kehitettävät asiat ryhmän kriittisen reflektion kohteiksi. Myös toimintatutkimuksen yksi keskeinen menetelmä on diskurssi, jossa muutospyrkimykseen tähtäävä toiminta tuodaan avoimesti ryhmän tarkastelun kohteeksi. (Anttila 2006.)

Käsitteet ja teoria nivoutuvat tutkimuksemme pohjaksi. Valokuvallisuuden kautta pääsemme suunnittelemaan luovaa toimintaa. Myös muistelulähtöiset menetelmät voivat toimia monimuotoisena lähtökohtana suunnitella yhteisöllistä taidetoimintaa ja tuoda palvelutalon vanhuksia lähemmäksi toisiaan. Luovaa taidetoimintaa ja yhteissuunnittelua tukee sosiokonstruktivistinen oppimiskäsitys. Tieto rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa aikaisemman tiedon ja kokemuksen pohjalta, joka on hedelmällinen lähtökoh-
taa luovaan muisteluun sekä yhteissuunnitteluun.

Kuva 5. Pikkulotat. Taimi Koistisen kokoelmasta

5. TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTOT

5.1 Menetelmälliset valinnat

Tutkimuksen yhteisöprojektin tavoite ja tehtävä oli kehittää hyvinvointiin yhdistyvää elämyksellistä ja luovaa taidetoimintaa vanhusyhteisöön. Taidetoiminnan kautta päämääränä oli osallistaa palvelutalon asukkaita tuottamaan yhdessä esteettisyyttä omaan elinympäristöönsä. Palvelutalon toiveet käytävää elävöittävästä taideteoksesta sekä Lapin yliopiston yhteisöllinen taidekasvatusmalli ohjasivat meitä toiminnalliseen lähestymistapaan sekä taidetyöskentelyn että taiteen menetelmällisyyden suhteen. Halusimme kehittää taiteellista toimintaa vanhusyhteisöön ja siksi lähdimme toteuttamaan toimintatutkimusta. Tutkimuksen projekti lähti liikkeelle yhteisön toiveista. Lapin Kuntoutus Oy:n toimintaterapeutin kanssa muotoilimme tavoitteita kehittää taide- ja kulttuurialan ja sosi- ja terveysalan toimintaa ja yhteisiä toimintamalleja. Hiltunen (2009, 79) näkee yhteisöllisen taiteen ja toimintatutkimuksen lähestymistavoissa paljon samoja tekijöitä. Taide toimintana on hyvin käytännönläheistä, joten taiteeseen pohjautuvien menetelmien tieto rakentuu usein käytännön ja kokeilun kautta. Tieto on pragmaattista ja rakentuu käytännön toiminnassa ja prosesseissa. Koska kehitämme tässä yhteisössä uusia taidetoimintamalleja, käytäntö ja toiminnassa mukana olo on merkittävä osa kehittämistyötä. Toimintatutkimus mahdollistaisi samanaikaisen toiminnan kehittämisen sekä toiminnan kautta vastausten saamisen käytännön toiminnasta. Valittujen luovien menetelmien kautta pyrimme osallistamaan vanhuksia ja samalla vaikuttamaan palvelutalon elinympäristöön. Toimintatutkimuksen osallistavat, kehittävät ja kriittiset piirteet toivat tarvitsemaamme tietoa. Valitsemamme tutkimusmenetelmät toivat tietoa niin toiminnasta vanhusyhteisössä, kuin toiminnasta taiteessa. Meillä oli halu kokemuksellisesti kehittää palvelutalon rutinoituneita käytänteitä ja laajentaa taidetoiminnan muotoja yhteisöllisemmäksi.

5.2 Toimintatutkimus

Pirkko Anttilan (2006, 439) mukaan toimintatutkimus on kehittävä tutkimusstrategia, joka kohdistuu aina tiettyyn erityistapaukseen. Anttilan mukaan menetelmä rakentaa tietoa jotakin määriteltyä tilannetta ja tarkoitusta varten. Arja Kuula (1999, 10) määrittää toimintatutkimuksen pitävän sisällään käytäntöön suuntautuvaa, muutoksiin pyrkivää

sekä tavoitteellista toimintaa. Kuulan mukaan yksi toimintatutkimuksen erityispiirre on myös tutkittavien osallistuminen tutkimusprosessiin. Tutkittavat eivät ole passiivisena tutkimuksen kohteena, vaan aktiivisesti kehittämässä toimintaa sekä tutkimusta. (Kuula 1999, 218.) Anttila jäsentää toimintatutkimusta kuuluvaksi ns. pehmeisiin tutkimusmenetelmiin, joiden avulla puututaan todellisiin elämän ilmiöihin ja tapahtumiin sekä tarkastellaan väliintulon vaikutuksia niissä. Toimintatutkimuksen tarkoituksena on kehittää taitoja, uusia lähestymistapoja sekä ratkaista ongelmia jossakin käytännön toiminnassa. (Anttila 2006, 439.)

Anttilan (2006, 444) mukaan toimintatutkimusta ei tulisi ymmärtää varsinaisena menetelmänä, vaan ennemmin tutkimuksellisenä lähestymistapana, tai tutkimusstrategiana, jossa hyödynnetään erilaisia sekä kvalitatiivisen sekä kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmiä. Myös Kuula (1999, 218) kuvailee toimintatutkimusta hyvin eklektiseksi sekä metodisesti rajaamattomaksi tutkimuksen tavaksi. Anttilan mukaan yksi toimintatutkimuksen keskeinen menetelmä on diskurssi, jossa prosessi ja toiminta tuodaan ryhmän kriittisen tarkastelun kohteeksi. Tutkijan tehtävä on käynnistää sekä pitää reflektioivaa diskurssia yllä. Reflektoinnissa osanottajat ottavat kantaa, keskustelevat ja pohtivat eri vaiheiden onnistumista sekä toteutumista. Reflektoinnissa tuodaan esille erilaiset mielipiteet sekä punnitaan erilaista tietoa ja väitteitä kriittisesti sekä monipuolisesti. (Anttila 2006, 444.)

Anttila (2006, 440) pitää merkittävänä että toimintatutkimuksessa sekä toiminta että tutkimus toteutetaan samanaikaisesti. Menetelmä sopii siis tilanteisiin, missä toiminnan avulla pyritään muuttamaan jotakin sekä samalla lisäämään ymmärrystä ja tietoa muu-
tosta kohtaan. Anttilan (2006, 440) mukaan tavoitteet ja ongelmat muotoillaan tällöin yhdessä tutkijoiden sekä prosessissa mukana olevien henkilöiden kanssa. Myös Kuula korostaa, että itse muutoksen sekä sitä koskevien tavoitteiden tulisi olla läsnä jo tutkimuksen tavoitteiden asettelussa ja määrittelyssä. Tutkija ja tutkittavat yhdessä luovat konkreettiset tavoitteet muutokselle. (Kuula 1999, 219.)

Koska toimintatutkimuksessa pyritään kehittämään toimintaa, on kriittisyys ja reflektiivisyys merkittävässä osassa tutkimusprosessia. Anttilan mukaan menetelmä kuuluu kriittiseen tutkimusparadigmaan, jolloin tutkija ja muut prosessissa mukana olijat tarkastelevat kriittisesti tekemisiään. Tämä tarkoittaa jatkuvaa kysymysten täsmentämistä, va-

littujen menetelmien pohtimista sekä vallitsevan toimintasuunnitelman pätevyyttä. (Anttila 2006, 441.) Kuulan ajatuksena on, että muutoksen tutkiminen on mahdollinen vasta kun reflektiota tuotetaan joitakin vanhoja käytänteitä ja tapoja oikeasti murtamalla. Hänen mukaansa olennaista olisi tutkia myös itse toimintaa tuottavaa prosessia, eli etsiä erilaisia keinoja muutosprosessille. (Kuula 1999, 219.)

Luomaamme toimintaan vaikutti myös aikaisemmat vanhustyössä tehdyt projektit sekä samanaikaisesti lukemamme teoriakirjallisuus. Olemme verranneet luomaamme toimintaa aikaisempaan tutkimukseen. Teorian läsnäolo projektin aikana on auttanut näkemään tärkeitä asioita projektissamme. Menetelmällisissä valinnoissa meille oli tärkeää taiteen kautta tukea ikääntyvän identiteettiä. Halusimme mahdollistaa taidekasvatuksen, jossa puhe ja diskurssi olisivat läsnä. Hoitolaitosten taidekasitys on pitkälti kädentaitojen ympärillä. Vaikka työskentelimme vanhuslähtöisesti, halusimme toiminnallamme luoda uutta kehittävästä ja vaihtelevaa toimintaa (ks. Hiltunen 2009, 47.) Teoksen tarpeellisuus ja ”tilaus” käytävään ohjasi meitä toiminnalliseen lähestymistapaan sekä taidetyöskenteilyn että taiteen menetelmällisyyden suhteen. Käytävään toivottu taideteos sekä vanhusten osallistaminen tuki ajatustamme diskursiivisesta taiteesta. Meillä oli tärkeää, että taidetta ei pakata tekemisen jälkeen kaappiin vaan että se jää elämään ja taidetoiminta näkymään yhteisönsä tiloihin pysyvästi. Diskurssin kautta yhteisötaideteos rakentui yhteisölleen tärkeistä asioista pysyväksi teokseksi yhteisön omiin tiloihin.

5.2.1 Sykleittäin rakentuva ja kehittyvä toiminta

Toimintatutkimus on yhteisöön kohdistuva, kokemuksellinen ja reflektiivinen prosessi. Toimintatutkimuksessa kehittäminen tapahtuu vähitellen ja useiden vaiheiden kautta. Kehittävästä toiminnasta kuvataan yleensä etenevänä suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja reflektoinnin spiraalisena kehänä. (Kiviniemi 1999, 66.) Toimintatutkimuksen tutkijoiden on merkittävää tiedostaa itsereflektiivinen spiraali sekä osallistua sen eteenpäin viemiseen.

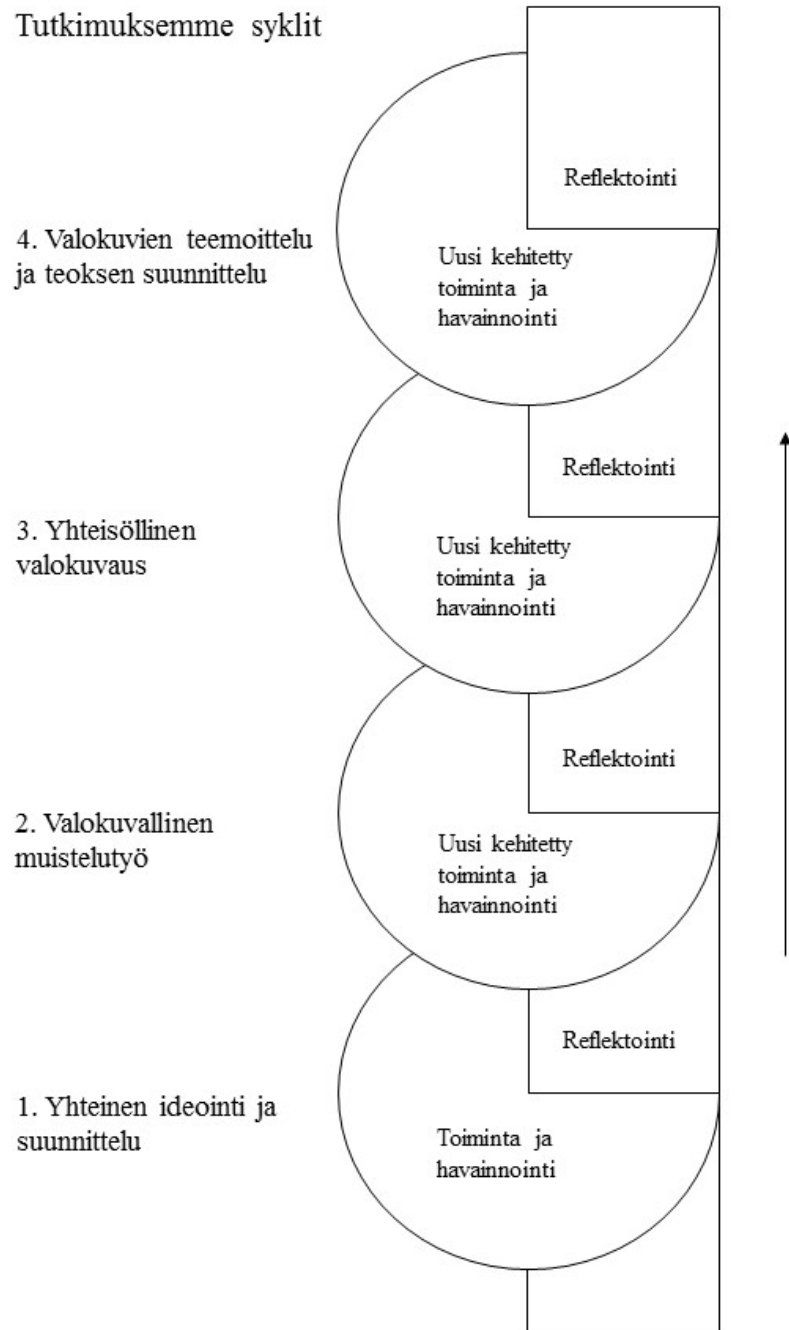
Käytännön toimintatutkimus ei kuitenkaan usein etene kronologisissa eri vaiheiden sykleissä. Vaikka toimintaa suunnitellaan, havainnoidaan ja reflektoidaan, voi syklisiä kehiiä olla vaikea havaita. Eri osa-alueet usein limittyvät ja rakentuvat usein toistensa kanssa

päällekkäin. (Kiviniemi 1999, 67.) Toimintatutkija voi pahimmillaan kahliutua liian tiukkaan syklien vaiheiden tarkkailuun (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 37). Koska toimintatutkimus on luonteeltaan kehittävää, myös me pyrimme tutkimuksen alkupuolella tarkkailemaan ja arvioimaan syklien vaihtumista hieman orjallisesti. Pohdimme, olemmeko menossa oikeaan suuntaan ja kehittykö toiminta varmasti. Toisaalta ensimmäistä toimintatutkimusta tekeville se ohjasi meitä pysymään menetelmälle ominaisissa piirteissä sekä näkemään toiminnassa eri vaiheita. Vasta tutkimuksen projektin loppupuolella ja analyysiä tehdessämme aloimme nähdä toimintaamme selkeämpinä sykleinä ja syklin eri vaiheina.

Näemme tutkimuksessamme neljä spiraalimaista sykliä. (ks. kuva 6. s. 46) Toisaalta tutkimuksemme prosessia voi myös tarkastella yhtenä suurena syklinä, jossa on useita sivuspiraaleja. Ensimmäinen sykli käynnistyi tutkimusympäristön sosiokulttuurisella kartoituksella ja yhteisöön tutustumisella. Yhteisön kanssa pohdimme, miten ympäristöä voisi muuttaa. Seuraava sykli alkoi valokuvallisella ja luovalla muistelutyöllä, jonka ohessa lähdettiin rakentamaan mielikuvia tulevasta yhteisötaideteoksesta. Valokuvallisuus jatkui kolmanteen sykliin, jossa toteutettiin yhteisöllinen veteraaneja esiin nostava valokuvaus. Viimeisessä syklissä yhteisöteosta suunniteltiin konkreettisesti valokuvia ryhmittelemällä ja teemoittelemalla, jolloin esiin nousi koko teoksen visuaalinen ilme ja ajatus käytävään rakentuvasta elämänkaaresta. Viimeisen syklin päättää meidän tutkijoiden teoksen tilaan rakentaminen vanhusten kanssa yhdessä tekemien suunnitelmien pohjalta. Viimeinen sykli päättyy yhteisötaideteoksen avajaisiin ja päätösjuhlaan.

Meille oli tärkeää, että sekä vanhukset että työyhteisön jäsenet osallistuivat kaikissa tutkimuksen vaiheissa toiminnan suunnitteluun, itse toimintaan, havainnointiin sekä sen reflektointiin. Eri syklien välillä tapahtuneet välireflektoinnit niin vanhusten kuin yhteisön kanssa sysäsivät prosessiamme eteenpäin uuteen vaiheeseen. Jotta toiminta olisi vanhusyhteisön sekä sosiaali- ja terveysalan yhteistyön kannalta kehittävää, pidimme näitä välivaiheita erityisen tärkeinä. Olemme myös pyrkineet kirjoittamaan ne selkeästi auki toimintakertomukseen. Kentällä eri tiedonalan osaajien kesken toimiessa ja yhteisön ollessa lähes satavuotiaita veteraaneja, tekisimme tuskin mitään uutta ja kehittävää ilman heidän osallistamista. Yhteisten uusien toimintamallien kehittäminen yhteisöön jossa toimimme, ei ollut itsestäänselvyys. Toisaalta monet toimintatutkimuksen kehittävät vaiheet nousivat esiin iäkkäiden toimintaympäristössä luonnostaan. Veteraanien ja muistisairaiden

kanssa viimekertaiseen toimintaan palaaminen sekä jo seuraavan kerran suunnittelu ja hyvissä ajoin pohjustaminen oli luontevaa ja varmasti osa heidän jokapäiväistä elämäänsä.

Kuva 6. Syklikaavio. Kuva: Jatta Lintunen ja Eeva Vanhanen

5.2.2 Tutkijoiden rooli ja interventio

Anttila korostaa toimintatutkijan positiota ja sen määrittelyä. Tutkijana hän ei ole ulkopuolinen havainnoija tai valmiin ulkopuolisen teorian tuoja, vaan merkittävä osa toiminnallista prosessia. Toimintatutkijan rooli on syventää ja käsitteellistää kehittämisprosessissa mukana olevien esiin tuomia ideoita. Toimintatutkimus syntyy yhdessä tutkijan ja niiden kanssa, joita asia koskee. (Anttila 2006, 429.) Toimintatutkimuksellisessa projektissa olimme toiminnan sisäisinä kehittäjinä mutta myös toiminnan ulkopuolisina tarkkailijoina samanaikaisesti. Olimme yhtä aikaa ryhmän kanssa tasa-arvoisina kehittämässä toimintaa, sekä noviisi tutkijoina tarkkailemassa toimintaa. Kun toimintatutkimuksen prosessi ei ole valmiiksi määritelty, vaan se saa elää yhteisessä suunnittelussa, se vaatii tutkijoilta jatkuvaa herkistymistä yhteisöön.

Interventio on osa toimintatutkijan moninaista roolia. Interventio on muutokseen tähtäävä väliintulo, jossa tehdään jotain toisin kuin ennen on tehty (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 44). Toimintatutkimuksessa interventiolla on Kemmisin ja Wilkinsonin (1998, 21) mukaan kahdenlainen tehtävä. *”Toimintatutkimuksessa todellisuutta muutetaan, jotta sitä voitaisiin tutkia. Toisaalta todellisuutta tutkitaan, jotta sitä voitaisiin muuttaa.”* (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 44.) Yhteisöjen sosiaalinen toiminta alkaa ajan kuluessa muuttua rutiineiksi ja itseään toistaviksi käytännöiksi. Yhteisöihin muodostuu toimintamalleja, jotka eivät välttämättä muutu ajan ja olosuhteiden muuttuessa. Interventiolla on tarkoitus muuttaa totuttua toimintaa, jotta yhteisöstä ja todellisuudesta paljastuisi uusia piirteitä. Toimintatutkimuksen keskeisenä päämääränä pidetäänkin muutosta parempaan. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 45.) Myös Veljeskodissa noudatettiin tiettyjä rutiineja ja käytäntöjä. Yhteisön ilmapiiri oli myönteinen taidetoiminnan tuomiselle osaksi laitoksen arkea, joten saimme mahdollisuuden etsiä muutosta toimintaan ja paljastaa jotakin piilossa olevaa.

Toimintatutkimuksen edellytys on tutkittavien lähelle pääsy, jotta toimintaa voitaisiin muuttaa ja kehittää. Luova osallistava taidetoiminta on ollut tie lähelle pääsyyn ja yhteisen teoksen suunnitteluun. Tutkimuksen projektissa eräänlaisena välineellisenä interventiona ovat olleet veteraanien vanhat henkilökohtaiset valokuvat ja niiden kautta pääsy heidän elämäntarinoihinsa. Niiden kautta yhteisöön syventyessä todellisuutta on tutkittu, jotta sitä on voitu yhdessä myöhemmin muuttaa. Tutkittavien lähelle pääsy ei ollut itseltään selvää vaan on syventynyt projektin kuluessa. Ajattelemme projektiamme useina,

toistuvina väliintuloina puolentoista vuoden aikana. Muutokseen tähtäävän väliintulon menetelmät nousivat meidän projektissamme taidetoiminnasta, mutta myös toimintaterapiasta. Tärkeä edellytys on eri alojen toimijoiden pyrkimykset samoihin päämääriin ja että resurssit ovat riittävät.

5.3 Taideperustainen tutkimus

1990 -luvulle tultaessa taideperustainen tutkimus oli rakentunut omaksi tutkimusalueekseen kvalitatiiviselle tutkimuskentälle (Leavy 2009, 9). Taideperustainen tutkimus on laadullista tutkimusta, jossa taide ja luovat menetelmät nousevat tutkimustiedoksi tieteellisten menetelmien rinnalle. Taideperustainen tutkimus ei pyri niinkään synnyttämään uusia tutkimusmenetelmiä vaan pikemminkin muovaamaan niitä yhteisölleen sopiviksi. (Leavy 2009, 1.) Taideperustaiset tutkimuskäytänteet syntyvät kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmistä, pitäen sisällään monimuotoista sosiaalista tutkimusta, aineiston keruuta, analyysiä, tulkintaa ja uudelleenesittämistä. Taideperustaisessa tutkimuksessa laadullisen tutkimuksen menetelmät mukautuvat kokonaisvaltaisiin, luoviin taiteellisiin menetelmiin, joissa teoria ja käytäntö nivoutuvat yhteen. (Leavy 2009, 3.) Taiteelliset tutkimusmenetelmät osana laajemmin kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä, pitävät sisällään hyvin samantyyppisiä tiedon keräämisen *taitoja*. Menetelmät ovat luonteeltaan kokonaisvaltaisia, pitäen sisällään reflektointia, kuvailua, ongelmanasettelua ja -ratkaisua. Taiteelliset tutkimusmenetelmät vaativat kykyä samaistua tutkittaviin. Intuitiivisuus ja luovuus ovatkin merkittävänä osana tutkimusprosessia. (Leavy 2009, 10.)

Taideperustaisia menetelmiä on alettu käyttää luovissa taiteellisissa projekteissa, joissa päämääränä on tutkittavan ilmiön kokonaisvaltainen ymmärtäminen. Taiteellisen työskentelyn kautta, ne tähtäävät ilmiön moninaiseen kuvailuun ja luonnehtimiseen, tutkimiseen ja kokeiluun sekä löytämiseen ja todentamiseen. Taideperusteiset tutkimusmenetelmät ovat siis hyvin alisteisia eriasteisille prosesseille. Taiteen kyky vangita prosessi toimintaa myös usein sosiaalisen elämän tapahtumien luonnetta, sekä sisällön että menetelmällisyyden suhteen. (Leavy 2009, 12.)

Patricia Leavy listaa taiteen ja taiteellisten menetelmien vahvuuksia osana tutkimusta. Parhaimmillaan taiteen tiedetään olevan tunteita ja poliittisesti herättävää, vangitsevaa,

esteettisesti vahvaa ja horjauttelevaa. Taiteella on kyky vangita ihmisten huomio erittäin voimakkaalla tavalla. Leavy kirjoittaa taiteellisten menetelmien ja taiteellisen esittämisen usein välittävän voimakkaita tunnetiloja, mikä heijastuu ihmisten väliseen kanssakäymiseen ja keskusteluun sekä lisää tietoisuutta ihmisten sosiaalisesta elämästä tai yhteiskunnallisista asioista tai epäkohdista. Taiteella on kyky herättää myötätuntoa, empatiaa, samaistumista ja ymmärrystä. Näin ollen taideperustaiset menetelmät voivat lisätä ihmisten välistä yhteenkuuluvuutta, luoda keskustelua ja lisätä kriittistä tietoisuutta. (Leavy 2009, 12–13.)

Yksi taideperustaisten menetelmien vahvuus on niille ominainen kyky ja voima vaikuttaa tutkimuksen suunnitteluun ja etenemiseen. Näin ollen ne ovat laadullista tutkimusta luonnollisimmillaan ja tarjoavat samalla uusia taideperusteisia työskentelytapoja tutkimuksen tavoitteisiin ja tutkimustuloksiin pääsemiseksi. (Leavy 2009, 14.)

Taideperustainen toimintatutkimus on Lapin yliopiston taidekasvatuksen tutkimuksen alla rakentunut menetelmä. Menetelmä on muotoutunut taidekasvatuksen tutkijoiden toimesta. Lapin yliopiston profiloituminen taide- ja tiedeyliopistoksi tarjoaa menetelmälle moninaisen tutkimusympäristön. Taideperustainen toimintatutkimus pyrkii edistämään tieteen ja taiteen välistä vuoropuhelua sekä ymmärtämään pohjoisten yhteisöiden sosiaalista kulttuuria ja erityisoloja nykytaiteen toiminnallisina menetelmin. (Jokela ym. 2015, 433.) Kuvataidekasvatuksen kontekstissa yliopisto nosti alueellisen vaikuttavuuden ja yhteisöjen suhteiden kehittämisen yhdeksi päätehtävistään. Lapin yliopiston profiloituminen pohjoisuuteen ja arktisiin projekteihin on mahdollistanut luovan tilan sekä näkemysten muutokset taiteen roolissa ja tavassa rakentaa sosiaalisia yhteyksiä. Taiteen rooli tulee esiin tavassa, jossa yliopisto toteuttaa pohjoista erityisosaamistaan, joka on kehitetty tutkimuksen ja taiteen yhteistyössä. Paikkasidonnainen nykytaide ympäristö- ja yhteisötaiteena muotoutui yliopiston tavaksi mallintaa tapaa kohdata pohjoisia ympäristöjä käytännön toiminnassa. (Jokela ym. 2015, 436.)

Pohjoiset ympäristöt sosiokulttuurisine piirteineen voivat toimia pohjana innovatiiviselle taidekasvatustutkimukselle ja tapahtumapaikkoina ympäristöherkkien ja käytäntöpohjaisten menetelmien kehittämiseksi. Toiminnan lähtökohtana on pohjoisten sosiokulttuuristen ympäristöjen erityisolot sekä yhteisöjen kohtaamat yhteiskunnan muutosten haas-

teet. Pohjoinen ympäristö muuttuu nopeasti. Vaikutukset luontoon, talouteen ja elinympäristöihin (esim. turismi, kaivostoiminta) heijastuvat yhteisöjen sosiaaliseen elämään, hyvinvointiin ja kulttuuriin. Muunmuassa väestön ikääntyminen, paikkakunnalta poismuutto, työttömyys ja kulttuuripalvelujen vähentyminen voivat heijastua kulttuuri-identiteetin heikkenemiseen/rapautumiseen. Taiteen yhteisöjä voimauttava vaikutus on nousut yhteisöperustaisen taidekasvatuksen ja toimintatutkimuksen keskiöön. (Jokela ym. 2015, 436.)

Taideperustainen toimintatutkimus rakentuu taiteen, tutkimuksen ja pedagogiikan ympärille (Jokela ym. 2015, 437). Kun kehitetään työn kontekstia nykytaiteessa, pohjoisen sosiokulttuuriset piirteet tulee ottaa huomioon enemmän kuin taiteilijan yksilöllisyys. Taiteilijoiden tulee huomioida kuinka heidän oma elämäkokemus, käsitykset taiteesta ja sen arvoista voidaan sulauttaa yhteisötaiteeseen, riistämättä paikallisia ihmisiä ja paikkoja. Taiteilijoiden tulee antaa taiteelle muoto, jossa koko yhteisö ja ympäristö voi tuottaa ja rakentaa taiteellisia sisältöjä. (Jokela ym. 2015, 438.)

Kasvatustieteessä toimintatutkimus ei ole uutta. Painotukset ovat vaihdelleet ajassa. Kun toimintatutkimuksen lähtökohtana on yhteisö- ja paikkasidonnainen nykytaide, nousevat keskiöön kriittisen ja osallistavan toimintatutkimuksen piirteet. Osallistava toimintatutkimus korostaa yhteisön jäsenten osallistumista sekä etsii uutta tietoa ja taitoa sosio-konstruktionismin keinoin. (Jokela ym. 2015, 439.) Hiltusen mukaan taideperustainen toimintatutkimus edistää taiteellista aktiivisuutta ja oppiminen tarjoaa tilan rakentaa toiminnallista yhteisöä sekä symbolista yhteisöllisyyttä, joka tukee yksilön ja yhteisön toimijuutta, voimaantumista ja osallistajuutta (Hiltunen 2009). Tavassa kehittää vuorovaikutusta ja dialogia visuaalisen taiteen vaihtelevat muodot voidaan nähdä nykytaiteena. Menetelmä nimettiin taideperustaiseksi toimintatutkimukseksi. ”*Menetelmä on toimintatutkimus ja toiminnan metodi on taide.*” (Jokela ym. 2015, 441.)

Lapin yliopiston taidepedagogisessa toimintamallissa tärkeää on osallistuva ja yhteisöllinen painotus sekä humanistinen ja monitieteinen ote. Merkittävässä asemassa on yhteinen toimijuus, kokemukset ja niiden reflektointi. Paikkasidonnaiset taidetoiminnot synnyttävät osallisuuden tunnetta, mitä kautta kulttuuri-identiteetti ja psykososiaalinen hyvinvointi voivat vahvistua. (Hiltunen & Jokela 2014, 86–87.) Grestschelin (2002) mukaan

osallisuuden kautta ihminen voi saada kokemuksia, että hän voi vaikuttaa ja saada muutoksia aikaan arjen elämisen paikoissa (Hiltunen & Jokela 2014, 87). Yhdessä tuotetut paikkasidonnaiset taideteokset synnyttävät osallisuuden tunnetta, joka on edellytys voimaantumiseksi ja omiin kykyihin ja vaikutusmahdollisuuksiin luottamiselle. ”*Omaan elämismaailmaan kiinnittyvä taidetoiminta synnyttää pysyvää tunnetta tiettyyn paikkaan tai yhteisöön kuulumisesta.*” (Hiltunen & Jokela 2014, 87.) Yhteisö- ja paikkasidonnaisen taidekasvatuksen keskiössä ovat ryhmän tai yhteisön tuottamat, omasta kulttuurista nousevat, merkitykset ja symbolit suhteessa paikkoihin (Hiltunen & Jokela 2014).

Metodologiset lähtökohtamme, taide ja toiminta, sulautuivat tutkimuksemme projektissa taideperustaiseksi toimintatutkimukseksi. Lähdimme suunnittelemaan luovaa taiteellista toimintaa toimintatutkimuksen keinoin. Taide oli läsnä toimintatutkimuksen syklisessä kehitymisessä sekä tuotti tietoa ja tutkimusaineistoa yhteisöstään tutkimuksen eri vaiheissa. Toiminta oli taiteellista ja toiminnan tulos oli taideteos. Taideperustainen toimintatutkimus toteutettiin lappilaisessa vanhusyhteisössä. Palvelutalon asukkaat ovat Lapin sodan eläneitä veteraaneja ja he ovat olleet rakentamassa sodan jälkeistä Rovaniemeä. Lappi ja pohjoisuus nousivat paikkasidonnaisen yhteisötaiteen dialogiseen keskiöön.

Taideperustaisen toimintatutkimuksemme lähtökohtana oli osallistava ja dialoginen taide, mikä tukisi sosiaalista kanssakäymistä ja tiedon rakentumista sosiokonstruktivismiin keinoin. Luovan toiminnan kautta etsittiin taiteellisia käytänteitä, joita vanhus voi tehdä iästä ja kunnosta riippumatta. Taidetoiminnan kautta syntyi myös kriittinen ote herättää keskustelua palvelutalon resursseihin tarjota taide- ja kulttuuritoimintaa. Hoitolaitoksen resurssit ja aikataulut rutinoivat käytänteitä, resurssien puute estää aikanaan hyvin toimineiden käytänteiden päivittämisen.

Taideperustaisen toimintatutkimuksen päämääränä meillä oli Hiltusen (2009) muovaamat yhteisöllisen taiteen toiminnallinen ja symbolinen yhteys. Meidän tutkimuksemme rakentui palvelutalon kontekstiin, tavoitteenaan lisätä sekä yksilön että yhteisön hyvinvointia sekä tukea toimijuutta ja osallistajuutta. Toiminnallinen ja symbolinen yhteys lähtivät rakentumaan dialogisessa, luovassa ja monimuotoisessa taidetoiminnassa, tähdäten myös valmiiseen taideteokseen. Sekä yhteinen luova tekoprosessi että itse visuaalinen taideteos ovat toteutettu nykytaiteen menetelmin.

5.4 Aineiston keruu

Toimintatutkimuksemme yhteisöprojekti kesti 1.5 vuotta. Keräsimme aineistoa koko tutkimuksen ajalta. Tutkimusaineistoa kerättiin taiteen avulla taiteellisessa toiminnassa. Tärkeää oli päästä lähelle tutkittavia ja yhteisöä ja kerätä mahdollisimman monipuolista aineistoa.

”Toimintatutkimukselle onkin esimerkiksi Cohenin ja Manionin (1989) sekä Elliottin (1992) mukaan tyypillistä useiden eri menetelmien, esim. havainnoinnin, haastatteluiden ja toiminnan aikana syntyneiden dokumenttien käyttö osana aineiston keruuta, jolloin tutkijalla on aineistonsa välityksellä mahdollisuus saada läheinen ja monipuolinen kuva tutkittavana olevasta käytännöstä” (Kiviniemi 1999, 75).

Useiden eri aineistonkeruumenetelmien käyttö tuotti laajasti monipuolista aineistoa. Huovisen ja Rovion (2010, 104) mukaan toimintatutkimus tarjoaa mahdollisuuden triangulaatioon, eli asian monipuoliseen tarkastelemiseen, mahdollisimman monelta eri kannalta.

Tutkimuksemme perustui kahden tutkijan tutkijatriangulaatioon, aineiston hankintaan, yhteiseen vuorovaikutukseen ja dialogisuuteen, joka on mahdollistanut asioiden punnitsemista ja kehittämistä. Osallistuvaa havainnointia ja havainnoinnin pohjalta kirjoitettuja tutkimuspäiväkirjoja on kaksi, joita vertaamalla on saatu vahva kuva havaintojen kohteena olevista ilmiöistä. Päiväkirjoihin olemme voineet tukeutua tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Menetelmätriangulaatiota edustaa osallistava havainnointi, johon yhdistyy ääni- ja videotallenteiden kerääminen läpi toiminnan eri vaiheiden sekä itse teoksen rakentaminen. Projektissa aineistoa on kerätty vanhuksilta, henkilökunnalta ja vanhusten omaisilta. Aineistotriangulaatiota edustaa tutkimuspäiväkirjat, n.30h ääni- ja videotallenteita, n. 1000 projektin aikana kertynyttä dokumentaarista valokuvaa, veteraaneista otetut uudet henkilökuvat sekä itse teos. Aineistoa on kerätty eri ryhmiltä rinnakkain. Aineistotriangulaatiota on vanhuksilta, henkilökunnalta ja omaisilta kerätty palaute sekä toimintaterapeutin keräämä palaute. Lisäksi käytävässä on ollut palautekirja, johon kaikki teoksen kohtaavat ovat saaneet jättää palautetta. Meidän tutkimuksen kannalta tarkoitus oli

alun perin kerätä mahdollisimman laaja aineisto, jotta aineistosta nousevia uusia, ennakoinnattomia asioita nousisi uutta luoviksi mahdollisuuksiksi joihin tarttua. Näitä asioita voitaisiin käyttää uutta luovan toiminnan lähtökohtana.

Keräsimme mahdollisimman monipuolisen aineiston, jotta saisimme mahdollisimman laajan ja kattavan kuvan tutkimuksen kohteena olevasta toiminnasta. Projektimme oli laaja, siihen nähden, että meitä opiskelijoita oli vain kaksi. Olimme yhtä aikaa toiminnan kehittäjinä, sekä ulkopuolisina tarkkailijoina, että osallistajina toimintaan. Nauhureita pidettiin osittain myös varmuuden vuoksi, jotta voisimme tarvittaessa palata tilanteisiin uudelleen. Nauhuri oli usein keskellä pöytää ryhmähuoneessa ja videotallenne saattoi ottaa lisäksi liikkuvaa kuvaa huoneen nurkassa. Pyrimme sijoittamaan äänitallentajan niin, että kaikkien puhe kuuluisi mahdollisimman hyvin. Meillä oli järjestelmäkamera lähes aina mukana, otimme projektin aikana lähes 1000 valokuvaa. Projektin veteraanit olivat allekirjoittaneet sopimuksen, jossa suostuivat siihen, että sekä valokuvia että ääni- ja videotallenteita tulitaisiin käyttämään tutkimusmateriaalina. Kahden muistisairaana veteraanin kohdalla sopimuksen oli allekirjoittanut veteraanin edunvalvoja.

Pyrimme jatkuvasti tarkkailemaan syntyvää aineistoa sekä reagoimaan siihen analyytisesti myös tutkimuksen aikana. Näytimme jo ensimmäisten tapaamiskertojen jälkeen tutkimuspäiväkirjojamme Outille ja Outi näytti omia muistiinpanoja meille. Toimintatutkimuksessa tärkeää on, että myös toiminnan kohteena olevat osallistuvat yhteisen toiminnan reflektointiin ja aineiston keruuseen. ”*Kenttävaihe on parhaimmillaan dialogista oppimista – osallistujien tasavertaista keskustelua, ongelmaratkaisua ja tiedonmuodostusta. Luottamus edellyttää viiden dialogisuuden periaatteen omaksumista. Ne ovat osallistuminen, sitoutuminen, vastavuoroisuus, vilpittömyys ja refleksiivisyys.*” (Huovinen & Rovio 2010, 102.) Joka kerran alussa kerrattiin yhdessä mitä on tehty ja miksi. Pohdimme yhdessä myös miten jatkaisimme eli ryhmässä refleктоimme toimintaa, sekä teimme tulkintaa siitä, miten toiminta on vaikuttanut yhteisöön ja yksilöihin ja pohdimme miten jatkaisimme toimintaa. Toimintatutkimukselliset väli-analyysit kulkivat mukana tutkimuksen eri vaiheissa. Refleктоimme aineistoa toimintaterapeutin kanssa sekä kahdestaan. Usein meidän tulkintamme tilanteesta sai lisäsyvyyttä ja Outi auttoi näkemään asioita sosiaali- ja terveysalan näkökulmista.

5.5 Aineiston käsittely ja analysointi

Kari Kiviniemen mukaan aineiston analysoinnin tavoitteena on löytää ydinkategoriat, joiden pohjalle tulosten analysointi voidaan rakentaa. Kiviniemi siteeraa Strauss ja Gorbiniä (1990) seuraavasti: ”*Tutkijan tehtävänä on löytää ne keskeisimmät käsitteet, joiden valossa runsastakin aineistokokonaisuutta voidaan tarkastella ja tutkimustehtävän kannalta epäolennaisia aineistoa voidaan karsia pois.*” (Kiviniemi 1999, 77.)

Ääni- ja videotallenteita kertyi 1,5 vuoden ajalta lähes 30 tuntia. Joistakin toimintahetkistä oli sekä ääni- että videotallenne. Video- ja äänitallenteita käytimme reflektio aineistona palataksemme myöhemmin tilanteisiin. Toimintatutkijan moninainen rooli ulkopuolisena ja sisäisenä havainnoijana haastoi ja kuormitti meitä noviisitutkijoita. Tutkimuspäiväkirjasta jäisi jotakin pois, joten ääni ja videotallenteet kulkivat mukana varmuudella läpi projektin. Emme myöskään voineet tietää, koska tulee tutkimuksen kannalta ”käännehetkiä.”

Koko aineisto kerättiin yhteen ja luokiteltiin ja jäsenneltiin. Kaikki nauhat kuunneltiin läpi ja kaikki videot ja kuvat katsottiin. Tutkimuspäiväkirjat, palautekirjat, miellekartat ja kaikki tekstit luettiin. Tallenteiden ja tutkimuspäiväkirjojen avulla tilanteisiin palattiin uudelleen. Aineisto jäsenneltiin läpi muistia ja tutkimuspäiväkirjoja tukevien tallenteiden avulla. Ryhmittelimme toiminnan eri vaiheita. Koska tutkimuksemme on toimintatutkimus, aineiston syntyminen oli läsnä kaikessa toiminnassa. Pitkin tutkimusta refleктоimme toimintaamme, joten yhteistä analyysiä syntyi jo toiminnan aikana. Kahden tutkijan välinen reflektointi on jäsentänyt syntyvää aineistoa ja tutkimustietoa.

Hyödynsimme analyysissä erittäin paljon kahta tutkimuspäiväkirjaa. Keskustelimme ja vertailimme tutkimuspäiväkirjoihin tekemiämme havaintoja ja tapauskuvauksia. Videotallenteista havainnoimme vanhusten eleitä ja ilmeitä, kertomisen tapaa, sosiaalista kanssakäymistä ja vuorovaikutusta. Havainnoimme myös mitä tapahtui ennen ja jälkeen muistelun ja teoksen suunnittelun. Havainnoimme myös omaa organisoivaa toiminnan ohjaamistamme, meidän taidealan opiskelijoiden ja Veljeskodin toimijoiden välillä.

Tallenteita läpikäydessä meidän tuli löytää tutkimustehtävän kannalta toimintamme keskeisiä tekijöitä. Vaikka aineistoa oli runsaasti, analyysiä tuki meidän kahden tutkijan läsnäolo projektissa sekä projektin että tutkimuksen aikainen yhteinen toimintamme reflektointi. Eskolan ja Suorannan (2008, 62–63) mukaan laadullisen aineiston tulee olla tarpeeksi kattava, jotta merkitykselliset asiat tai tietyt toiminnot alkavat toistua. Haimme aineistosta meidän tutkimuksen kannalta keskeisiä, toistuvia tekijöitä, joita myös oma projektimme aikainen interventio tuki. Tutkimuksen kannalta keskeiset asiat litteroitiin. Aineistosta litteroitiin valokuvalliseen muistelutyöhön, yhteisölliseen valokuvaamiseen sekä teoksen suunnitteluun ja teemoitteluun liittyviä osioita. Etsimme myös käännekohtia ja poikkeamia toistuvasta toiminnasta.

Toimintatutkimukselle tyypillisesti olemme osallistaneet ihmisiä eri ryhmistä ja halunneet kuljettaa mukana olleiden ääniä läpi tutkimuksen autenttisina ja niistä näkökulmista kun asiat on esitetty. Analyysissä olemme pyrkineet merkitysten monipuoliseen kuvaukseen ja kirjoittamaan ne kattavasti ja rehellisesti auki. Dokumentoimme tutkimusprosessia perusteellisesti, ja toimintatutkimukselle tyypillisesti haluamme kertoa toiminnastamme myös tutkimuskertomuksessa olevien valokuvien kautta. Kehitimme toimintaa yhdessä, joten olimme myös subjekteina kokemassa toimintaa ja tiedostamme sen. Syklisyys on mahdollistanut tulosten refleктоimisen jo tutkimuksen eri vaiheissa, ja olemme analysoineet toimintaa ja sen tuloksia jo sen aikana. Toimintatutkimuksen käytännölläheisyys ja toiminnan testaaminen itse prosessissa ovat antaneet meille aitoa tietoa suoraan yhteisöstä ja tuloksia on ollut nähtävissä jo tutkimuksen aikana. Tutkimuksen validiteettia lisää tutkimuksen pitkittäisprojektin ajallinen kesto, 1.5 vuotta. Oma ymmärryksemme on lisääntynyt tutkimuksen edetessä ja meillä ollut mahdollisuus syventyä yhteisölähtöiseen toiminnan kehittämiseen.

Tutkimuksen luotettavuutta lisää metodi- aineisto- ja tutkijatriangulaatio. Metoditriangulaation ansiosta toimintaa on tarkasteltu eri tiedonkeruumenetelmien avulla sekä luomamme toiminnan eri vaiheissa. Aineistotriangulaatiota vahvistaa aineiston kerääminen koko tutkimuksen ajalta. Tutkimuksen luotettavuutta lisää se, että aineistoa on eri ryhmiltä rinnakkain tukemassa toisiaan ja tuomassa eri näkökulmia aiheeseen. Tutkimuksemme analyysi perustuu kahden tutkijan tutkijatriangulaatioon. Yhteinen aineiston hankinta, vuorovaikutus ja dialogisuus ovat mahdollistaneet asioiden punnitsemista ja kehittämistä sekä osaltansa lisänneet tutkimuksen luotettavuutta.

Koska toiminta eteni sykleissä ja se rakentui puolentoista vuoden aikana erilaisesta yhteisöä osallistavasta toiminnasta, rakensimme toimintakertomuksen analyysin kuvastamaan sitä. Analyysissä tavoitteenamme on selkeä, ajallinen ja kronologinenkin kuvaus. Pyrimme myös tuomaan esiin sen rinnalla toimintamme merkityksiä ja kuinka ne heijastuivat vanhusyhteisöön.

Kuva 7. Veteraani Pentti Sandgren lapsena kuuliaisesti sisarustensa kanssa kuvaan asettuneina. Pentti Sandgrenin kokoelmasta

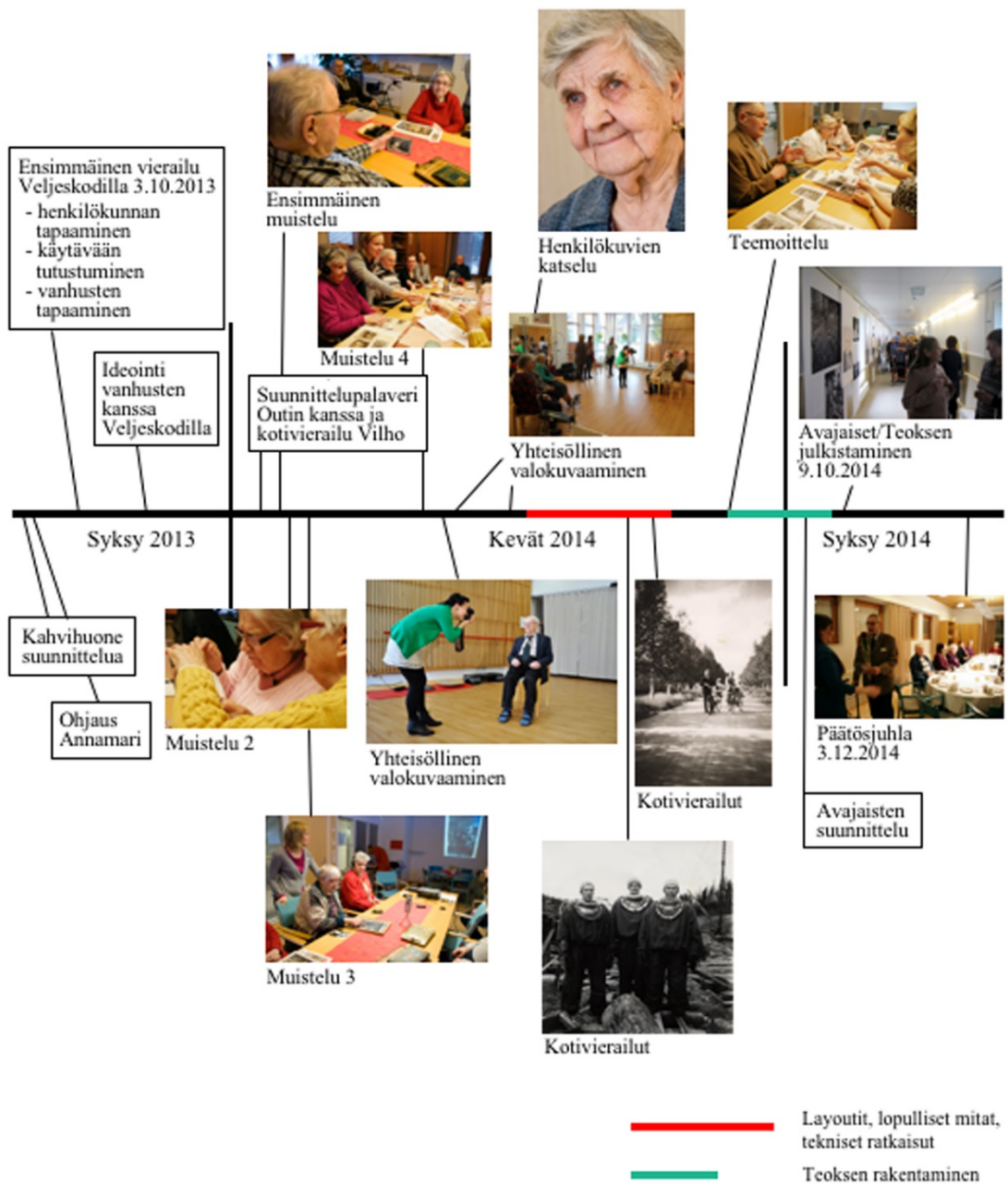
6. YHDESSÄ LUOMAMME TAIDETOIMINNAN KUVAUS

Tässä luvussa kuvaamme yhteistä toimintaamme. Avaamme toimintaamme neljän syklin kautta. Toimintakertomuksessamme on tavoite mahdollisimman selkeästä kerronnasta ja toiminnan kuvauksesta, jotta tutkimustamme on mahdollisimman helppo hyödyntää suunniteltaessa toimintaa vanhusyhteisöön. Juha Varto nostaa esiin arkisen toiminnan kuvauksen tärkeyden kehittävässä ja toimintaa luovassa ja parantavassa tutkimuksessa (Juha Varto 2011, 15). Tavoitteenamme on kuvata menetelmällistä polkua, aina lähtökohdista, toisistaan rakentuvien vaiheiden ja toimintatutkimuksellisten syklien kautta kohti yhteistä taideteosta. Pidämme kuvauksen selkeyttä ja arkisuuttakin tärkeänä myös siksi, että toiminnot voisivat yhdistyä tutkimuksen tuloksiin. Menetelmällisten ratkaisujen esiin tuominen on tärkeää, jotta meidän taidealan toimijoiden ja sosiaali- ja terveysalan toimijoiden välinen yhdessä luomamme toiminta olisi helposti sovellettavissa.

Projektimme ajoittui syksystä 2013 joulukuun 2014. (ks. kuva 8. s. 58) Puolitoistavuotisen pitkittäisprojektin aikana tapasimme vanhuksia noin kaksikymmentä kertaa ja tämän lisäksi tapasimme pelkästään henkilökuntaa muutaman kerran. Vanhusten tapaamista ennen ja jälkeen meillä oli lyhyitä palavereja toimintaterapeutti Outi Luukkosen kanssa sekä tarvittaessa fysioterapeutti Erkki Kumpulän kanssa. Muita vierailuja Veljeskodille, niissä teoksen toteutuksen vaiheissa, joissa emme voineet vanhuksia osallistaa, (verhojen layoutit, kiskojen asennus, teoksen ripustus) kertyi suurin piirtein saman verran.

6.1 Tutkimuksen lähtökohdat, tutkimusympäristö ja yhteisöön tutustuminen

Projektin alussa tutustuimme Veljeskotiin ja teimme ympäristöstä sosiokulttuurisen paikkakartoituksen. Kartoitimme tutkimusympäristöä yhteisön fyysisistä, psyykkisistä sekä sosiaalisista lähtökohdista. Ennen projektia yhdyskäytävä oli subjektiivisena paikkana persoonaton, uusi ja koskematton. Käytävässä tuoksui vielä maali ja pesuaine. Käytävässä ei ollut tekstiilejä tai kalusteita. Vaikka tila oli lämmin, se tuntui kylmältä ja kolkolta ja siellä kaikui. Käytävällä ei ollut mentaalisia merkityksiä, se oli vain välitila fyysiseen läpikulkuun. Ikäihmisille käytävä on suhteellisen pitkä. Subjektiivisesti koettuna käytävä oli tyhjä ja puhdas tila, joka tarjosi mahdollisuuksia kehittää ympäristöä ja luoda uutta.

Kuva 8. Projektin aikajana. Kuva: Jatta Lintunen ja Eeva Vanhanen

Käytävällä ei ollut tekstuaalista kerronnallisuutta tai historiaa, mutta rakennukset käytävänkummassakin päässä ovat merkitykselliset ja historialliset. Näimme käytävässä mahdollisuuksia tuottaa epäpaikasta yhteisötaideprojektilla mielekkään ja kiinnostavan, mikä houkuttelisi vanhuksia liikkumaan sekä kohtaamaan muita ihmisiä.

Hankimme tietoa sekä havainnoimme ympäristöä ja lisäksi saimme tietoa fysioterapeutti Erkki Kumpulalta Veljeskodin asukkaiden ja hoivayhteisön sosiaalisesta tilanteesta. Pohdimme vanhusten asemaa myös yhteiskunnallisesti. Henkilöt joihin projekti kohdistuu asuvat palvelutalossa omissa huoneissaan, mutta ovat ryhmätiloissa tekemisissä toistensa kanssa, ainakin silloin tällöin ja toiset enemmän kuin toiset. Asukkaiden erityispiirteitä on heidän iäkkyyks, fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen sekä eriaisteiset muistisairaudet. Palveluasumisen myötä myös sosiaalisessa piirissä ja kanssakäymisessä tapahtuu muutosta. Vanhusten haasteeksi nousee uuden sosiaalisen yhteisön muodostaminen vielä vanhallaakin iällä. Tärkeää olisi itsensä kokeminen osana yhteisöä sekä omien vahvuuksien tunnistaminen. Liikasen (2003, 151) tutkimuksen mukaan taide- ja kulttuuritoiminnalla on kyky synnyttää yhteisöllisyyttä ja luoda sosiaalista toimintaa palveluyhteisöihin.

Vanhuksille kulttuuripalvelut voivat olla vaikeasti saavutettavissa. Osa asukkaista pääsee kulttuurin pariin omaistensa kanssa, mutta osa elää tietynlaisessa kulttuuripimennossa. Talon sisällä on jonkin verran vierailuja ja esityksiä mutta ei varmasti liikaa. Liikasen tutkimus paljasti, että tapahtumista ja toiminnasta huolimatta moni vanhus kokee yksinäisyyttä ja läheisyyden kaipuuta hoitoyksikössä (Liikanen 2003, 112–128). Yhteisöön olisi tärkeää tuoda kulttuuripalveluja mahdollisimman paljon. Tärkeää olisi, että vanhukset myös itse olisivat kulttuurin tuottajia. Taide- ja kulttuuritoiminnan tuomat hyvinvointivaikutukset nousevat esiin useista tutkimuksista (Jumisko ym. 2013; Liikanen 2003, 2007; Hohental-Antin 2006, 2009). Kulttuuri, perinteet, juuret sekä kulttuurisen yhteisöllisyyden tunteminen on tärkeää.

Projektimme käynnistyi siis tarpeesta tehdä yhdyskäytävästä mielekkäämpi tila käyttää. Halusimme myös tulevan taideteoksen kautta aktivoida asukkaita fyysiseen liikkumiseen. Liikasen (2003, 151) mukaan taide lisää viihtyvyyttä ja luo kauneutta palvelutalon elinympäristöihin. Käytävän mielekkääksi tekemisen ja estetisoinnin lisäksi tärkeänä tavoitteena oli myös yhteisen taidetoiminnan kautta vanhusten henkilökohtaisen sekä sosiaalisen identiteetin vahvistaminen. Iäkäs ihminen on nähnyt maailmaa ja peilaa tätä päivää paljon menneestä. Myös identiteetti ja minäkuva ovat rakentuneet vuosien varrella. Identiteettimme rakentuu pitkälti menneisyydestä, sen tapahtumista ja muistoista. Länsimaaisessa yhteiskuntamallissa ikäännyttään suvun ja perheen ulkopuolella ja uuden sosi-

aalisen yhteisön rakentaminen palvelutalossa nousee haasteeksi vielä vanhalla iällä. Yhteisöprojektimme pyrki lisäämään myös asukkaiden psykososiaalista hyvinvointia palvelutalon yhteisössä. Myös me näimme tärkeäksi yhteydet parempaan hyvinvointiin ja terveyteen, kuten Liikasen tutkimuksessa (Liikanen 2003, 151). Yhdyskäytävän estetisoinnilla on tarkoitus vahvistaa muitakin funktioita, kuin vain tilasta toiseen siirtymistä. Käytävän suurista ikkunoista avautuu näkymä ulos. Liikuntarajoitteinen tai muistisairas vanhus voi ihaila luontoa käytävästä käsin. Haluamme estetisoinnilla myös houkutella vanhuksen liikkeelle sekä vahvistaa motoriikkaa.

Ensimmäisellä vierailulla Veljeskodilla tutustuimme henkilökuntaan ja paikkaan. Menimme henkilökunnan kanssa yhdyskäytävään (ks. kuvat s. 12) ja pohdimme mitä käytävän estetisointi voisi olla. He punnitsivat meitä opiskelijoina. Saimme myös ensimmäiset raamit ja rajoitteet, mitä käytävään voi suunnitella. Keskustelimme teoksen koosta ja miten se täyttäisi valtavaa käytävää. Alusta alkaen, puolin sekä toisin, oli halu saada teoksesta tarpeeksi kattava suureen käytävään. Toimme esiin yhteisötaiteen näkökulman, joka oli heille ehkä vähän vieraampi. Toimintaterapeutilla oli havaittavissa ajatus vanhusten osallistamisesta projektissa. Henkilökunta esitti myös toiveita käytävän suhteen. Keskustelimme myös mikä tilan olemus on ja millainen se olisi teoksen jälkeen. Ajatus käytävästä oli oleskelutilaksi tai ainakin mielekkääksi kulkutilaksi. Pohdimme myös levähdyspaikkoja vanhuksille käytävään.

Ensimmäisellä vierailukerralla tapasimme myös mahdollisimman suuren osan Veljeskodin ja Kuntoutuksen asukkaita. Meille oli herännyt jo ideoita käytävän visualisoimiseksi. Emme kuitenkaan kertoneet ideoista vielä, vaan halusimme tutustua ympäristöön ja kuulla asukkaiden ajatuksia käytävän visualisoimisesta. Esittäydyimme vanhuksille ja kuulostelimme heitä ja avoinna otimme ajatuksia vastaan, siitä mitä he yhdyskäytävään kaipaisivat.

6.2 Suunnittelua ja ideointia

Projektin lähestymistapa ja tavoite oli luoda yhteisöllistä taidetoimintaa vanhusyhteisöön. Mietimme, millä tavoin vanhusten kanssa toimimalla voimme tuottaa yhteisötaideteoksen ja mikä olisi heille mahdollista toimintaa kuvataidekasvatuksen alla.

Projektiin osallistui suunnitteluvaiheessa noin 30 Veljeskodin ja Kuntoutuksen asukasta. Ensimmäisellä kerralla Veljeskodilla tapasimme jumppasalissa niin suuren määrän vanhuksia, kun henkilökunta sai paikalle. Kun yhdyskäytävä valmistui (2013), se oli nimetty nimenantokilpailussa ränniksi. Ränni sanana oli merkityksellinen vanhuksille. Tapasimme suuren joukon meille ennalta tuntemattomia ihmisiä aikeena keskustella heidän kanssaan käytävästä, jota muistisairaajat eivät välttämättä edes muista. Ränni -sana toimi keskustelun avauksena ja oli vanhuksille luonteva lähtökohta lähteä tuottamaan ajatuksia ja lähteä ideoimaan. Ränni, eli vanhuksille vesikouru, tukinuittoränni jne. herätti heille muistoja ja auttoi puheen muistamisessa ja tuottamisessa ja näin auttoi osallistumaan keskusteluun muistisairaudesta huolimatta. Tapaamisessa vanhusten kanssa Jatta esitteli meidät pohjakoulutukseltamme valokuvaajana ja muotoilijana, ja että olemme Lapin Yliopiston kuvataidekasvatuksen opiskelijoita, ja tulleet heidän kanssaan yhdessä suunnittelemaan yhdyskäytävästä viihtyisemmän paikan. Vanhukset alkoivat ideoida käytävää valokuvien kautta. Valokuvallisuus herätti paljon keskustelua jo heti alkuun. Meillä oli mukana tutkimuspäiväkirjat ja keräsimme niihin vanhusten puheesta kaiken mahdollisen, joka voisi olla suunnittelun ja projektin kannalta oleellista. Kysyimme kysymyksiä kuten: Mitä ajatuksia ”Ränni” herättää? Mitä yhdyskäytävä ”Rännissä” teidän mielestänne pitäisi olla?

Käytävään kaivattiin maisemia ja paikkoja Lapista:

Paikkoja lapista

Maisemia

Kun kävelee, voi seurata kuvia

Lapista lähtöisin olevia asioita

Ruskamaisemaa

Lappia

Lapin tyttö, lapin poika

Käytävään haluttiin viihtyisyyttä ja kodikkuutta ja naiset toivoivat käytävään verhoja:

Kauniit verhot, piristää ikkunoita...läpikuultavia

Verhotanko

Pehmeyttä, miellyttävyyttä, kuvia meistä, verhot

Naiset toivoivat kuvia miehistä ja miehet toivoivat kuvia työnteosta:

Pitää saada miesten kuvia...kuvia tukiin uitosta.

Työntekoa

Käytävään haluttiin vanhoja kuvia, jotka henkilöityvät vanhuksiin: sisältö, tarinallisuus, historia...

Esineet jotka kertovat tarinan...

Vanhoja kuvia

Vanhoja kuvia sieltä tähän päivään

Kaivattiin kuvia ikäihmisistä ja heidän tekemistä käsitöistä, sekä kuvia heistä:

Kuvata ikääntyneitä...

Ikäihminen käsitöitä tehdä...että 80 -vuotiaskin voi tehdä vielä...

Ryhmäkuva

Siellä pitäisi olla kuvia meistä...

Tuoda taloja julki...että ollaan tuolla jossain eikä täällä...

Ensimmäisen suunnittelu ja ideointikerran jälkeen meille alkoi hahmottua yhteisö, jonka parissa tulisimme toimimaan. Huomasimme iän tuomat rajoitteet mutta myös vahvuudet. Iän tuoma kerronta oli tietyn tyyppistä ja oman osansa siihen antoi muistisairaudet. Vanhusten läsnäolo oli toisaalta katkonaista mutta toisaalta taas hyvin vahvaa, jossa välittyi iän tuoma viisaus ja ymmärrys. Ensimmäinen tapaaminen rakensi ymmärrystämme siitä, minkälaisessa ympäristössä ja millaisen yhteisön kanssa lähdemme toimimaan. Ymmärryksemme syveni myös siitä, kuinka arvokasta työtä olemme lähdössä tekemään. Aloimme poimia suunnittelun ja ideoinnin tuottamista lauseista asioita ja sisältöjä, jotka voisivat suunnata yhteistä työskentelyämme. Vaikka lauseet eivät olleet pitkiä toivekuvauksia, vaan osittain niukkoja, yksittäisiäkin sanoja, meidän tuli herkistyä niiden sisällölle ja löytää niistä heille merkittäviä asioita. Kuinka paljon merkitsee esimerkiksi lause ”...että ollaan tuolla jossain eikä täällä.”

Kerronnassa tuli esiin ikäpolvelle merkityksellisiä asioita: työ, arvot, isänmaa, koti ja Lappi, joista oli havaittavissa piirteitä identiteetin rakentumisesta näiden kautta. Hiltunen (2001, 21) pitää yhteisöllisessä taidekasvatuksessa tärkeänä yhteisöstä nousevaa taidetta, jolloin se voi tukea sosiaalista yhteisöä ja heidän paikallisidentiteettiään. Jo tässä vaiheessa palattiin historiaan ja menneeseen. Toisella suunnittelukerralla talon asukkaiden lisäksi oli myös henkilökuntaa mukana. Toinen suunnittelukerta oli aivoriihi tyyppinen ideointikerta, johon myös henkilökunta osallistui. Kaikki ideat pidettiin vielä avoimina. Myös henkilökunta kertoi omia ehdotuksiaan, joita olivat muun muassa kuvia presidentin vierailusta ja Suomen tähtitaivas.

Ensimmäisen kerran jälkeen lähdimme vertaamaan omia jo syntyneitä ideoita ja vanhus-ten ajatuksia toisiinsa. Yllätyimme kuinka samankaltaisia meidän ja vanhusten ajatukset olivat ja ne alkoivat yhdistyä luonnollisesti. Olimme tutustuneet valokuvallisen muistelutyön käsitteeseen ja meillä oli ajatus, että vanhuksille voisi olla mieluisaa muistella vanhoista kuvista ja näin voisimme lähteä valokuvista liikkeelle ja saada niiden kautta toimintaa valokuvan ympärille. Myös ensimmäisten teoriakatsausten jälkeen meillä oli käsitys, että muistelutyö ja luova muistelu sopii ja on erityisen suosittua vanhusyhteisössä (Hohenthal-Antin 2009; Hakonen 2003; Saarenheimo 1997; Susi 2011). Aloimme peilata työskentelyämme vanhustyön projekteihin ja valokuvalliseen muistelutyöhön. Mietimme myös, että hienoa olisi, jos käytävästä saisi ajatuksia ja muistoja herättävän, talon asukkaisiin henkilöityvän, sosiaalisen paikan.

6.3 Luova valokuvallinen muistelutyö osana teoksen luomista

Projektin edetessä tulimme toimintaterapeutin kanssa siihen tulokseen, että työskentely vaatii tiiviimmän ryhmän onnistuakseen. Toimintaterapeutti Outi Luukkonen ehdotti, että projektiin osallistuisi kuusi henkilöä, koska hänellä oli ymmärrys Veljeskodin resursseista. Outi vastasi vanhusten saapumisesta paikalle ja se tarkoitti välillä jopa vanhusten pukemista. Ryhmäksemme muotoutui kuuden veteraanin ryhmä, toimintaterapeutti Outi Luukkonen ja me. Välillä mukana oli myös ohjaajamme Annamari Manninen ja vaihtopiskelija Barbara Nery. Outi valitsi veteraanit projektiin terapeutin näkemyksen perusteella eli valinnassa oli otettu huomioon vanhusten mahdolliset terapeutit tarpeet

sekä heidän senhetkinen elämäntilanteensa. Valintaperusteet liittyivät vanhusten sosiaaliseen kanssakäymiseen, muun muassa uuden asukkaan ryhmäytymiseen uuteen yhteisöön. Outin mielestä oli myös tärkeää, että meillä on mukana muistisairaita. Muistisairaskin voi kertoa vanhasta valokuvasta. Muistisairaus ei usein vaikuta niinkään kaukaisiin muistoihin vaan lähimuistiin ja lähimenneisyyteen. Tämän huomasi selkeästi myös meidän projektissa.

Kuva 9. Veteraani Taimi Koistinen muistelemassa kuvasta. Kuva on heijastettuna seinään, jotta muut voivat osallistua ja kuva alkaa rakentaa mielikuvaa tulevasta teoksesta. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Kertoja, jolloin kokoontuimme koko ryhmän kanssa muistelemaan, oli neljä. Kun tulimme toisen kerran Veljeskodille aikeenamme vielä suunnitella tulevaa muistelutyötä, osalla oli jo kuvia mukana. Ensimmäisellä varsinaisella muistelukerralla emme kerenneet laittaa äänitallenninta päälle, kun useampi veteraani avasi kuva-albuminsa pöydälle ja alkoi kertoa yksityiskohtaisia tapauskuvauksia valokuvistaan kilpaa toistensa kanssa. Muistelun mieluisuudesta kertoo myös, miten vanhukset lähtivät muistelemaan jo suunnittelukerroilla ja muistelu jatkui muistelutyöosion jälkeen hetkittäisinä kuviin palaamisina kaikissa tapaamisissa projektin viimeiseen sykliin saakka. Ryhmän tiivistyminen kuuteen veteraaniin vaikutti tunnelmaan ja rohkaisi kertomaan kuvista. Ilmapiiri oli turvallisempi asioiden jakamiseen.

Luovissa valokuvallisissa muisteluhetkissä käsitelimme veteraanien vanhoja valokuvia. (ks. kuva 9. s. 64) Yhdessä pohdimme, millaisia kuvat ovat ja mitä valokuvat meistä kertovat. Kävimme läpi kuvien merkityksiä ja muistelimme yhdessä mennyttä aikaa. Kuvista kävimme läpi mitä kuvassa on, mitä se merkitsee ja mitä kuva kertoo. Kerronta oli narratiivista ja kuvan kautta syntyi tarinoita jaettavaksi toisillemme. Henkilökohtaiset valokuvat pitivät sisällään myös laajempia kulttuurisia ja historiallisia merkityksiä, joihin palattiin aikalaismuistojen kautta. Kerronnan narratiivinen elementti sekä laajemmat historialliset ja kulttuuriset merkitykset valokuvallisessa muistelussa tulivat esiin myös muista tutkimuksista (Hohenthal-Antil 2009; Kohtamäki & Palomäki 2010; Susi 2011). Kuvien myötä vanhukset pystyivät samaistumaan toistensa tarinoihin ja elämään hetkiä uudelleen. (ks. kuvat sivuilta: 10, 16, 41, 56, 67, 97, 100, 124)

Useat veteraanien valokuvat sijoittuivat heidän nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen, jolloin maailmansodat vaikuttivat myös suomalaiseen yhteisuntaan. Lapin sodan tapahtumat sitoutuivat Pohjois-Suomessa kasvaneiden veteraanien useisiin nuoruusmuistoihin. Kyseinen aika oli ollut heille identiteetin rakentamisen aikaa työn, perheenperustamisen, myös sodan tuomien muutosten kautta. Paikallisidentiteetit ja -historia ja kulttuuriset juuret tulivat vahvasti esiin kerronnassa. (ks. kuva 11. s. 67)

Osalle veteraaneista omaa identiteettiä peilattiin useammassa kuvassa työhistorian lävitse. Myös Kohtamäen ja Palomäen (2010, 45) tutkimuksessa omaan toimijuuteen palattiin vanhojen työkuviensa kautta. Osa muistelijoista syventyi kerrontaan ruumiinsa liikekielen kautta. Kehollisuus, eleet ja ilmeet veivät mukanaan tarinaan. Kerronta muuttui paikoitellen fyysiseksi ja sai voimakkaimmillaan erään ammattisukeltajana toimineen veteraanin kehon muistamaan ja tuottamaan sukeltajan morsemerkit elävöittämään kerrontaa. (ks. kuva 10. s. 66)

Pentti: ”Yks nykäsy, kaikki seis! Kaks nykäsy, viiraa, siis anna löysiä. Ja kolme, ylöspäin. Ja ja kaks nykäsyä ja ravistus, ylösnousu.”

Eeva: ”Aijaa, Vielä muistat kaikki nuo.”

Pentti: ”Joo, ja sitte kaverimerkki oli seitsemän nykeä ja ravistus.”

Jatta: ”Mitä se...”

Pentti: ”...jos tarviit toista sukeltajaa...”

Kuva 10. Luovaa valokuvallista muistelutyötä. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Tarina alkoi vanhasta valokuvasta, mutta saattoi päätyä hyvinkin kauas siitä mistä alkoi. Kuvakertomus rönsyili, kasvoi, poukkoili, haarautui ja yllätti välillä vanhuksen itsensäkin. Kuva oli puheenvuoro, jonka kautta vanhus pääsi kertomaan ilman rajattuja kysymyksiä tai toivottuja vastauksia. Kuvan kautta muistisairaskin vanhus voi kertoa mistä vain kuvaan liittyvästä asiasta. Kertomus saattoi poukkoilla ajallisista tapauskuvauksista niiden merkitysten analysointiin, kuten myös Kohtamäen ja Palomäen (2010) tutkimuksessa. Välillä oltiin itsekkin yllättyneitä siitä, kuinka paljon juttua tuli ja kuvasta muistettiinkaan. Varmasti osa oli miettinyt etukäteenkin mitä kuvasta kertoo. Pidimme kuvakerontaan liittyvää valmistautumista ja jännittämistä myös vanhalle ihmiskehölle tärkeänä. Heidän tuli luottaa omaan puheeseen ja kertomukseen. Tilannetta laukaisi usein, että joku muukin alkoi kertoa ja muistella samojen esille tulleiden asioiden myötä, eikä kuvasta kertoja päässyt itse aina loppuunkaan. Näimme tärkeäksi myös pinnistelyn ja esiin nousemisen muiden vanhusten joukosta. Haasteita ja itsensä likoon laittamista on palvelutalossa vähän. Myös Liikasen (2003, 112–128) tutkimuksessa iäkkäät kaipasivat haasteita ja toiminnallisia ”ponnisteluja” arkeensa.

Muisteluhetkien organisointi oli osin tasapainoilua ajan ja henkilökohtaisten puheenvuorojen kanssa. Vaikka kollektiivinen ja yhteisöllinen muistelu oli tavoitteemme, tuli pitää huoli, että jokainen kerkesi kertoa tasapuolisesti heille tärkeästä kuvasta. Muisteluhetki sijoittui palvelutalon arjessa iltapäiväkahvien jälkeen ja kesti ajallisesti tunnin. Siinä ajassa vanhukset usein myös väsyivät.

Projektissamme luova muistelu sai palaamaan menneeseen joko henkilökohtaisten tai toisten veteraanien valokuvien kautta. Yhtymäkohta saattoi olla vanhuksilla olleet samantyyppiset kengät tai jokin laajempi kulttuurinen viite. Veteraanien kuvat vaihtelivat suurempikokoisista kehystetyistä pieniin, repaleisiin ja ajan runtelemiin kuviin. Valittu kuva saattoi olla kulkenut lompakossa useita vuosia. Pohdimme yhdessä miksi juuri tämä kuva on tärkeä, mikä on kuvan estetiikka, minkälaisia sävyjä siinä on, sommitelmaa, kuvan ottotapaa ja sisältöä. Kävimme myös läpi sen ajan valokuvaamiseen liittyviä teknisiä ja taiteellisia valintoja ja mahdollisuuksia. Osa katseltavista valokuvista oli veteraanien itsensä ottamia ja osassa he esiintyivät itse. Pohdimme myös, voisiko kuva olla osa yhteistä taideteostamme.

Kuva 11. Sointu Pallarin kolttasaamelainen isä ja laupias poro. Sointu Pallarin kokoelmasta

Marja Suden mukaan valokuvat itsessään kertoivat muistelijoille visuaalista tarinaa heidän omasta elämästään. Kuten Suden tutkimuksessa, myös meillä valokuviiin pysähtymisen toisten ihmisten kanssa sai perspektiiviä omaan elettyyn elämään sekä jakamaan kokemuksia yhteisöllisesti. (ks. kuva alla) Suden tutkimuksessa ryhmäläiset esittäytyivät ja meidän tutkimuksessa myös ryhmäytyivät kuvakertomustensa kautta. (Susi 2011, 186.)

Kuva 12. Veteraanit Kaija Sandgren ja Taimi Koistinen yhdessä kuvaan syventyneinä. Kuvaaaja: Eeva Vanhanen

Halusimme, että muisteluhetki ei olisi vain ohimenevä hyvää tuottava hetki vaan tuottaisi hyvää oloa myös pidemmällä aikavälillä. Tavoitteena oli, että näiden hetkien syvemmät vaikutukset välittyisivät vanhusten välisiin ystävyys-suhteisiin ja itsensä tärkeäksi tuntemiseen muuallakin kuin vain muisteluhetkessä. Pyrkimyksemme oli kauaskantoisempiin vaikutuksiin.

Jo suurempaa veljeskodin asukasjoukkoa osallistaneessa suunnittelu ja ideointihetkessä nousi toiveita, kuten ”Kuvata ikääntyneitä”, ”Vanhoja kuvia sieltä tähän päivään” ja ”Ryhmäkuvaa”. Olimme jo ennen projektia ja tutkimusta tutustuneet voimauttavan valokuvan menetelmään sosiaali- ja hoivatyössä (Savolainen 2008). Projektimme edetessä

kiinnostuimme valokuvauksesta myös osana meidän valokuvan ympärille rakentunutta toimintaamme. Olimme nähneet Lapin Kansassa (LK 8.10.2013) jutun Tornion Koivukodissa toteutetusta valokuvausprojektista. Jutusta oli luettavissa, että kuvaus oli vanhuk- sille mieleinen. Kemin projektissa vanhuksia oli kuvattu yksittäin ja pariskuntina. Toimme meidän ryhmälle ajatuksen valokuvauksesta. Meillä aiheena oli ottaa myös ryh- mäkuva ja rakentaa kuvaustilanne sellaiseksi, että kukaan ei ole yksin kuvattavana. Ve- teraanien suhtautuminen valokuvaamiseen vaihteli. Muutama veteraaneista oli innoissaan kuvauksesta, osasta emme pystyneet näkemään ja yksi kieltäytyi kuvauksesta. Kuitenkin, kun valokuvaus sana mainittiin, oli huomattavissa ryhdin korjailuja sekä pikaisia hiusten sipaisuja. Eleet nousivat jostakin kehon muistista. Lähes kaikilla oli kulunut useampi, jopa kymmenen vuotta siitä, kun heitä oli viimeksi valokuvattu.

Yhteisöllistä valokuvausta veteraanien kanssa suunnitellessamme keskustelu vei pohti- maan ihmisen kauneutta. Valokuvaaminen nähtiin arvokkaana ja erityisenä. Osa veteraa- neista kyseenalaisti kuvaamisen ajatuksella, etteivät he olisi enää kuvaamisen arvoisia. Eräs vanhuksista sanoi, että eiväthän he ole enää edustavia, koska he ovat vanhoja. Me toimme esiin vertauksen luonnosta, kuinka vanhimmat puut ovat kauneimpia, jolloin erään veteraaneista mieleen muistui Alpo Noposen runo. Runossa pohditaan aihetta mil- loin ihminen kaunein on mutta hän ei muistanut runoa tarkkaan ja se jäi askarruttamaan häntä. Lupasimme etsiä runon. Runo sai meidät keskustelemaan ihmisen kauneudesta vanhojen puiden kauneuden kautta, iäkkään ihmisen kauneuteen, iän jättämine merkkei- neen. Kävimme läpi valokuvaamiseen ja elämään liittyviä arvoja ja asenteita.

Jo suunnitteluvaiheessa, suuressa ryhmässä nousi toive iäkkäiden ihmisten kuvista käy- tävässä mutta silloin asiaa pohdittiin vielä yleisellä tasolla, eikä kyse ollut vielä kuvaan suostumisesta. Muistelutyön jälkeen kehittäessämme toimintaa mielessämme oli vanhus- ten arvostus ja heidän kiinnostus valokuvausta kohtaan. Myös toimintaterapeutin innostus valokuvan käyttämisestä projektissa oli huomattavissa. Arvostuksemme vanhuksia koh- taan sai meidät suunnittelemaan valokuvausta ja toimintaa sen ympärille. Ajatuksemme oli nostaa vanukset henkilöhahmoina teokseen, koska juuri vanhus, jos joku on kuvauk- sen arvoinen. Myös Erkin toive teoksesta Sotaveteraanien muistoksi vaikutti suunnitte- lumme. Halusimme nostaa heidän ikäpolveaan esille, vanhaa ihmistä kaikessa kau- neudessaan. Perinteisesti kuvaushetki on nopea ohikiitävä hetki. Meillä oli halu rakentaa kuvaustilanteesta tapahtumallista toimintaa, jopa juhla.

6.4 Yhteisöllinen valokuvaaminen

Kohtamäen ja Palomäen tutkimuksessa (2010) vanhuksista oli otettu dokumenttaarisia omakuvia heidän omissa palvelutalon asuinhuoneissaan. Tornion Koivukodissa valokuvaaja otti vanhuksista kuvia yhtenä päivänä palvelutaloon rakennetussa studiossa. Valokuvaaja kuitenkin toivoi, että kuvaamiselle olisi ollut enemmän aikaa. (LK 2013.) Me asetimme tavoitteeksi, että kuvaamiselle on aikaa ja sen ympärille voi rakentua tapahtumallista toimintaa – keskustelua, ihmettelyä ja aikaa olla yhdessä. Pidimme tärkeänä rakentaa valokuvaustilanteesta yhteisöllisen sekä vuorovaikutuksellisen. Miina Savolaisen innoittamana meitä kiinnosti valokuvan mahdollisuudet voimauttavana tekijänä palveluyhteisössä. Näimme tärkeänä Savolaisen asettamat tavoitteet valokuvaustilanteen vuorovaikutuksellisuudesta sekä tasavertaisuudesta. (Savolainen 2008.) Savolaisesta poiketen rakensimme itse valokuvaustilanteesta yhteisöllistä ryhmätoimintaa. Valokuvaustilanteen vuorovaikutuksellisuus ja sosiaalisuus oli meistä tärkeää myös turvallisuuden tunteen luomiseksi sekä mahdollisuuden jakaa kokemuksia myöhemmin.

Yhteisöllinen valokuvaus jatkoi yhteistä toimintaamme. Rakensimme studion Veljeskodin jumppasaliin ja kuvasimme projektin veteraaneja kahtena kevätpäivänä. Rakensimme koko kuvaustilanteen yhteisölliseksi, otimme sekä ryhmäkuvia että kuvasimme miehiä ja naisia pienissä ryhmissä. Lopuksi otimme kaikista henkilökuvat, sekä ryhmäkuvan meistä kaikista. Veteraanien kanssa yhdessä pohdimme kuviin asettautumista ja erilaisia kokoonpanoja. Kuinka käänämme tuoleja niin, että valo on oikea ja kuka on kenenkin vieressä kuvassa. Kuvauspäivä näyttäytyi poikkeavana veteraaneille sekä koko talolle. Saimme aikaan juhlan tuntua, jännitystä ja tärkeää kuvaan valmistautumista ja laittautumista. Veteraanit olivat kuvattavina mutta myös kuvauksen kulississa eli osana kuvaustiimiämme. He pääsivät oppimaan nykytekniikasta ja valokuvauksesta ja me opimme vanhan ajan kuvaustilanteesta ja kuvassa olemisesta. Myös roolit kuvaustilanteessa vaihtelivat: kuvaajasta tuli kuvattava ja toisin päin. Kuvauspäivien hengestä kertoo veteraani Pentin sanat: *”Arvokkain kuva on meidän yhteiskuva.”*

Vanhukset olivat laittautuneet kuvauspäivää varten. Osa oli käynyt jopa kampaajalla. Vanhuksista huokui, että laittautuminen oli mieluisaa ja jotakin muuta kuin yleensä. Sa-

liin saapuessa alettiin keskustella juhlavaatteista ja tärkeää oli, että myös me olimme pu-
keutuneet juhlavasti. Rakensimme studiota niin, että vanhukset olivat paikalla ja mukana
ihmettelemässä sekä keskustelemassa aiheesta. Meillä oli ajatus kuvata veteraaneja pie-
nissä ryhmissä ja ryhmiksi muotoutui naisten ja miesten ryhmät. Jälkeenpäin pohdimme,
johtuiko se naisten ryhmittymisestä vertailemaan mekkoja vai onko ennen ollut niin ta-
pana vai oliko se vain luontevampi niin. Naiset käyttivät toisiaan peilinä: onko hiukset
hyvin ja onko kuvassa sen näköinen kuin pitää. Tärkeää oli keskustelu, joka rakentui ku-
vauksen ympärille vanhan ajan valokuvauksesta tähän päivään. Lähekkäin ryhmiin aset-
tautuneena henkilökuvien ottaminen oli luontevaa eikä kenenkään tarvinnut olla kuvatta-
vana yksin. Veteraani, joka oli alun perin kieltäytynyt valokuvaan tulemisesta, ilmoitti
heti päivän aluksi: ”En ole lähdössä täältä minnekään!” ja ”Aion tulla myös huomenna.”
Päivän päätteeksi hän vielä varmisti ”Nähdäänhän sitten huomenna... Voisin laittaa toi-
sen mekon huomenna.” Oli tärkeää, että hän koki olonsa erityiseksi: ”Mehän ollaan kun
filmitähtiä! Ja huomenna taas ollaan filmitähtiä!” (ks. kuva alla)

Kuva 13. Naiset kuvattavina. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuvaustilanteeseen syntyi luonnollinen keskusteleva tunnelma ja kuvattavat jakoivat aja-
tuksia keskenään sekä muiden salissa olijoiden kanssa. Kuvaamisen ohessa kerrottiin
hauskoja juttuja liittyen oman nuoruuden kuvaustilanteisiin ja välillä toisia pyrittiin nau-
rattamaan enemmän kuin oli tarpeenkaan. Dialogi oli muistelun tyyppistä ja sitä käytiin

juhlavaatteista, koruista, laittautumisesta ja valokuvaamisesta. Keskustelu oli usein vertailevaa menneen ja nykyisyyden välillä. Useammin kuin kerran kuulumme eri lauseyhteyksiin kytkettynä lausahduksen ”*Ihan kuin nuorena, mutta kyllä vanhanakin.*” Kun miehiä kuvattiin ryhmässä, naiset katselivat, kommentoivat ja välillä jopa huutelivat joltain ohjaavaa miehille ja toisin päin. Vastapainona iloiselle dialogille oli hetkittäiset hiljaiset tuokiot, jossa vain kamera räpsyi. Valokuvauksessa ja valokuvaan asettautumisessa oli mukana kosketus, niin kokoonpanoihin ryhmittäytyessä, kuin toisten mekonhelmaa korjatessa. Ryhmävalokuvauksessa oltiin lähellä toisia eri tavoin kuin pöydän ääressä tapahtuneessa muistelutyössä.

Kuva 14. Veteraani Vilho Rautamäki muotokuvattavana. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Yhteisöllisessä valokuvauksessa oli huomattavissa, että olimme luoneet vanhusten kanssa pohjaa ja suhteet olivat kerenneet syventyä muistelutyötä tehdessä. Tämä todennäköisesti vaikutti myös kuvauspäivän tunnelmaan. (ks. kuva 15. s. 73) Kuvaustilanteessa ei ollut yhtä ohjaajaa, vaan annoimme sen soljua vapaasti. Kuvauspäiviä oli varattu kaksi, joten kiirettä ei ollut. Jaoin valokuvaamisen niin, että Eeva valokuvaajana otti henkilökuvia ryhmistä ja veteraaneista. Jatta dokumentoi koko päivän kulkua, jotta voisimme palata siihen kuvien kautta uudelleen. Vaikka valokuvan otti ja kuvaushetken päätti valokuvaaja, myös veteraanit vaikuttivat kuvaustilanteeseen. Toisin kuin 70 vuotta sitten,

digitaalisuus mahdollisti suuren kuvamäärän ottamisen ja sai veteraanit ihmettelemään heidän kuvausajan kautta saamaansa huomiota. ”Miten sinä noin monta kuvaa minusta otat?” Veteraanit toivat kuvaustilanteeseen omaa persoonaansa. Emme ohjanneet veteraaneja vaan jokainen sai asettua hänelle luontaisella tavalla kuvaan ja ottaa kontaktia kuvaajaan haluamallaan tavalla. Eräälle veteraanille kuvan arvo oli sen virallisuudessa ja toiselle iloisuudessa. Valokuvaajana tuli löytää oikea hetki ja herkistyä saamaan kuvaan myös henkilön persoona. Kuvauspäivän jälkeen kyseltiin, koska nähdään uudestaan ja oltiin hieman huolissaankin, ettei oma kuntoutus mene valokuvien katselun kanssa päällekkäin.

Kuva 15. Yhteisöllinen valokuvaaminen. Kuvaaja: Annamari Manninen

Valokuvauksen jälkeen, seuraavalla kerralla katsoimme aluksi kuvaesitykseltä dokumentaarisia kuvia yhteisestä kuvauspäivästä ja palauttelimme kaikkien, myös muistisairaiden, mieleen kuvauspäivien tapahtumia. Katsoimme myös ryhmäkuvia sekä jokaisesta otettuja henkilökuvia. Jokainen veteraani sai valita itselleen mieluisimman kuvan. Palaamme veteraanien omakuvien katseluhetkeen myöhemmin tutkimuksessamme, kohdassa Valokuvalliset menetelmät yhteisöllisyyden rakentajana.

Kuva 16. Aluksi kuvauksesta kieltäytynyt veteraani: ”Meidän ollaan kun filmitähtiä!” – Kaija Sandgren. Kuvajaaja: Eeva Vanhanen

Projektin kuluessa, kun tulimme tutuiksi toisillemme ja välimme alkoivat syventyä, vanhukset olivat alkaneet kutsua meitä kylään kahville sekä katsomaan valokuvia. Osa toi orjallisesti muistelukerroille vain yhden kuvan, vaikka oli selvästi nähtävissä halua esitellä useampiakin kuvia. Tähän on saattanut vaikuttaa ajatus, ettei pysty selkeästi kertomaan kuin yhdestä kuvasta. Tässä välissä kotivierailut tuntuivat luontevalta toteuttaa. Pohdimme myös, onko meillä tarpeeksi kuvia teokseen ja osasta vanhuksista huokui, että kotona on kuvia, jotka he voisivat haluta teokseen. Vierailimme kaikkien vanhusten luona

ja katselimme yhdessä kuvia ja vanhukset kertoivat niistä. Pohdimme yhdessä, olisivatko ne kuvia, jotka tulisivat teokseen. Kotivierailuilta valikoituikin teokseen historiallisia kuvia ja alueellisesti merkittäviä kuvia. Muistelukerroille oli tuotu ehkä henkilökohtaisempia kuvia.

Pitkin kevättä rakentuneen luovan valokuvallisen muistelutyön ohessa olimme veteraanien kanssa pohtineet, mitkä voisivat olla niitä kuvia joita teokseen tulisi ja miten ne sinne rakentuisivat ja näin osallistaneet heitä kaiken aikaa jo teoksen suunnitteluun. Kuten Sandersin ja Stappersin (2008, 11) mukaan yhteissuunnittelua voidaan käyttää kaikissa suunnitteluprojektin vaiheissa. Voisiko tämä kuva olla osa teosta? Minkä tyyppisiin kuviin tämä lukeutuu? Millaisia muita kuvia tässä voisi olla ympärillä? Luovan muistelutyön tarinat toimivat välineenä teoksen mielikuvallisessa suunnittelemisessä yhdessä vanhusien kanssa. Yhteissuunnittelussa voidaan käyttää tarinallisia menetelmiä (Mattelmäki, Vaajakallio 2011, 77). Me emme lähteneet tuottamaan tarinoita vaan käytimme veteraanien omia tarinoita suunnittelun inspiraationa. Yhteissuunnittelu mahdollistaa uusien luovien menetelmien käytön ideoiden jakamiseen ja tuottamiseen (Sanders & Stappers 2008, 11.) Halusimme osallistaa veteraanit myös konkreettisesti kuvien lajitteluun ja teemoitteluun. Suunnittelimme toimintaa, jossa pääsisimme fyysisesti lajittelemaan ja järjestelemään kuvia. Ohjaajaltamme tuli hyvä idea tulostaa kuvat paperille ja me tartuimme siihen.

6.5 Valokuvien teemoittelusta kohti yhteisöllistä teosta

Valokuvauksen jälkeen tuli tiiviimpi yhteissuunnitteluosio, jossa teemoittelimme ja ryhmittelimme kuvia ja mietimme, kuinka ne sijoittuisivat lopulliseen teokseen. Osallistamisen ja yhteisen suunnittelun näkökulmasta olimme tulostaneet valokuvat A5-kokoon pöydälle, jotta ne mahdollistaisivat konkreettisen katselun, rinnastamisen ja ryhmittelyn.

Olimme keskustelleet toimintaterapeutin/Outin kanssa teokseen tulevien valokuvien teemoittelusta verhoihin. Teemojen kuten esimerkiksi luonto teimana sisältäisi paikkoja lapista tai rakkaus kuvia nuorista pareista. Teemoja mietimme, jotta valmista teosta voisi käyttää terapeuttisesti muistisairaiden muistin tukemiseen ja muistojen tuottamiseen. Me näimme tärkeänä myös, että teos herättää käytävässä sosiaalista vuorovaikutusta vanhus-ten kesken, sekä vanhusten ja vierailijoiden kesken.

Yhteissuunnittelussa mahdollistetaan luovia keinoja ja välineitä ideoiden jakamiseen (Sanders & Stappers 2008, 11). Kaikki kuvat olivat tulostettuina pöydällä. Pohjustimme muutamalla lauseella alkuun, että voisimme miettiä yhdessä, miten kuvat sijoittuisivat verhoihin. Mitkä kuvat voisivat olla lähekkäin ja minkälaisia teemoja kuvakokonaisuudet voisivat muodostaa.

Pentti: Miten meinaatte, että näistä sitte valitsee niihin?

Eeva: Nii ja vähän teemotellaan, että laitetaanko vaikka erilaisia työkuvia, tässä on kaks erilaista työkuvaa, että laitetaanko työ vai laitetaanko jotenkin perhe ja lapset ja...

Hetken sisäistämisen jälkeen vanhukset alkoivat selata ja katsella kuvia innoissaan ja jakaa niitä erilaisten teemojen alle:

Kaija: ”Tässä on sitä luontoa, luontokuvat sammaan yhteen, nämä kans nämä sammaan”

”Sit on niitä naisia, onko siinä naisia?”

Annamari: ”Miltä se näyttää sitten?”

Pentti: ”Siinä on arvokas kuva Roveniemeltä”

Yhtäaikaa vieressä:

Kaija: ”Tämä on luontokuva”

Kaija: ”...siinä niitä naisia”

Kaija: ”Tässä on kaksi luontokuvaa eikö niin”

Outi: ”Sit on näitä lasten kuvia”

Pentti: ”Siinä on hyvä kuva, kukahan se on?”

Yhtäaikaa vieressä:

Kaija: ”Tässä on kaksi luontokuvaa eikö niin”

Eeva: ”Kyllä kyllä joo-o. Niitä voijaan vaikka kasata, kasataan vaikka tuohon niitä...”

Puhe oli päällekkäistä ja innostunutta. Hyvä, että saimme sanottua mitään väliin. Kaikki keskittyivät innoissaan kuviin ja niiden kanssa työskentelyyn. (ks. kuva alla) Osasta vanhuksista pystyi lukemaan, kuinka innoissaan oltiin ja, että taas tulee jotain kivaa. Kuvat kulkivat kädestä toiseen ja puheensorina oli taukoamaton. Syntyi erikokoisia keskusteluryhmiä ja osa palautui muistoihin. Toiminnantäyteen kerran päätteeksi kaikki kuvat

Kuva 17. Valokuvien teemoittelua. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

oli ryhmitelty pöydälle: paikkakuvia, kuvia Lapista, perhekuvia, kuvia lapsista, kuvia sodasta, kuvia työnteosta. Katselimme yhdessä työmme tulosta. Juuri ennen kerran päättymistä yksi vanhuksista tajusi, että siinähan se elämänkaari on. Ja voisiko runon säkeet lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus olla meidän teemat! Yhteissuunnittelu mahdollistaa kaikkien mukana olevien luovan ajattelun (Miettinen 2009, 80–81).

Pohdimme yhdessä vanhusten kanssa teemoja ja minkälaisia ne voisivat olla. Esiin nousivat nuoruus, rakkaus, luonto... Aloimme nähdä valokuvissa kuvia kattavasti ihmisen elämän vaiheista. Teemoittelun avulla ja kuvia yhdessä pyöritellessä oivalsimme, kuinka projektissa esille nousseen, vanhuksille merkittävän runon, elämänkaari palvelisi teostamme parhaiten myös visuaalisuuden rakentumisessa. Alpo Noposen runon elämänkaaresta rakentuivat lopulta teoksen teemat: lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus.

Meille ei ollut koko ajan selvää, miten uudet kuvat tulevat teokseen. Runo nivoi teoksen yhteen ja tajusimme, että uudet projektissa tuotetut vanhusten henkilökuvat kattaisivat runon teeman vanhuus. Jo ensimmäisellä kerralla vanhuksilta nousi toive verhoista. Paljas käytävä kaipasi verhoja. Idea kuvien tulostamisesta verhoille oli kulkenut projektin mukana. Toimme tapaamiseen ohutta kangasta, jolle oli tulostettu kuva. Vanhukset pääsivät näkemään, miten valokuvat piirtyisivät kankaalle ja kokeilemaan käsin kangasta ja jakamaan ajatuksia verhojen mahdollisesta materiaalista.

Eeva: ”Me otettiin tuotaa...tämmönen, tämmönen harso. Tämmönen kangas.”

Sointu: ”Valovärkke!”

Sointu: ”Näytäppä, mie kokkeilen.”

Eeva: ”Tää on minun lapsuuden uimaranta tässä esimerkkikuvassa...”

Pentti: ”Se on ihan selväki vielä. Siitä saa ihan täysin kuvan.”

Kaija: ”Se on kyllä nätti...”

Pentti: ”Saanko kysyä? Millä aparaatilla tai vehkeellä te ootte tuon saanu?”

Jatta: ”Printterillä.”

Pentti: ”Jaa-a.”

Pentti: ”Kopiokoneella...”

Jatta: ”Printterillä.”

Eeva: ”Ja nyt kun Ränniinkin mietitään niitä verhoja, niin ne tulisi tämmösestä isosta printteristä.”

Pentti: ”Jaaa... ja se kuvako tulee mukana?”

Outi: ”Laittakaapa tohon ikkunaa vasten ni miltä se näyttää niiku valoa vasten?”

Pentti: ”Sekö on niin herkkää, et se ottaa?”

Eeva: ”Ja joku kun kävelee ohi, niin tää kivasti liikkuu...”

Taimi: ”Niin tekkee.”

Vilho: ”Se on jonkunlaista kangasta tuo.”

Pentti: ”Joo, ohutta. Ei se sarkaa oo.”

Materiaali syventää merkityksiä taiteessa. Käytävään oli toivottu verhoja. Verhot muotoiltuna käyttöesineenä käytävässä eivät ole installaatio, johon ei saisi koskea vaan päinvastoin kosketus tulisi olemaan osa tilallista taidekokemusta. Materiaali luo merkityksiä kuvien piirtymiseen sekä liikutteluun ja kosketukseen. Valokuvallisiin ohuisiin verhoihin koskettamalla ja niitä liikuttamalla materiaalista tulee osa taidekokemusta – sekä katsellessa että koskiessa.

Taiteellinen työskentely voi parhaimmillaan nostaa painuneita muistoja, haaveita, ihontason kokemuksiamme käsiteltäväksi. Kuvataiteen erityislaatuisuus tarinoinnin muotona muodostuu materiaalien kautta. Kielelliseen tarinointiin verrattuna kuvataiteellisen tarinallisen työskentelyn voima on assosiaatioissa, joita fyysinen kosketus materiaalin kanssa synnyttää. (Sava & Katainen 2004, 33.)

Seija Ulkuniemen visuaalis-pedagogisissa valokuvaa hyödyntävissä tilateoksissa materiaali, kosketus ja tuntoaistimukset ovat osa elämystä. Teosten rakentumisella lattialle, pöydille ja lasilevyille Ulkuniemi korostaa niiden toiminnallisuutta ja elämyksellisyyttä. (Ulkuniemi 2005, 164.)

6.6 Yhteisen toimintamme näkyväksi saattaminen

Kaiken toiminnan jälkeen tuli vaihe, johon vanhuksia emme voineet konkreettisesti osallistaa. Kaikki toiminta oli kuitenkin suunniteltu tähtäämään teoksen syntymiseen. Kaikki tarpeellinen oli yhdessä suunniteltu ja yhdessä ääneen sanottu ja silmiemme eteen maallattu. Teoksen visuaalinen ilme oli yhdessä päätetty. Kaiken toiminnan jälkeen menimme

yhdyskäytävään kaikki materiaali mukanamme. Lähdimme liikkeelle vanhusten kanssa yhteisesti suunnittelemistamme teemoista. Asetimme kuvat, joita käytimme teemoittelussa elämänkaareksi käytävän lattialle. Intuitiivisesti kuvat hakeutuivat paikoilleen projektissa käsitellyn dialogin pohjalta. Kaikista vanhoista kuvista tehtiin niin suuria kuin pystyttiin. Pienimmät kuvat olivat hieman tulitikkuaskia suurempia. Pystyimme suurentamaan niitä 50x50cm kokoisiksi. Osa rakkaimmista kuvista oli kulkenut lompakossa vuosia ja ne olivat repeilleet ja taittuneet. Joissakin kuvissa saattoi olla kahvitahroja. Tällaisia kuvia jouduimme käsittelemään tietokoneella. Vanhimmat kuvat olivat jopa 85 vuotta vanhoja. Osa kuvista sävyt olivat saattaneet haalistua. Käsittelimme vanhoja kuvia jonkin verran mutta niin, että kuvan arvokkuus otettiin huomioon. Päätimme, että verhoja on kahta kokoa, koska osa suurennetuista kuvista kesti suurentamista ja niistä lähti rakentumaan 120cm verhoja mutta osa kuvista jäi 50x50cm kokoon. Aikaisemmin olimme myös päättäneet, että verhot kulkevat kolmessa kerroksessa, jotta ne olisivat liikuteltavissa ja visuaalisesti ilmentäisivät muistomaisuutta. Osittain myös saatavilla olevat kiskot ja listat määrittivät tilateoksen verhojen leveyttä. Jokainen verho suunniteltiin ja mitattiin omalle paikalle käytävään ja huomioon otettiin kerroksellisuus. Kaiken tämän pohjalta asetimme kuvat verhon kokoisille pohjille tietokoneelle. (ks. kuva alla)

Kuva 18. Kuvien taittoa verhopohjille yhteissuunnittelun pohjalta. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Osittain kokonaisuuteen vaikutti myös Veljeskodilta saamamme tilaus käytävän visualisoinnista. Toimintaterapeutti asetti ehdoksi toiminnalle, että teos on riittävän suuri käytävään. Hän ei halunnut suureen käytävään sirpaleista pientä teosta. Veljeskodin puolesta teoksesta haluttiin kunnianosoitus sotiemme veteraaneille. Nämä asiat tukivat kuitenkin myös omaa ajatustamme tehdä teoksesta suuri ja nostaa arvokkaat veteraanit teokseen mahdollisimman suurina kuvina runon teemojen mukaisesti osioon vanhuus. Kun nämä asiat yhdistyivät, päätimme että vanhukset kulkevat teoksessa tasaisin välein suurina henkilökuvina etummaisessa rivissä. Halusimme asettaa vanhukset kunniapaikalle.

Kun kuvat saatiin paikoilleen verhopohjille, tarkistimme niiden yleisilmeen ja yhtenäisyyden ja lähetimme painoon. Painotyö tehtiin eteläsuomessa PrintScorpio nimisessä yrityksessä. Kiskot ja listat tilattiin Ikeasta ja asennettiin paikoilleen yhteistyössä Veljeskodin kiinteistöhuollon työntekijöiden kanssa. Kun verhot tulivat painosta, tarkistimme niiden mitat ja tulostusjäljen. Kaikki verhot eivät täyttäneet laatuvaatimuksia. Esimerkiksi yksi verho oli viisi senttimetriä liian lyhyt ja osaan verhoista printteri oli tehnyt mustia pilkkuja. Kolmasosa reklamoitiin ja niistä tuli uudet verhot mutta ne olivat eri sävyisiä kuin aiemmat. Verhot lähetettiin kertaalleen takaisin. Lopulta saimme laatuvaatimukset täyttävät verhot. Valmiit verhot silitettiin ja verhoihin kiinnitettiin listat ylä- ja alareunaan. Emme halunneet, että kukaan näkee teosta ennen avajaisia, jotta kaikki huipentuisi avajaisiin. Iltana ennen avajaisia pystytimme (Eeva, Jatta ja Outi) teoksen käytävään.

Veljeskodin yhteisön toiveet pysyvistä teoksesta sotaveteraanien muistoksi sekä toimintaterapeutin toive teoksen käytettävyydestä toimintaterapian tukena ohjasivat taidetoimintamme näkyväksi tekemistä. Mutta toisaalta myös saamamme laajat mahdollisuudet. Saimme koko yhdyskätävän käyttöömme sekä toimintaterapeutin, joka sitoutui toimintaan. Olimme halunneet kuulla vanhuksia. Hylätä kellon ja antaa aikaa. Näimme arvokkaina yhteisössä rakentuneet kohtaamiset ja kokemukset. Halusimme antaa oman taiteellisen panoksemme yhdessä kokemiemme asioiden näkyväksi tekemisessä. Meidän tuli sulauttaa oma taiteellinen osaamisemme niin, että se tukee yhteisön päämääriä ja sosio-kulttuurista paikallisuutta. Yhteisötaiteessa oleellista on taiteilijoiden oman taiteellisen toiminnan sulauttaminen yhteisöä palvelevaksi yhteisön päämääriä ja osallisuutta tukeväksi taiteeksi. (ks. Jokela ym. 2015, 438.)

Yhteisötaideteos rakentuu kahdestakymmenestä ohuesta ja kerroksellisesta verhosta. Teoksen pinta-ala on 40 m². Valokuvat lomittuvat kolmeen kerrokseen. Käytävä on 50m pitkä ja kuvia on kolmessa kohtaa käytävää. Pisin kuvakokonaisuus on 20m. Verhoja on kahta leveyttä. Toinen verho on paneelimainen 60cm leveä ja toinen 120cm leveä. Verhot ovat valkeita ja kangas on aavistuksen läpikuultavaa. Vanhat valokuvat verhoissa ovat mustavalkoisia ja uudet vanhusten henkilökuvat värillisiä. Värillisen kuvan läpi siivilöityvä valo antaa värilliselle kuvalle vaaleutta ja pehmeyttä. Mustavalkoiset kuvat ovat valkoisella verholla graafisia ja kontrastisia. Tila, valo ja kangas saavat mustavalkoiset kuvat näyttämään kolmiulotteisilta. Valokuvista tehtiin niin suuria kuin oli mahdollista. Pienin valokuva on 30x50cm ja suurin on 60x100cm. Värillisten henkilökuvien koko on 50x70cm. Nostimme vanhukset suurina kuvina ensimmäiseen kerrokseen ansaitsemalleen paikalle. Vanhusverhot sijaitsevat tasavälein vanhojen valokuvien joukossa. Verhot peittävät enemmän seinää kuin ikkunoita ja ne ovat liikuteltavissa. Verhot liukuvat alumiinikiskoissa ja verhon ylä- ja alareunassa on alumiinilistat. Alumiinilistat pitävät verhot suorina ja kehystävät verhoja. Listat auttavat myös verhojen liikuttelua. Verhot nousevat enemmän teoksena esiin kuin verhoina verhon perinteisessä tarkoituksessa. Verhoista tehtiin kerrokselliset, jotta ne olisivat muistomaisia ja kokonaisuudesta rakentuisi graafinen.

Yhteinen toiminta rakentui yhdessä eri projektin toimijoiden kanssa. Projekti eteni yhteisen suunnittelun ja ideoinnin, valokuvallisen muistelutyön ja yhteisöllisen valokuvaamisen kautta teoksen lopulliseen suunnitteluun. Toiminta rakentui yhteisöllisen taidekasvatuksen, yhteissuunnittelun, keskustelutaiteen, valokuvallisen muistelutyön ja valokuvaamisen sekä teoksen suunnittelun ympärille.

Mahdoton ratkaista

Se on, ystävä, ratkaista mahdoton,
minä aikana ihminen kaunein on...

Valokummulla suojatun kotimäen
hänen lapsena leikkivän ensin näen
sinitaivaan puhtaus silmissään,
sulot kutrit kullasta ympäri päin.
Elon nuoren siinä on aamunkoi,
jota päivä kaukainen purppuroi.
Hän on ystävä tähtien, enkelten,
hän on kevään kaunehin kukkanen,
hän on toivon nousevan, vihryt saari,
hän on auringon hohde ja sateenkaari.

Hänt' aina ma katselen ihailuin,
väliin kyönele-silmin, mut naurussa suin:
Hän kaunis on, min' en tietää vois,
minä aikana ihminen kauniimpi ois.

Minä nuorukaisena sitten saan
hänen nähdä rientävän maailmaan.
On toiveita täysi ja uljas hän,
hän uhkuvi voimia elämän;
Viel' otsalla kirkkaus aamuinen
kuin sankari käypi hän riemuitten,
on poskilla verevä rusko,
poven täyttää luottamus, usko.
Hän seppöloidyllä purrellaan
elon virtaa valmis on laskemaan.
Meren aavan hän etsivi selkää,
ei kareja, myrskyjä pelkää.
Sen tehdä mi toisilta kesken jää,
sen voittaa, min vuoksi muut maatuu.
Sen tahtovi hän, se on määränpää,
hän sen saavuttaa tahi kaatuu.

Kun silmänsä näen mä säihkyvän,
kun uhrauksiin on valmis hän,
hän kaunis on, min' en tietää vois,
minä hetkenä ihminen kauniimpi ois.

Hänet kesässä kypsässä nähdä saan.
Häll' on elämän vakavuus kasvoillaan;
hän taistelee ja hän tekee työtä,
tuul' enemmän vastahan käy kuin myötä.
Hänen matkan varrella ainiaan

on pakko hillitä purjeitaan,
sillä keskellä kuohuvan aallokon
hänen pieni purtensa vaarass' on.
Elo pettää niin monet toivehet,
monet kuihtuvat kesken kukkasat;
minne kylvää hän, siitä toinen niittää,
häntä tuskin kenkään muistaa ja kiittää,
joka riemu murehen myöskin tuo,
valohetket kaikki ne varjon luo.
Hän kaunis on, min' en tietää vois,
minä hetkenä ihminen kauniimpi ois.

Hänet näen sitten vanhuuden syksyllä,
pää harmaana, hartiat kyyryssä;
ovat kasvot ryppyiset, silmiss' on
valo lauhtunut ilta-auringon,
Tuoss' sauvan turvissa astuu hän,
ja hän näyttää alati mieltävän
tien kulkua kummuilta lapsuuden
sen loppuun, hautojen äärehen.
Hän matkan tappiot, harhailut
on kaikki tyynenä kuitannut.
Kun elon vaihtelevaiset kuvat
taas vuoroon hänelle ilmaantuvat,
hän niitä katsoo ja hymyää:
»Niin, unta vain oli kaikki tää!»
Hän lepää töistään ja odottaa
vain tuonen airutta kutsuvaa,
ja niin hän taipuu sen vietäväksi
kuin muinoin leikistä kehtoon läksi.
Ja armaat lapsuuden muistelmat
ja nuoren unelmat uhkeat,
ja parhaat hedelmät miehuustyön
hän kokoo, luo niistä kukkaisvyön,
jota kantain käypi hän tähystäin
unelmissa uusihin maihin päin.

Kun kilvoituksien raueten
ja haudan-vuotehen aueten
hän kunniaseppele ympäri päin
käy luottavaisena lepäämään,
hän kaunis on, min' en tietää vois,
minä aikana ihminen kauniimpi ois.

– *Alpo Noponen 1912* –

Kuva 19. Yksityiskohta: kankaan tekstuuri. Lapsuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 20. Kuvakokonaisuus käytävän mutkassa. Lapsuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 21. Yksityiskohta teoksesta. Lapsuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 22. Lapsuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 23. Kuvakollaasi. Nuoruus. Kuva: Jatta Lintunen ja Eeva Vanhanen

Kuva 24. Osakuva. Aikuisuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 25. Osakuva. Aikuisuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 26. Yksityiskohta. Aikuisuus. Kuvaaja: Jatta Lintunen

Kuva 27. Kuvakokonaisuus. Aikuisuus. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Kuva 28. Kuvakollaasi. Vanhuus. Kuva: Jatta Lintunen ja Eeva Vanhanen

Kuva 29. Osakokonaisuus. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Kuva 30. Osakokonaisuus. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Kuva 31. Kuvakokonaisuus. Kuvaja: Eeva Vanhanen

7. TOIMINNAN MERKITYKSET

Toimintakertomus osiossa olemme kuvanneet yhteisen luovan taidetoimintamme polkua sekä eri vaiheiden johtamista toisiinsa. Tässä osiossa pureudumme vielä tiiviimmin muutamiiin merkittäviin seikkoihin tai teemoihin, jotka nousivat merkittäviksi analyysiä tehdessämme. Toimintatutkimuksemme tavoite oli luoda ja kehittää yhteisöllistä taidetoimintaa vanhusyhteisöön. Valitsemiemme poimintojen eli teemojen merkittävyys on noussut niiden suhteesta yhteisöllisiin ja yhteisöllisyyttä lisääviin tekijöihin. Pyrimmekin analysoimaan niiden merkittävyyttä yhteisöllisyyden ja yhteistyön kehittämisen kannalta.

1. Taidetoiminnan kautta veteraanien hyvinvointi ja yhteisöllisyyden lisääminen.
2. Taide- ja kulttuuri ja sosiaali- ja terveysalan välinen toiminnan kehittäminen.

Samalla pyrimme vastaamaan vielä tarkemmin myös tutkimuskysymyksiimme.

7.1 Kohtaaminen, osallisuus ja dialogi

Pohdimme yhteisöllisyyden ja osallisuuden syntymistä meidän projektin luovassa taide-toiminnassa. Tulevina taidekasvattajina sekä tämän projektin myötä olemme keskustelleet kohtaamisen tärkeydestä osana opetus- ja ohjaustyötä. Toisen ihmisen kohtaaminen on edellytys kaikelle vuorovaikutukselle ja sosiaaliselle kanssakäymiselle. Kohtaaminen alkoi vanhusten kanssa ensimmäisestä tapaamisesta – jotta vuorovaikutusta voi syntyä ensin täytyy kohdata.

Kohtaamisemme syveni luovassa valokuvallisessa dialogissa. Norjassa hoitajien työso-pimukseen on kirjattu tuntikohtainen aika, jonka hoitaja viettää vanhuksen kanssa, mutta Suomessa näin ei ole. Ajan viettäminen on seurustelua ja keskustelua ja olemista vanhus-ten kanssa. (Yle 2014.) Yksi eettinen näkökulmamme oli vanhusten kuulluksi tulemisen ja puheen tuottamisen tärkeys. Ihmistenvälinen kohtaaminen synnytti projektissamme dialogia eri ihmisryhmien välille. Saarenheimo (1997) pitää identiteetin kannalta merkit-tävänä puheen ja diskurssin ylläpitämästä vanhetessa. Läpi taidetyöskentelyn, meille oli tärkeää vanhusten oman äänen kuuleminen. Suurin osa palvelutalon vanhuksista asuu yk-sin. Pohdimme heidän mahdollisuuksiaan päivittäiseen kommunikointiin toisten iäkkäi-den kanssa. Esimerkiksi iän tuomat kuulon ja näön heikkeneminen voivat johtaa kommu-nikoinnin vähenemiseen.

Ilman vuorovaikutusta ei ole toimintaa. Dialogisessa taidetoiminnassamme ensiarvoisen tärkeitä olivat osallisuus ja tasa-arvoisuus. Halusimme romuttaa ajatuksen iän myötä vähenevästä kykenemättömyydestä ja päinvastoin etsiä malleja joita vielä voimme toteuttaa. Vaikka 90 -vuoden ikä tuo mukanaan tiettyjä fyysisiä ja psyykkisiä sairauksia, halusimme asennoitua vanhuksiin yhä kykenevinä ja tietävinä aikuisina. Veljeskoti oli hyvin vähän laitospäinen ja yhteisiä ja sosiaalisia tapahtumia ja tiloja oli. Silti vieraillessa heijastui hetkittäin henkilökunnan ajan puute ja kiire. Tämä tuli esiin myös Liikasen (2003) tutkimuksessa. Päätimme heti projektin alussa, että meillä ei ole kiire ja projektin päätökselle ei ole ennakoitua aikarajaa.

Arvokkaan vanhenemisen kannalta vanhuksilla tulee olla oikeus ilmaista itseään ja olla osallisena aktiivisessa toiminnassa. Osallisuus toiminnassa koettiin tärkeänä. Ryhmätapaamisia odotettiin innokkaasti. Usein kyseltiin ”*Milloin taas nähdään?*” ja ”*Nähdään hän vielä?*” Vanhukset kyselivät toimintaterapeutti Outi Luukkoselta palvelutalon käytävillä tavatessaan ”*Milloin taas kokoonnutaan?*” Kohtaamisemme syveni ryhmätapaamisten myötä ja ihmisten välillä. Kättelyt alkoivat pidentyä ja vaihtuivat lopulta halaukseen ja lopulta saatettiin halata kahdestikin. Ennen projektin päättymistä vanhukset alkoivat jo surra sen loppumista. Veteraanit kokivat teoksen valmistumisen ja projektin loppumisen surullisena. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvuudesta kertoo erään veteraanin kokemukset projektin päättymisestä: ”*Tuntuu että loppuu ja tulee tyhjä.*”

Toimintaan mukaan pääsyä pidettiin merkityksellisenä. Yhteinen toiminta on koettu mieluisana.

Taimi: ”Ihanalta. Kaikkia vanhoja asioita saanu. Että kyllä mä oon tykänny kovasti, että pääsin mukaan.”

Alun ennakkoluulojakin oli ollut, mutta uudentyyppinen yhteisöllinen taidetoiminta näyttäytyikin veteraanille yllättäen uutena ja poikkeavana.

Sointu: ”Voi et on mahtavaa. Ensinnä tuntu vähän, että mitähän hömpätijumpaa tää on. Uteliaisuus vaivas ja meenhän mä toinenki kerta ja kolmaskin kerta. Tämähän on jännää. Ei tästä malta erota. Aina uutta ja uutta tuli sitten. No niin,

nyt tässä ollaan ja tässä on tulokset sitten. Kiitoksia teille ku ootte jaksanu meidän tarinoita kuunnella.”

Muistelutyöhön kytkeytyvä tarinointi on ollut merkittävä osa yhteisön kohtaamista ja yhteisössä kuulluksi tulemista. Emme analysoi näitä narraatioita erillisinä tarinoina, mutta tiedostamme niiden merkityksen taiteellisessa työskentelyssämme. Inkeri Savan ja Teija Löytösen (2010, 95–116) tapaan näemme tarinoinnin *tapahtumisen tilana*, jossa ymmärrys maailmasta, itsestä ja toisesta luodaan taiteen keinoin. Luovaan muistelutyöhön kytkeytyvä tarinointi oli sekä kielellistä että kuvallista, mikä toimi välineenä kohtaamiseen ja kollektiiviseen samaistumiseen. Veteraanien palautteesta nousi vahvasti esiin jaetun tarinoinnin, luovan muistelun ja historian merkitykset yhteisöllisyyden muodostumisessa.

Pentti: ”Hyvää iltaa teille kaikille. Tämä on niin, kun historiaa. On tullut kahlattu läpi kapeaa sellaista, joka on muistissa seitsemän kymmenen vuoden ajalta aika hyvin. Ja siitä me olemme tuolla tarinoineet ja aina kyselleet toisiltamme ja se tieto joka meillä on ollut niin se on tuotu julki, rehellisesti. Minä uskon, että meistä moni sai aika paljon eväitä tulevaisuuteen, vaikka se nyt lyhyt onkin täällä päässä, mutta onhan meillä lapsia ja lapsenlapsia, joille voi sitten sitä ammentaa. Ja kun sitä käsiteltiin, niin se on selvä että siinä tuli esiin vanhoja työtapoja, ja niiden oppimista ja siinä se monesti tuli esiin, että kyllä työ tekijäänsä opettaa... ..Kiitoksia tälle johtajistolle, vaikka he ovatkin nyt naisia... naurua... Kyllä se nainen aina on sellanen voima hahmo. Kiitoksia teille ja hyvää jatkoa.”

Luovat valokuvalliset menetelmät tuottivat osallistavaa dialogia meidän eri-ikäisten ihmisten ympärille. Pidämme luovien valokuvallisten menetelmien ympärille muodostunutta tilaa projektimme keskustelutaiteena – sinä tilana, johon yhteinen ja osallistava suunnittelu rakentui. Keskustelut ovat tutkimuksen materiaalia, mutta myös luovan taiteellisen työskentelyn ja rakentumisen tila.

Keskustelutaiteen keskusteluissa on kyse oikeista ihmissuhteista, läheisyydestä ja luottamuksesta (Kantonen 2005, 262). Keskustelutaiteessa taide tulee vähitellen vuorovaikutuksen aikana esille ja olemassa olevaksi. Parhaimpana ja kauneimpana keskustelutaiteena pidetään sellaista taidetta, jossa vuorovaikutus näkyy lopputuloksessa tai jossa taideteos itse on vuorovaikutusta. (Kantonen 2005, 269.)

Grant Kester (2004) kirjoittaa myös dialogisesta estetiikasta ja sen synnyttämistä tiloista taiteessa. Yhteisötaiteemme syntyi dialogissa ja kohtaamisissa, joissa menetelmänä oli muun muassa valokuvallinen muistelutyö. Taiteellinen tila tai tila, jossa voi taidetta syntyä, ei ole itsestäänselvyys. Yhteisenä päämääränä tulee olla luova taiteellinen toiminta ja aito vuorovaikutus. Grant Kesterin (2004, 89) mukaan relationaalisessa estetiikassa yhteisöllisyyden synnyttämät tilat keskustelulle nähdään merkityksellisenä välineenä taiteen syntymiselle. Kesterin tapaan halusimme luoda taiteen alle tasa-arvoista dialogia, kanssakäymistä ja keskustelua. Kesterin innoittamana näimme tämän dialogin esteettisenä kokemuksena. (Kester 2004, 89.)

Toisten ihmisten kohtaaminen on merkittävä lähtökohta myös yhteisötaiteellisissa ja taideperustaisissa menetelmissä (Hiltunen 2009; Kantonen 2005). Mirja Hiltusen mukaan yhteisöllisessä taidetoiminnassa toimijoiden kesken tärkeää on tasavertaisuus, osallisuus ja dialogisuus. Hierarkia-asetelmilla ja epätasa-arvolla ei saisi olla vaikutusta yhteisöllisessä taidetoiminnassa. (Hiltunen 2009, 48.)

Dialogisuus, osallisuus ja tasa-arvoisuus ovat olennainen osa myös yhteissuunnittelussa. Muistelutyöhön kytkeytyviä tarinoita käytettiin myös teoksen mielikuvallisessa yhteissuunnittelussa inspiroinnin ja ideoinnin materiaalina. Tarinoinnilla syntyi osallisuutta ja koska pidimme huolen, että jokainen saa saman ajan kertomuksilleen myös tasa-arvoa kerronnassa ja osallisuudessa sekä teoksen inspiraation tuottajana. Yhden veteraanin kertomus kosketti lähes poikkeuksetta myös muita veteraaneja ja lopulta kaikki auttoivat toisiaan muistamaan ja kertomukset muodostuivat dialogissa kollektiivisiksi. Tarinointi johti yhteisölliseen dialogiin ja taideteoksen mielikuvalliseen suunnitteluun. Mattelmäen ja Vaajakallion mukaan yhteissuunnittelussa mahdollistetaan luovia keinoja ja välineitä kokemusten ja ideoiden jakamiseen. Yleisiä suunnitteluperiaatteita ei voi määrittää, sillä suunnittelukohteen erityispiirteet asettavat vaatimuksia käytettäville menetelmille ja lopputulokselle. (Mattelmäki, Vaajakallio 2011, 77.) Tarinoilla rakensimme yhteisöllisyyttä

ja osallisuutta suunnitteluun. Kohtaamisemme oli luovan prosessin tavoin avoin kaikille, jotta prosessi on mahdollinen kehitykselle ja mitään ei suljeta pois. Kun kaikki on avointa ja ilmapiiri on positiivinen ja luottamuksellinen, kaikki voivat tuoda julki asioita pelkäämättä, etteivät ne liittyisi aiheeseen, näin toiminta muokkautuu toimijoiden yhteistyöstä ja mahdollistaa kaikkien osallistumisen ja luovan ajattelun.

7.2 Valokuvalliset menetelmät yhteisöllisyyden rakentajana

7.2.1 Luova muistelu kollektiivisena yhteisöllisyytenä

Tutkimuksen projektissa oli tärkeää kollektiivinen luova muistelu ja sosiaalisen ja vuorovaikutteisen ryhmätilanteen tuoma lisä sen merkityksiin. Projektimme valokuvallinen kerronta oli narratiivista ja valokuvat herättivät keskusteluja ja pitkiäkin tarinoita. Emme kuitenkaan lähde analysoimaan niitä itsenäisinä yksittäisinä tarinoina vaan olemme enemminkin kiinnostuneita muistelutyön kollektiivisista elementeistä sekä merkityksistä. Meitä kiinnostaa vanhojen valokuvien kautta syntyvä dialogi, joka on merkittävässä osassa luovaa taidetoimintaamme. Yksityiset kuvat, muistot ja tarinat voivat saada yleispätevyyttä, kun ne jaetaan (Hohenthal-Antin 2009; Saarenheimo 1997; Hakonen 2003; Ulkuniemi 2005; Susi 2011). Myös tämä oli tärkeä tavoite meille vanhusten sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tuntemiseksi sekä psykososiaalisen hyvinvoinnin lisäämiseksi. Ryhmässä tapahtuva kollektiivinen muistelu tuki ajatustamme myös yhdyskäytävään rakentuvasta koko palvelutalon yhteisölle suunnatusta yhteisöllisestä tilataideteoksesta.

Veteraanit aloittivat kukin vuorollaan kuvakertomuksen tuomastaan kuvasta. (ks. kuva 32. s. 97) Valokuvasta muisteleva veteraani on valokuvassa mekko päällä ja se edustaa hänelle hänen häämatkaansa. Valokuvaan punoutuu merkityksiä myös Rovaniemen historiasta. Muu ryhmä alkaa muistella, kuinka saksalaiset olivat pommittaneet rautatiesillan ja kuinka toinen silta tuli rakentaa aina uudelleen jäiden lähdön myötä. Yhden ihmisen tarina muotoutui yhteiseksi tarinoiksi, joissa jokaisella oli oma osansa.

Kuva 32. Kaija Sandgren kihlajaismekossa sillalla, jota hänen miehensä Pentti Sandgren oli ollut rakentamassa. Pentti ja Kaija Sandgrenin kokoelmasta

Kaija: ”Tämä on otettu 1947, sillalta, joka yhdistää juuri tämän Ounasvaaran ja kaupungin.”

Vilho: ”Mm, joo.”

Kaija: ”Saksalaiset oli pommittaneet sen rautatiesillan, ja tämä silta rakennettiin, ei ei kummempaa siltaa ollut.”

Vilho: ”Joo, ei ollut.”

Kaija: ”Siitä meni autot ja...”

Vilho: ”Semmonen puurakenteinen silta.”

Kaija: ”..nii puurakenteinen, jonka juuri on reivannut, niinkun sanotaan, tämä minun mieheni.” ”Hän on sillon ollu sukeltaja”

Pentti: ”Niin siis tukenu, siellä veden alla. Ne paalut juntattiin.”

Vilho: ”Siin oli iso homma aina joka kevät purkaa se ja taas kun jäät oli mennyn ni rakentaa uudestaan.”

Pentti: ”Joo, tämä on sillo, ku se tehtiin”.

Kaija: ”Tämä on justiin ensimmäinen, ensimmäinen... ..tuota meijät oli vihitty 1946 joulukuun viidestoista päivä, ja tämä on -47 sillon kesällä, että me ollaan niinku häämatkalla, vaikka Pentti tekee, tai olet tehny tämän sillan.”

Pentti: ”Se oli suurta, kun Oulusta pääs Rovaniemelle.”

Outi: ”Niiin” naurua...”

Kaija: ”Ja täällä ei ollu täällä Ounasvaaralla, kun täällä näkky nämä muutam talot vaan.”

Jatta: ”Ja Kaija oot tässä etualalla kuvaa, niinkö?”

Kaija ”Minä olen tässä.”

Taimi: ”Sinä oot Kaija kaunis.”

Vilho: ”Voi mul ois pitkä juttu tosta kerrottavana...”

Vanhoista valokuvista oli havaittavissa semiootikko Roland Barthesin määrittelemät studiumit ja punctumit. Studiumiksi Barthes kuvaa valokuvan kulttuurista kenttää sekä kollektiivista aikaa. Studium mahdollistaa samaistumisen myös toisen ihmisen valokuviin. Punctumia Barthes kuvaa siksi odottamattomaksi välähdykseksi, joka näyttäytyy henkilökohtaisena, ja hänen mukaan leikkaa kuvan kulttuurisen kiinnostuksen kenttää. (Barthes 1985, 100.) Kuvakertomuksen studium rakentuu Rovaniemen sodanjälkeisen historian ja jälleenrakennuksen ympärille. Punctum on kenties kuvasta muistelun aloittaneen veteraanin kihlajaismekko vai kenties jännittänyt ilme kasvoilla?

Valokuvasta muistelun aloittaneelle veteraanille kuva piti sisällään hänen elämänsä historiaan punoutuvia subjektiivisia merkityksiä. Lähes poikkeuksetta kuvakertomukset innostivat luovaan muisteluun ja herättivät kollektiivisia kokemuksia myös muissa veteraaneissa. Leonie Hohenthal-Antinin mukaan luovan muistelun kautta peilataan sekä itselle merkityksellisiä asioita, sijoittuen samalla paikkakunnan ja sukupolven historiaan. Sekä konkreettisesti tapahtuva yhdessä muistelu että muistoista yhteisten asioiden löytyminen lisäävät yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Hohenthal-Antin 2009, 31.)

Marja Suden ryhmälähtöiseen muisteluun liittyi narratiivinen elementti, niin kuin meidänkin projektissa oli havaittavissa. Yhtä lailla tutkimuksen vanhukset kertoivat kuvan merkityksistä itselleen, mutta niihin liittyi lähes poikkeuksetta merkityksiä myös laajemmista tapahtumista. (Susi 2011, 180.)

Maailmansotien aikaan nuoruuttaan eläneiden veteraanien monet kuvakertomukset sitoutuivat Suomen sotiin ja pula-aikaan. Valokuvista nousseet kuvakertomukset pitivät sisälleen myös synkkiä ja raskaita teemoja. Lapin sotaan liittyvissä kuvakertomuksissa käytiin läpi mm. sotalapsiksi Ruotsiin muuttamista, Lottana ja pikkulottana olemista ja Saksalaisten mottiin joutumista. Eräs veteraani kertoi sisarensa poismenosta nuorena. Hän toi muistelukerralle valokuvan, johon oli piirretty risti menehtyneen siskon pään yläpuolelle. Ennen vanhaan näin oli tapana merkitä kuollut henkilö kuvaan. Tämä oli veteraaneille tuttua. Ryhmän ymmärrys ja tuki ympäröi kertojan ja tilanne oli lämmin ja empaattinen. Kyseessä oleva valokuva valikoitui myös lopulliseen teokseen. Myös Hakosen (2003, 135) mukaan vaikeat muistot voidaan nähdä käännteisinä ja parhaimmillaan jopa voimauttavina tapahtumina. Yhteisöllisyys ja ryhmän tuoma tuki olivat huomattavissa myös raskaampien aiheiden käsittelyssä.

Ryhmän lähentyessä kuvista alettiin muistaa ja kertoa myös kevyempiä aiheita ja hauskoja asioita. Huumori, iloisten muistojen jakaminen ja toisten ryhmäläisten naurattaminen ja piristäminen tulivat tärkeäksi. Liinahamarin satama kuvasta nousee yllättäen keskustelu pula-ajassaan tyypillisestä kahvin jobbaamisesta, johon useampi veteraani oli osallistunut ja sai aikaan kovaäänistä naurua yhteisestä sääntöjen rikkomisesta yhteisen hyvän vuoksi. (ks. kuva 33. s. 100)

Pentti: ”Tää oli ainoa satama välirauhan aikaan Amerikkaan. Muut oli saarrettu.”

Vilho: ”Minä oon muuten käynny siellä.”

Kuva 33. Liinahamarin satama. Pentti ja Kaija Sandgrenin kokoelmasta

Kaija: (Vilholle) ”Sunkin isä on mennyt sitä kautta Amerikkaan.”

...nauria...

Pentti: ”Tässä on kiinnostava homma, se on vaikuttanut suomalaisten elämään.

Täältä tuli kahavit ja se oli kovaa se kahvi aika kun...”

Vilho: ”Se oli tosi joo...”

Pentti: ”Ne kahviautot lähti täältä laivapurkineen, niin ne sieltä aina varastivat Sodankylästä, Kittilästä...”

Kaija: ”Teki reijän ja anto tulla...”

Sointu: ”Pentti kuule, kuuleppa Pentti. Tiesikö sie sen kahvisäkkitarinan? Oletko kuullu?”

Pentti: ”Olen kuullu montakin, mutta kerro.”

Sointu: ”No kuuleppa kato justiin niitä kahvisäkkejä, kun niitä laivasta pantiin niihin autonkoriin, ni se aina tällättiin, se oli autokuski ja sitten se hanslankari sillä, siis jobbi, jobin mielessä. Sen kahvisäkin suu pantiin aina tänne peräpäähän ja sitten vastamäkeen kun nousi auto, no sehän vaan hiljeni ku oli puukaasu. Hiilillä lämmitti auto.”

Pentti: "Joo."

Taimi: "Niin, puilla lämmitti auto."

Sointu: "...ja jobbareita ku oli Saariseljässä niin sieltä pöheliköstä tuli niin ja puukko käjessä vetäsi narun poikki, niin kuule ne kahavit rupes tulemaan, niil oli omat astiat niillä jobbareilla, ja ne saivat yhen säkin tyhjäksi ja taas ko tuli seuraava vaaran päälle lähti nousemaan, ni taas mentiin..."

Irja: "Magneettimäki Saariselällä on ollu hyvä paikka."

Vilho: "Mä oon ite ollu mukana tossa touhussa, niin mä uskon tuon."

Outi: "Oot ollu varastamassa kahvia, niinkö?"

Vilho: "Kyllä!"

...naurua...

Sointu: "Sieki kö oot ollu pahan tevossa?"

Pentti: "Asiahan on niin että se ei ole helppoa, ne oli vartioituja."

Taimi: "Mekin ootettiin sitä kahvia ja sokeria... kun tuli kuorma-auto niin kuski sano, että älä ota samasta reijästä, ota toisesta reijästä!"

Ryhmäytymisen myötä kuvakerrontaan syntyi huumoria ja ilonpitoa. (ks. kuva 34. s. 102) Naurun ja ilon näemme erittäin merkittävänä vanhuksille, joiden arkea ja elämää saattavat varjostaa sairaudet ja vanhuusiän masentuneisuus. Hohenthal-Antin (2009) nosti ilonpidon ja hauskuuden tärkeäksi tekijäksi vanhusten kanssa toteutetussa draamallisessa työskentelyssä.

Vanhusten kerronta vaihteli lyhyistä tapauskuvauksista syvempään analyysiin ja pohdintoihin siinä ajassa tehdyistä ratkaisuisista. Aikansa murre ja sanasto vahvistuivat muistelun mukana, mikä syvensi myös jokaisen persoonallista kertomisen tapaa. Toisille kerrottavassa tarinassa oli havaittavissa draamankaari, jopa kohokohta, jota äänenpainot vahvistivat. Marja Suden (2011) ja Leonie Hohenthal-Antinin (2009) tutkimusten tapaan vanhukset eläytyivät vahvasti kuvakerrontaan ja veivät toisensa kollektiiviselle moniaistiselle mielikuvitusmatkalle. Usean muistelijan osallistuminen kuvakerrontaan auttoi muistamaan mennyttä sekä vahvasti yhteisöllistä osallisuuden tunnetta. Näemme projektimme kollektiivisen luovan muistelun merkitykset sosiaalisessa ja vuorovaikutteisessa kanssakäymisessä joka johti yhteisössään osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen.

Kuva 34. Kollektiivista valokuvallista muistelua. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

7.2.2 Yhteisöllinen elementti omakuvien kohtaamisessa

Yhteisöllisyyden merkitys nousi esiin myös veteraaneista otettuja uusia henkilökuvia katseltaessa. Kaikki toimintamme oli ollut yhteisöllistä, joten myös kuvia katseltiin yhdessä. Valokuvauksen jälkeen kyseltiin kovasti, milloin katselemme kuvia. Emme arvanneet kuinka vanhukset suhtautuisivat omaan kuvaan. Emme myöskään arvanneet millaiset vaikutukset yhteisellä kuvien katselulla olisi itsensä kohtaamiseen. Osalla oli kymmenen, jopa kaksikymmentä vuotta siitä, kun heistä oli viimeksi otettu valokuvia. Omakuvaa tarkasteltiin aluksi ulkoisen fyysisen olemuksen muuttumisen sekä iän tuomien vanhuuden merkkien kautta.

Sointu: ”Kuka vanha akka tuo on? Ei ainaskaan Sointu ole...”

Kaija: ”Näkyy kaikki kurtut...”

Pentti: ”No voi että, oonko mä noin yksinkertanen.”

Pentti: ”Niin on, totisen näkönen on.”

Taimi: ”Sehän on ihan hyvä.”

Kuva 35. Veteraani Pentti Sandgren. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Monelle kokemus omasta ulkonäöstä oli muuta kuin tämänhetkinen peilikuva. Emme voi sanoa minkä ikäisenä muistisairas itsensä kokee ja valokuva näyttää kuitenkin realistisen kuvan. Tuntui siltä, että osa ei halunnut edes kohdata omaa kuvaa. Ohjasimme vanhuksia löytämään kuvista myös persoonaa ja niitä piirteitä, ilmeitä ja eleitä, jotka eivät iän myötä muutu. Kuvasta tarkasteltiin kehonkieltä sekä valokuvauksellisia tottumuksia, esimerkiksi hymyileekö vai ei. Myös kuvaustilanne ja tilanteen tunnelma vaikuttaa siihen, kuinka luonteva kuva on. Keskustelu palasi pohtimaan ihmisen kauneutta ja milloin ihminen kaunein on. Omakuvaa tarkasteltiin kriittisesti, mutta toisten kuvia kehuittiin ja ne nähtiin hyvinä.

Vilho Soinnun kuvasta: ”Kyllä sä oot nuorena ollu kaunis nainen.”

Pentti naisten yhteiskuvasta: ”Se on hyvä kuva tuo.”

Sointu Vilhon kuvasta: ”Hieno mies! Ja hyvin lavastettu.”

Pentti Vilhon kuvasta: ”Arvokas persoona.”

Aarne Soinnun kuvasta: ”On se, hyvin säilyny.”

Sointu miesten kuvista: ”Jestas kun on hienoja. Kyllä pojat on pistäneet parhaansa.”

Kaija Aarnen kuvasta: ”Aarne on näkösesä niin.”

Pentti Taimin kuvasta: ”Se on hyvä kuva. Se on persoona, ni se antaa vähän...”

Taimi Aarnen kuvasta: ”Aarnesta niin hyvä kuva.”

Taimi Kaijan kuvasta: ”Kaijakin niin näpöttää siinä että.. Kattokko hyvä kuva!”

Kuva 36. Veteraani Taimi Koistinen. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Yhtä veteraania lukuun ottamatta jokainen valitsi itselleen mieleisen kuvan. Vanhukset valitsivat kuvista itselleen luontevimman ja tuntuivat olevan ihan ylpeitäkin siitä.

Pentti: ”Kauan siinä on mennyt, ennen kun nuo urat on tullu.”

Vilho: ”No mikä ettei. Eihän tämmösestä ukosta parempia voi ottaa.”

Taimi: ”Sehän on ihan hyvä.”

Kuva 37. Veteraani Vilho Rautamäki. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

Myös Kohtamäen ja Palomäen tutkimuksessa vanhuksista otetut omakuvat johdattivat kerronnan nykyisyyteen ja kuvaamaan ulkoisen vanhenemisen merkkejä. Meidän tutkimuksen tapaan oma olemus nähtiin hauraana, jopa vähättelevänä. (Kohtamäki & Palomäki 2010, 39.) Kohtamäen ja Palomäen tutkimuksesta poiketen katselimme veteraanien omakuvia ryhmässä. Ryhmälähtöisyys sekä meidän rohkaisu näkemään kuvista muutakin

käänsi tilanteen positiivisemmaksi ja näkemään iän tuomien merkkien taakse. Toisten ryhmäläisten kuvia keuhuttiin ja niissä nähtiin merkkejä persoonasta, mikä heijastui veteraanien ilmeissä hyvänä olona. Savolainen kuvaa hoivayhteisöissä tapahtuvaa omakuvalista projektia parhaimmillaan voimauttavaksi, jossa muun ryhmän läsnäolo on merkittävässä osassa (Savolainen 2004).

Kuva 38. Veteraani Sointu Pallari. Kuvaaja: Eeva Vanhanen

7.3 Taidetoiminta kohtaa toimintaterapian ja yhteisen toimintamme merkityksiä

Läpi tutkimuksen meille oli tärkeää kehittää taidetoimintaa joka vastaisi yhteisönsä tarpeisiin, esimerkiksi toimintaterapiassa. Toimintatutkijoiden roolissa pyrimme sekä taidekasvatuksen ja taideyhteisön käytänteiden kehittämiseen, mutta samalla huomioimaan myös toisen tiedonalan edustajien näkökulmat ja mielipiteet aiheeseen. Tavoitteenamme

oli rakentaa taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan välistä vuorovaikutusta. Eri tiedonaloja hyödyntävässä kehittävässä toimintatutkimuksessa olemme pyrkineet enakkoluulottomuuteen ja jatkuvaan herkistymiseen toiminnalle ja sen käännteille. Toimintamuotoja hyödynnettiin sekä taidekasvatuksesta että toimintaterapiasta. Näemme eri alojen osaajien välisessä yhteistyössä paljon hedelmällisiä, mutta osin yhteiskunnassamme hyödyntämättömiä voimavaroja. Samoja tavoitteita on, joihin voidaan päästä vielä vahvemmin yhdistämällä eri alojen ihmisten osaaminen. Yhteistyön perusajatuksena on mahdollistaa luova kulttuuri- ja taidetoiminta myös palvelu- ja hoivayhteisöissä asuville vanhuksille. Miksei taide kuuluisi myös vanhuksille. Usein taiteen harrastaminen tyssää, kun ei itse enää pääse harrastuksiin. Toinen perusajatuksemme oli myös murtaa kaavaa vanhenemisesta ja sen tuomasta kyvyttömyydestä. Yhteistyössä toimintaterapeutin kanssa lähestyimme luovasti sellaisia toiminnallista taidetta, jota vanhus voisi tehdä kunnosta tai rajoitteista riippumatta. Näemme yhteistoiminnan mahdollisuudet sekä taiteen tuomisen vanhusyhteisöön myös osana kuvataidekasvattajan laajenevaa työkenttää.

Myös toimintaterapeutti nostaa esiin yhteistyön ja dialogisuuden tärkeyden eri-ikäisten ihmisten ja sukupolvien välillä sekä vanhusten osallistumisen ympäröivään yhteiskuntaan.

Kun minulle ehdotettiin yhteisötaideprojektiin osallistumista, kiinnostuin toimintaterapeutina siitä heti. Näin siinä monipuoliset mahdollisuudet; ryhmän terapeuttiset vaikutukset, yhteistyö yliopisto-opiskelijoiden kanssa, nuorten ja vanhusten kohtaaminen - sukupolvien välinen vuorovaikutus ja yhteistyö. Mielestäni on tärkeää, että vanhusten hoitopaikoissa tehdään yhteistyötä talon ulkopuolelle, ollaan enemmän vuorovaikutuksessa ympäröivään yhteiskuntaan. Tämä vahvistaa vanhusten merkityksellisyyden kokemista ja toiminnallista identiteettiä.

Toimintaterapeutti Outi Luukkonen

Kehitimme taide- ja kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan osaajien välistä yhteistyötä läpi tutkimuksen projektin. Meille oli tärkeää, että taide- ja sosiaali- ja terveysala kohtavat sekä projektin aikaisessa toiminnassa että projektin loputtua tilassa jatkuvassa toiminnassa. Kehitimme toimintamalleja itse toiminnassa, jossa hyödynnettiin sekä sosiaali- ja terveysalan (mm. toimintaterapia) ja taide- ja kulttuurialan erityisosaamista. Taiteellisia

menetelmiä olivat muun muassa kollektiivinen luova muistelu ja yhteisöllinen valokuvaaminen. Jaoimme tiedonalojen välistä osaamista ryhmässä tapahtuneessa vuorovaikutuksessa ja toiminnassa. Toiminnasta oli havaittavissa sosiaali- ja terveysalan kiinnostus luoviin menetelmiin, mutta myös, että he tarvitsivat välineitä ja malleja taidetoiminnan luomiseen. Tässä meidän taide- ja kulttuurialan osaajien mukaantulo oli erittäin merkittävässä osassa. Toimintaterapeutti Outin aktiivinen osallistuminen taidetoimintaan auttoi häntä näkemään sen käytänteitä ja monimuotoisia mahdollisuuksia. Lapin kuntoutuksen toimintaterapeutti sitoutui läpi projektin yhteiseen ryhmätoimintaan ja meidän oli mahdollista suunnitella, toimia, reflektoida ja kehittää toimintaa eteenpäin. Yhteisen toimintamme voi nähdä rakentuneen toimintaterapian kehykseen, johon me taidealan osaajina toimme uudenlaisia taideperustaisia menetelmällisiä vaihtoehtoja. Taidetoiminnan sisältö nousi vanhuksilta – heidän kulttuurista, historiasta ja elinpiiristään. Toimintaterapeutin mukaan toimintaterapian välineenä voi olla lähes mitä vain kuntouttavaa toimintaa, esimerkiksi taidetoimintaa. Toimintaterapian näkökulmasta ryhmätoiminta heijastui psykososiaalisen toimintakyvyn tukemisena. Toiminta on terapiaa.

Toimintaterapia on kuntoutusta, joka perustuu toiminnan terapeutin käyttöön sekä toimintaterapeutin ja asiakkaan väliseen yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen. Toimintaterapia voi toteutua myös ryhmämuotoisesti (lähde toimintaterapeuttiliitto). Tässä ryhmässä toiminnaksi valikoitui muistelu vanhojen valokuvien avulla.

Toimintaterapeutista ryhmän tavoitteena oli psykososiaalisen toimintakyvyn tukeminen ryhmäterapeuttisin keinoin.

Toimintaterapeutti Outi Luukkonen

Tärkeänä näimme vanhusten merkityksellisyyden kokemisen ja toiminnallisen identiteetin vahvistamisen. Näimme yhdessä luomallamme toiminnalla terapeuttisia mahdollisuuksia. Esimerkkinä yhteisen toimintamme merkityksistä kertoo erään veteraanin tapaus. Hän ei ollut vielä kotiutunut taloon ja hänet valittiin projektiin sen vuoksi. Valokuvasta veteraaneille ehdotettaessa hän sanoi, etteivät vanhukset ole enää kuvaamisen arvoisia. Hän ei nähnyt itseään kauniina, eikä valinnut itselleen mieluisinta valokuvaa itsestään. Avajaisissa teosta yhdessä katsottaessa hän herkistyi hymyillen kyyneliin. Toiminnan myötä hän sai myös ystäviä ja näin myös kotoutuminen voi helpottua.

Jatta: ”Sointu, sinusta on kaunis kuva”

Sointu: ”Mikä kuva, rekikuva?”

Jatta: ”Ei, henkilökuvaa, se on kaunis”

Sointu: ”Mieti nyt, 90v. akka! Lapin muovaama nainen!”

Osa ryhmän jäsenistä valikoitui alun avoimen infotilaisuuden kautta; asiasta kiinnostuneet saivat ilmoittautua mukaan. Ryhmän jäseniä valittiin myös niin Veljeskodista kuin Veljestuvasta. Lisäksi huomioitiin, että ryhmässä on molempia sukupuolia. Muuten ryhmäläisten valinnassa otettiin huomioon, kuka voisi hyötyä ryhmän psykososiaalisesta tuesta esimerkiksi yksinäisyyden ehkäisemisessä. Esimerkkinä eräs veteraaneista, joka oli vasta tullut taloon. Hänestä näki, ettei ollut kotoutunut vielä taloon ja vaikutti alkuun toiminnan suhteen hieman epäileväiseltä. Ryhmäkertojen myötä tapahtui edistymistä kotoutumisessa ja oli nähtävissä, että myös ystävyssuhteita muodostui. Saimme myös hänen omaisiltaan palautetta, kuinka merkittävää toiminta hänen kohdallaan oli ollut. Toiminnan myötä hänen kohdallaan tapahtui ryhmäytymistä ja hän sai ystäviä.

Toimintaterapeutti Outi Luukkonen

Kuva 39. Kotoutunut veteraani ja toimintaterapeutti Outi Luukkonen iloisissa tunnelmissa yhteisötaideteoksen avajaisissa. Kuvaaja: Annamari Manninen

Toiminnan mielekkäänä ja kiinnostavana kokeminen sekä sen kautta ystävyssuhteiden syntyminen todentaa taidetoiminnan hyvinvointivaikutuksia sekä yksilö että yhteisötasolla. Olemme pyrkineet toimintaan, jossa taidekasvatus voi tukea ikääntyvien yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia. Merkityksistä kertoo myös kyseisen veteraanin tyttäreltä saatu palaute avajaisissa: ”*Tämä on ollut äidille todella merkittävää olla mukana projektissa.*”

Yhteinen toimintamme tähtäsi elävöittämään yhdyskäytävää taiteella. Taide- ja kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan kontekstissa rakentuneen yhteistyön jatkuminen näkyy ja elää myös tilassa. Yhteisöön on muotoutunut toimintamalleja myös valmiin taideteoksen kontekstissa. Vuorovaikutus jatkuu ja taideteosta hyödynnetään myös palvelutalon arjessa. Teoksen visuaalisen ilmeen rakentuminen teemojen ympärille nousi toimintaterapeutin ajatuksesta. Outi näki tärkeänä, että valokuvat on teemoiteltu verhoihin, jotta niitä voi käyttää välineenä esim. muistisairaiden terapiassa. Teoksen teemoiksi muotoutuivat lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus. Outin kanssa yhteistyössä toimiessa taide- ja kulttuuriala ja sosiaali- ja terveysala ovat kohdanneet.

Verhojen katselu antaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja muisteluun. Verhojen teemoittelu edesauttaa puheen ja muistin aktivoimisessa ja mahdollistaa kosketuspinnan oman elämän muistoihin. Olen käyttänyt teosta yhtenä asiakkaan kuntoutusmenetelmänä. Teosta voi hyödyntää ns. aivojumppana, joka sisältää fyysisen aktiivisuuden sekä keskustelun ja kuvista merkitysten ja muistojen löytämisen.

Toimintaterapeutti Outi Luukkonen

Ikä Ehyt -hankkeen taidetyöpajoissa kohtasivat Lappilaiset vanhukset paikallisissa hoitolaitoksissa ja päivätoiminnassa. Palvelutalojen henkilökunnan osallistumista taidetoimintaan pidettiin tärkeänä. Hankkeen eräänä tavoitteena oli vanhustyön ammattilaisten osaamisen lisääminen taideperustaisten menetelmien käyttöönotossa ja toteutuksessa. Hiltunen ja Turulinin mukaan hoitotyössä työskentelevien koulutukseen tulisi lisätä taiteen ja kulttuurin opintoja. He pitävät merkittävänä myös, että taidekasvatuksen ammattilaisia otetaan mukaan hoitotyön piiriin. (Hiltunen & Turulin 2013, 14–15.)

Myös Taika -hankkeessa tavoitteena oli tuoda taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan kenttien erityisosaamista lähemmäs toisiaan. Ammattialojen vahvuuksia pyrittiin integroimaan reflektiivisellä käänteismentoroinnilla, jossa eri alojen osaamista jakamalla pyrittiin löytämään toimintamalleja molempien alojen asiantuntijuudesta. (Niemi- nen & Sainio 2013.)

Liikasen (2003, 154–155) mukaan ammattikuntien tulisi tutustua toisiinsa ja lisätä yhteisiä voimavaroja juuri käytännön toiminnassa. Myös Liikasen tutkimuksessa pidettiin tärkeänä, että asiakkaan taide- ja kulttuuriharrastuksia tuetaan ja niiden on mahdollista jatkaa myös hoitoyksiköissä.

Kuva 40. Meidän porukka avajaisten jälkeen. Kuvaaja: Annamari Manninen

7.4 Yhteisöllinen taideteos sosiaalisen yhteisönsä tiloissa

Valokuvallinen yhteisötaideteos rakentui elävöittämään Veljeskodin ja kuntoutuksen välistä yhdyskäytävä Ränniä. Tila on esteettisesti viihtyisämpi ja mielekkäämpi käyttää sekä aktivoi vanhuksia liikkumaan. Yhteisötaideteoksen valokuvat ovat veteraaneille tärkeitä ja historiallisesti merkittäviä valokuvia sekä heistä ottamiamme uusia valokuvia. Suurien valokuvien kautta rakentuvat teoksen neljä teemaa lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus. Elämänkaaren eri vaiheet ja sitä kautta myös teoksen visuaalinen ilme nousivat vanhuksille merkittävästä Alpo Noposen runosta *Mahdoton ratkaista*. Teos tekee vanhusten aikaisemman elämän näkyväksi Veljeskodilla, joka oli heille tärkeää jo alusta saakka. Elämänhistorian merkitys nousi veteraaneille tärkeäksi teosta suunnitellessa: ”*Että ollaan tuolla jossain, eikä täällä.*”

Yhteisöteos edustaa postmodernia tilaan rakentuvaa valokuvataidetta. Yhteisötaideteos on tilaan rakentuva installaatio, jolla on kuitenkin myös vahvasti arkinen ja toiminnallinen ulottuvuus. Teoksen tilallisuus tarjoaa fyysisen kokemisen sekä sosiaaliset merkitykset. Yhteisötaideteos rakentui kertomaan veteraanien eletystä elämästä ja historiasta. Teos kertoo myös Suomen ja Lapin paikallishistoriasta ja paikallisidentiteetistä. Teoksessa on sekä historiallisesti merkittäviä että veteraaneille henkilökohtaisesti merkittäviä valokuvia. Teoksessa on myös perhekuvia. ”*Tässä on historiaa, tässä on kolmea neljää sukupolvea.*” Veteraaneille merkittävät kuvat ovat rakentuneet postmoderniksi tilalliseksi yhteisötaiteeksi. Postmodernin ajan teoksena se nostaa visuaalisina teemoina esiin: yksilön, yhteisön, identiteetin, vuorovaikutuksen ja dialogisuuden. Myös teoksen vahva kokemuksellisuus, kehollisuus ja omakuvallisuus puhuttelevat aikamme taiteessa. Kehollisuus ja omakuvallisuus teoksessa muistuttavat vanhusten aktiivisesta toimijuudesta vielä vanhalla iällä, kuten eräs veteraaneista lausahti jo yhteistä toimintaa suunnitellessamme: ”*...että 80 -vuotiaskin voi tehdä vielä...*” Postmodernin ajan teoksena se nostaa esiin vanhuksia yhteiskunnan marginaalista. Teos nostaa vanhuksia keskiöön ja antaa arvoa ja muistuttaa arvokkaasta elämästä.

Taideteos jatkaa yhteisen toimintamme kautta aloittamaamme vuoropuhelua. Teos todistaa tarvetta tulla kuulluksi ja nähdyksi yhteisössään, jonka kautta myös yhteisöllisyyttä voi rakentua. Nähdyn ja kuullun tulemisesta kertovat lausahdukset: ”*siellä pitäisi olla*

kuvia meistä” ja ”*vanhoja kuvia sieltä tähän päivään*”. Taiteen kautta teoksen henkilökuvat voivat personoitua koko sukupolven henkilökuviksi. Vanhuksilla on halu olla edelleen merkityksellinen ja aktiivinen toimija. Heillä on mielekkään toiminnan tarve. Taide-toiminnan kautta vanhukset saivat toimia kunnosta riippumatta ja vaikuttaa elinympäristöönsä. Yhdessä teimme heidät näkyväksi. Taiteella ja teoksella kunnioitamme yhteisöä. Teos muotoutui luovassa valokuvallisessa muistelussa ja yhteissuunnittelussa. Tilallisena yhteisötaideteoksena se nojaa valokuvan voimaan muiston säilyttäjänä ja menneen representaationa. Tutkimusaineistomme pohjalta voi sanoa, että vanhat valokuvat herättävät kollektiivista vuoropuhelua ja muistelua. Vanhuksilla on tarve saada vanhusyhteisöön vanhusten aikaisempaa elämää ja muistoja esiin ja jo pienikin kuvallinen ”todiste/viite” menneestä saa vanhuksen samaistumaan hetkeen ja palaamaan muistoissaan samoihin aikoihin. Valokuvat herättävät muistelemaan riippumatta siitä kenen kuva on kyseessä.

Elämäkerrallisuus on noussut merkittäväksi useissa vanhusyhteisöissä toteutuneissa tutkimuksissa. Elämäkerrallisuus nousi myös meidän tutkimuksen valokuvallisessa dialogissa ja visualisoitui myös yhteisötaideteokseen. Taideteos tutkimuksen taiteellisena osuutena kertoo vanhusten elämänkaaresta. Muistot ylläpitävät kodin tuntua, sitä keitä ollaan ja ollaan oltu, vaikka ollaan palvelutalossa. Se muistuttaa aktiivisesta toimijudesta.

Tutkimuksen projektin alkuun hahmottelimme yhdessä palvelutalon sosiaali- ja terveystalouden henkilökunnan kanssa tavoitteita, kuinka taideteos elävöittäisi kuntoutuskäytäntöön suunniteltua käytävää ja osaltansa aktivoisi vanhuksia lähtemään liikkeelle. Halusimme tähdätä toiminnallamme siihen, että teos aktivoisi vanhuksia teoksen äärelle. Projektin päättymisen jälkeen yhdyskäytävään rakentuneen taideteoksen äärellä tapahtuu muistelua ja oman elämän läpikäymistä. Yhteinen tavoitteemme veteraanien aktivoinnista ja liikkumisesta nousi esiin myös veteraanien kommenteista teoksesta sekä henkilökunnan lausunnosta:

Pentti: ”Meilläkin tulee nyt päiväkävely, kun käymme katsomassa niitä.”

Kaija: ”...alkaahan meillä opastointia kuvien luona.”

”Hieno yhdyskäytävä: Kävellessä taidetta ja kuntoa. Elsa 94v.”

Kuntoutujat lähtee mielellään kävelyharjoituksiin Ränniin, taideteos motivoi heitä lähtemään liikkeelle, siellä on hyvä tehdä kävely- ja seisomaharjoituksia. Taideteoksen ja luonnon läheisyys motivoivat tulemaan tilaan. Taideteos tuo ikäihmiselle mieleen omia muistoja ja käyvät harjoitusten yhteydessä läpi omaa elämänkaarta.

Hieroja Pekka Koskiniemi

Pekka Koskiniemen kuvauksessa kiteytyy teoksen käyttö tilallisena kokemuksena fyysisen- ja psykososiaalisen hyvinvoinnin ja kuntoutumisen näkökulmista. Fyysisen kuntoutumisen ohessa henkilökunnan kanssa tapahtuu luovaa muistelua ja oma elämän läpikäymistä visuaalisen teoksen kautta. Elämänkaari nousee teoksesta ja herättää ajatuksia ja muistoja kuntoutujan omaan elämään liittyen. Pekka Koskiniemeltä saimme myös suullisen palautteen, jossa hän kertoo vievänsä kuntoutujia kävely- ja seisomaharjoituksiin taideteoksen äärelle joka kerta, kun hän vie kuntoutujia ulos. Hän käyttää taideteosta kuntoutujien aktivoimiseen.

Alkuun kolikko tila on saanut uusia merkityksiä. Erkki Kumpulan palautteesta nousee esille, kuinka teos on dialogissa luonnon ja ihmisten kanssa. Luonnon ja taiteen yhdistyminen käytävässä elävöittävät liikkumista ja moniaistista kokemista käytävässä. Taideteoksen myötä käytävään tuotiin myös tuolit. Tuolit mahdollistavat vanhusten itsenäisen käytävän käytön. Jotta he voivat liikkua, täytyy olla tuoleja joilla levähtää välillä. Taideteos aktivoi vanhuksia lähtemään liikkeelle.

Ränni on hyvin mielenkiintoinen paikka, siellä on isot ikkunat ja luonto tulee aivan nenään kiinni yhdessä taideteoksen kautta. Rännissä on hienoa ihastella paukku pakkaa, kesä helkeitä ja ruskan loistoa, näkymää ikkunoiden vieressä elävöittää vielä taideteos. Mm Rännin valaistus muuttuu erittäin paljon eri vuodenaikojen rytmin mukaan ja tuo taideteoksesta sille uusia piirteitä - luo mielenkiintoa palata tilaan uudestaan ja uudestaan. Myös taideteos omalta osaltaan inspiroi asiakkaita tulemaan tilaan uudestaan ja uudestaan.

Neuvontapalvelutyöntekijä, fysioterapeutti Erkki Kumpula

Teosta esitellään yleisölle. Käytävässä vierailleet ryhmät ovat nähneet yhteistyön veteraanien kanssa merkittävänä. Teoksen kautta luomamme taidetoiminta saa näkyvyyttä ja

toivottavasti innostaa ja rohkaisee muita samantyyppiseen toimintaan. Näemme julkisuuden tärkeänä, jotta mahdollisimman monet toimijatahot lähtisivät luovaan toimintaan vanhusten kanssa. Usein olemme käytävässä kuulleet: ”*mehän voisimme tehdä myös tällaista*”

”Lapin Kuntoutuksessa käy eri tutustumisryhmiä joille usein liittyy tutustumiseen myös tilojen ja laitteiden esittelykierron. Taideteos itsestään tuo ihastusta sekä se menettelytapa, miten se on yhteistyössä toteutettu Lapin Yliopiston ja kunniakansalaisten kesken.”

Fysioterapeutti/neuvontapalvelutyöntekijä Erkki Kumpula

Yhdyskäytävä Ränniä käyttävät päivittäin monenlaiset ihmisryhmät. Halusimme kuulla, kuinka palvelutalon yhteisö: veteraanit, kuntoutujat, henkilökunta, omaiset ja vierailijat kokevat teoksen ja ovat vuorovaikutuksessa teoksen kanssa. Käytävän käyttäjät ovat jättäneet palautetta ja kokemuksiaan teoksesta yhdyskäytävä Rännissä olleeseen palautekirjaan.

Teos tuo Lapin historiaa ja kulttuurisia juuria esiin. Teos tuo iloa eloisuutta yhdyskäytävään.

”Kuvat kertovat paljon meille nuoremmille maamme ja Rovaniemen historiasta ja ihmisen elämänkaaresta. Monet ovat ihastelleet niitä. Upea oivallus tuo ohuelle kaalle painattaminen. Kiitos t. Eija”

”Mielenkiintoisia, onpa ilo katsella.”

”Mielenkiintoista katseltavaa menneistä ajoista. Hyvin tuotu esille kuvat, T:Sirpa”

”Eloisa, nostalginen, rauhoittava. Heli”

Osa yhdyskäytävän käyttäjistä toivoi teokseen tekstejä kertomaan vanhojen valokuvien paikoista ja ihmisistä.

”Aivan ihania valokuvia, jotka on laitettu esille kauniisti ja arvokkaalla ja ansaitsemallaan tavalla. Kiitos niistä! Ehkä jokin pieni selvennys kuvan taustasta olisi valaisut vielä kuvaa lisää. Toisaalta, nyt täytyy käyttää omaa mielikuvitusta ja ”keksiä” kuville tarinat... t: Piiku”

Pohdimme tekstejä suhteessa teokseen paljonkin. Tulisiko niitä ja jos niin miten. Lopulta päädyimme kuvalliseen teokseen, jotta teoksen monitulkinnallisuus säilyisi. Teoksen sanattomuus mahdollistaa tarinallisuuden ja katsojalla on vapaus tulkita teosta omasta elämänhistoriastaan käsin. Nyt tekstit eivät sido yhteen tulkintaan. Toiset taas eivät tekstejä kaipaa vaan teos alkaa puhutella. Nyt teos itsessään voi herättää kollektiivisuutta.

Pentti: ”Jokainen katsoja saa täydentää itse”

”Historia saa merkityksiä, ikään kuin kulkee historia-aikajanan, kun menee Ränniä pitkin.” Hilka, Kuntoutuksen henkilökuntaa

”Kiehtovia kuvia, herättävät ajatuksia, varmaan muistojakin. Kankaan käyttö hieno idea.” Riitta Ylipiessa ja Markku Ylipiessa

”Lämmin kesän muisto, kaiku jostain kaukaa.” Nimetön

Kuvan voima muiston säilyttäjä on merkittävä.

”Yksi veteraani pääsi taivaankotiin, mutta kaunis kuva säilyy muistoissa. P.S Sirpa, Sari ja Riikka”

Hohenthal-Antinin mukaan omien yksityisten muistojen rakentuminen osaksi yhteistä taiteellista kokonaisuutta viestii muistelijalle olevansa osa katkeamatonta historiaa (2009, 26). Hohenthal-Antinin (2009) tutkimuksissa luovan muistelun kautta rakentuneet taiteelliset kokonaisuudet saivat samaistumaan toisiin ihmisiin ja paikkakuntien historiaan.

Myös Ulkuniemen (2005, 239) tutkimuksessa perhevalokuvan lajityyppiä edustavat tilateokset herättivät vuoropuhelua yleisönsä kanssa. Teokset olivat herättäneet muistelua

riippumatta siitä kenen valokuvia teoksissa oli. Kuten meillä, katsojan tulkintaan vaikutti yllättävän vähän se, olivatko valokuvien paikat ja henkilöt heille tuttuja. Tilateokset olivat herättäneet pohdintaa samojen teemojen ympärillä: elämänkaari, muuttuvaisuus sekä mille elämä pohjaa.

Ikä-ehyt hankkeessa rakennettiin yhteisöllistä taidetoimintaa eri palveluyhteisöihin ja tehtiin näkyväksi vanhusten taidetoimintaa ja vanhuksia (Hiltunen & Turulin 2013, 14–15). Muisti-kuva projektissa tuotetun teoksen äärellä voi palata menneeseen ja tarkastella toisten vanhusten elämäntulkua. Teos kertoo osallistujensa tarinoita sekä korostaa yhteisöllisyyttä. (Ahonen 2013, 24.)

Hiltusen ja Jokelan (2014) mukaan yhteisö- ja paikkasidonnaisen taidekasvatuksen keskiössä ovat yhteisön tuottamat ja heidän kulttuuristaan nousevat merkitykset suhteessa paikkoihin. Yhdessä tuotetut paikkasidonnaiset taideteokset synnyttävät osallisuuden tunnetta, joka on edellytys voimaantumiseksi ja omiin kykyihin ja vaikutusmahdollisuuksiin luottamiselle. ”*Omaan elämismaailmaan kiinnittyvä taidetoiminta synnyttää pysyvää tunnetta tiettyyn paikkaan tai yhteisöön kuulumisesta.*” (Hiltunen & Jokela 2014, 87.)

Kuva 41. Valokuvallinen yhteisötaideteos. Kuvaja: Eeva Vanhanen

7.5 Yhteenveto ja kehittämismahdollisuudet

Osallistavan yhteissuunnittelun kautta tutkimuksen taidetoiminta on ollut moninäkökulmaista ja moniäänistä. Toimintatutkimuksessa olemme kuvanneet ja analysoineet toimintaa ja sen merkityksiä eri osallistujien kannalta. Olemme pyrkineet myös arvottamaan toimintaamme sekä antamaan merkityksiä luomallemme toiminnalle. Tutkimus kertoo todenmukaisesti ja perusteellisesti tutkimusprosessista. Yhteissuunnittelun ja yhteisöllisen taidekasvatuksen näkökulmista vahvuus ja suurin merkitys on ihmisten yhteen saattamisessa, jolloin tapahtuu ihmisten ja ajatusten kohtaamista. Taiteen kautta on ollut mahdollista päästä syvemmälle ja tarkastella asioita mahdollisimman monesta eri näkökulmasta.

Kohtaamisen ja kuulemisen kautta olemme luoneet vanhusyhteisöön uudenlaista ja yhteisöllistä luovaa taidetoimintaa. Vanhukset ovat luovassa muistelussa päässeet ääneen kertomaan omasta eletystä elämästään, omasta identiteetistä ja paikallishistoriastaan käsin. Subjektiivisista kokemuksista ja elämäntarinoista on syntynyt uusia yhteisiä kuvakertomuksia ja yhteisöllistä analyysiä menneestä elämästä. Luovan muistelutyön ympärille rakentui humaani keskusteluyhteys, jossa henkilökohtaisia ja kipeitäkin muistoja on voinut jakaa. Taidetoiminta synnytti myös riemua, iloa ja naurua, jonka koemme tärkeäksi vanhuksille, joiden elämää voivat varjostaa sairaudet ja osittain heikentynyt terveydentila. Yhteisöllinen valokuvaaminen synnytti yhteisöllistä keskustelua ihmisen kauneudesta ja arvokkuudesta elämän kaikissa vaiheissa. Omakuvien kohtaamisessa ryhmälähtöisyys auttoi näkemään iän tuomien merkkien taakse ja sai aikaan arvostusta omaa itseään kohtaan. Osallistavan yhteissuunnittelun kautta luovassa muistelussa rakensimme yhteisöllisen taideteoksen elävöittämään palvelutalon yhdyskäytävää ja vanhukset pääsivät osallistumaan muutoksen tuottamiseen omassa elinympäristössään.

Toimintatutkimuksena taideperustaisten menetelmien kehittämistyö tapahtui läpi tutkimuksen yhteisöä osallistavan suunnittelun kautta. Kehittämistyön prosessissa yhteisöä osallistettiin kaikissa toiminnan vaiheissa suunnittelemaan, havainnoimaan ja reflektoidaan yhteistä toimintaa ja sen merkityksiä. Toimintatutkimuksen syklinen kehittämis-

prosessi rakentui yhteisen suunnittelun, kollektiivisen luovan muistelun, yhteisöllisen valokuvaamisen sekä teoksen visuaalisen suunnittelun ja valokuvien teemoittelun ympärille.

Tutkimuksessa kehitimme yhteistyötä taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan ammattikuntien välillä. Yhteistyö muotoutui toimintaterapian kehykseen rakentuneissa taideperustaisissa toimintamalleissa. Näemme että alojen välisessä yhteistyössä on paljon positiivisia mahdollisuuksia. Kiinnostusta ja halua on havaittavissa taiteen integroimiseen osaksi kuntouttavaa vanhustyötä. Osallistavien taideperustaisten menetelmien yhdistyminen ryhmälähtöiseen toimintaterapiaan on luonut yhteenkuuluvuutta ja yhteisöllisyyttä, mikä on heijastunut palvelutalon arkeen ystävyyssuhteiden syntymisenä ja yhteisöön mukaan pääsemisenä.

Yhteisöllisessä taidetoiminnassa vanhuksat osallistuivat elinpiiristään nousevan taidetoiminnan kehittämiseen ja pääsivät toteuttamaan muutosta elinympäristössään. Taideteos elävöittää yhdyskäytävää, luo viihtyvyyttä ja aktivoi liikkumaan. Kuntoutuksen henkilökunta käyttää taideteosta myös hoitolaitoksessa tapahtuvan kuntoutuksen välineenä. Taideteos herättää keskustelua, luo vuorovaikutusta ja saa aikaan muistelua palvelutalon yhdyskäytävässä. Teoksen voima nousee valokuvallisesta samaistumisesta kuvien ihmisiin, paikkoihin ja historiaan. Teoksen valokuvallisuus viestii aktiivisesta toimijuudesta ja identiteetistä silloin ja nyt. Sekä yhteinen taidetoiminta että yhteisötaideteos nostavat vanhuksia näkyville ja muistuttavat aktiivisesta osallistajuudesta.

Projektin päätyttyä ensimmäinen testikierros on tehty. Tutkimus on antanut paljon tietoa sekä palautetta laajalta määrältä ihmisiä. Palautteesta olemme päässeet lukemaan mitä mieltä toiminnasta ja teoksesta ollaan. Nyt olisi hyvä lähteä jatkokehittämään toimintaa sekä toimintaan liittyviä taiteellisia kokonaisuuksia. Ensimmäisen projektin jälkeen näkee heti kehitysvaiheet kohti seuraavaa sykliä. Toimintatutkimus ei koskaan pääty vaan aina voidaan kehittää parempaa toimintaa. Meidän projekti toteutettiin mahdollisimman suurena mutta emme voineet osallistaa kovin suurta joukkoa vanhuksia, koska meitä kiinteästi projektissa toimivia henkilöitä oli vain kolme. Nyt toimintaa olisi hedelmällistä lähteä laajentamaan sekä vanhusten että toimijoiden osalta. Projektista saatu palaute sekä

innostuneet sosiaali- ja terveysalan toimijat kertovat keittämistyön tarpeellisuudesta, ajankohtaisuudesta ja osaltaan myös projektin toimivuudesta.

Tutkimuksellamme haluamme innostaa toimijoita vanhusyhteisöihin. Saimme projektin alussa inspiraatiota aikaisemmista projekteista ja tutkimuksista kehittää omaa projektia. Nyt haluamme omalta osaltamme lisätä ymmärrystä ja tietoa sovellettavaksi eteenpäin. Veljeskoti oli hieno ympäristö toimia. Kuntoutus Oy/Veljeskoti sijoitti taloudellisesti teokseen, joka mahdollisti toimintamme rakentumisen yhteisötaideteokseksi. Kuntoutus Oy/Veljeskoti haluaa edistää yhteistyötä ja on kiinnostunut jatkamaan yhteistyötä Lapin yliopiston kanssa. Esimerkiksi fysioterapeutti/neuvontapalvelutyöntekijä Erkki Kumpula haluaisi inspiroida toimijoita Veljeskodin pihaympäristön kehittämiseen. Henkilökunta pitää tärkeänä, että palvelutaloista tehdään yhteistyötä talon ulkopuolelle ja ollaan vuorovaikutuksessa yhteiskuntaan. Vanhuksia on paljon ja he tarvitsevat toimijoita tuekseen. Näemme toimintamme mahdollisuutena siteiden ja ihmissuhteiden luomiseen. Yhteisöllinen ja osallistava toiminta luo kontakteja, jolloin vanhukset (heikentyneestä toimintakyvystä huolimatta) voivat lähentyä myös toiminnan ulkopuolella hoitolaitosten arjessa. Kehittämistyön haasteena ei tulisi ajatella vanhusten korkeaa ikää tai heikentyneitä toimintakykyä. Tutkimuksemme tuo esiin, kuinka yhteisöllistä taidetoimintaa voidaan kehittää ja kuinka taide voi olla läsnä elämän kaikissa vaiheissa ja eri-ikäisten toimijoiden välillä. Taiteen ja luovan työskentelyn erilaiset toimintamuodot mahdollistavat toiminnan kaikenikäisten kanssa. Kuvataidekasvatuksella on mahdollisuuksia tuottaa toimintamuotoja esimerkiksi vanhusyhteisöihin.

Kuva 42. ”Arvokkain kuva on meidän yhteiskuva.” – veteraani Pentti Sandgren. Kuvaaaja: Annamari Manninen

8. POHDINTA

Työn arvoa vanhusyhteisöissä pitäisi yhteiskunnallisesti kohottaa. Kaikki vanhustyö ja vanhustyön kehittäminen tulisi nähdä arvokkaana. Myös vanhusyhteisöjen taide- ja kulttuuritoiminnan resurssit tulisi taata laajemmin valtio ja kuntatasolla. Kiinteitä resursseja tulisi määrittää valtio ja kuntatasolla. Kehittävää tutkimusta on tehty laajastikin taide- ja kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan yhteistyöstä, mutta sen kentälle jääminen ja käytäntöön otto ei ole toteutunut tarvittavissa määrin. Useat tutkimukset osoittavat, kuinka projektit loppuvat silloin kun olisi hedelmällisimmän jatkokehittämisen tarve. Resurssit ja aika tahtovat loppua. Suomen ikääntyessä ja palveluyhteisöissä asuvien vanhusten määrän lisääntyessä tulee pohtia, kuinka rakentaa pysyviä toimintamalleja ja käytänteitä, jotka osallistavat vanhuksia laajemmin ja tukevat psykososiaalista hyvinvointia myös laitoshoidossa. Fyysisten, kuntouttavien menetelmien rinnalla psyykkistä- ja sosiaalista toimintakykyä ja hyvinvointia tukeva toiminta tulee nähdä yhtä arvokkaana.

Taide- ja kulttuuritoiminta on vahvasti sidoksissa ihmisten paikallisuuteen, kulttuuriin ja juuriin – myös identiteettiin. Taide voi toimia monimuotoisena lähtökohtana luovalle, yhteisöjä yhdistävälle työskentelylle. Vanhuksia osallistavan ja yhteisöllisen taide- ja kulttuuritoiminnan integroiminen osaksi vanhustyötä voi tukea vanhusten kulttuuri-identiteettiä sekä lisätä sosiaalista vuorovaikutusta palvelutalon arjessa. Taidetoiminnan arvo tulisi nähdä sen monimerkityksellisyydessä. Taide ei ole itseisarvo, eikä itsestäänselvyys. Taide ei välttämättä synny heti ja taide ja luovuus vaatii aikaa ja paneutumista. Jos taide syntyy, on sen kautta mahdollista päästä syvemmälle ja koskettaa ihmisiä monella tasolla. Jo luova prosessi itsessään tulisi nähdä arvokkaana. Taiteen tekemiseen liittyy riski, se voi horjautella ja herättää näkemään asioita toisin. Lähtiessä toimimaan vanhusten kanssa lähtökohta on positiivisessa ja voimaannuttavassa toiminnassa. Taide voi olla rinnasteinen useille asiasisällöille ja samalla nostaa esiin merkittäviä asioita ihmisistä ja heidän elinympäristöistään.

Postmodernin ajan taidekäsitelmä on laajentanut taiteen käytänteitä taideinstituutioiden ulkopuolelle sekä rinnastanut taiteen tietoa toisten tiedonalojen tietoon. Tämän päivän kuvataidekasvattajan työkenttä voi olla paljon muuta kuin koulukonteksti. Kuvataidekasvattajat voivat organisoida myös taideyhteisöjen ulkopuolella ja ulottaa yhteistyön

useille yhteiskunnan sektoreille, myös vanhusyhteisöihin. Kaikki oppiminen on elinikäistä ja tapahtuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Ihminen oppii ja jakaa oppimaansa läpi elämänsä. Projektin rikkaus on, että on saatettu ihmisiä yhteen: on tapahtunut ihmisten ja ajatusten kohtaamista ainutlaatuisessa yhteisössä veteraanien kanssa. Ihmiset ovat ainutlaatuisia ja yhteistyössä voimme luoda uudenlaisia parempia käytänteitä, toimintamalleja ja tekoja. Aidossa yhteistyössä ruokimme ja rikastamme toisiamme ja myös opimme toinen toisiltamme. Vanhukset ovat voimavara, joilta koko yhteiskunnalla on mahdollisuus oppia. Heillä on koko elämäkokemus olemassa.

Projektissa onnistuttiin luomaan taideperustaista toimintaa vuoropuhelussa toisen tiedonalan kanssa. Tutkimus ei olisi onnistunut ilman eri toimijatahojen yhteistyötä ja yhteistä halua kehittää toimintaa. On hienoa, että onnistuimme kehittämään yhteistyötä Kuntoutus Oy:n/Veljeskodin kanssa. Yhteistyömahdollisuuksia tulisi hyödyntää yhteiskunnassamme laajemmin. Yhteiskunnallisesti on tärkeää, että palvelutaloista ollaan tekemisissä ympäröivään yhteiskuntaan. Vanhuksilla on mielekkään tekemisen tarve ja halu olla edelleen merkityksellinen ja aktiivinen toimija ja osallinen yhteiskunnassa. Yksilön täytyy tulla kuulluksi yhteisössä, jotta yhteisöllisyyttä voi syntyä. Pienilläkin resursseilla voi luoda toimintaa jossa vanhukset voivat olla osallisina. Palvelutalojen taide- ja kulttuuritoimintaa tulisi kehittää suuntaan, jossa vanhukset voivat olla osallisina kunnosta riippumatta. Palvelutalojen taidetoiminnan tulisi olla vanhuksista itsestään lähtevää. Taidetoiminnalla on myös mahdollista vaikuttaa palvelutalojen asuinympäristöjen viihtyvyyteen. Taidetoiminnan kautta vanhukset voivat olla yhteisönsä aktiivisina jäseninä mukana vaikuttamassa esimerkiksi elinympäristöihinsä. Ei tulisi olettaa, mistä vanhukset pitävät vaan heidät voidaan ottaa mukaan muokkaamaan omaa asuinympäristöään. Taide-toiminnan kautta kullekin yhteisölleen merkittävät asiat voivat nousta esiin ja visualisoidua kertomaan yhteisöstään.

Vanhustyö ja vanhusten hyvinvointi on ajankohtainen aihe/ongelma jonka ratkaisemiseksi tarvitaan kaikki mahdolliset keinot. Sen kehittämistyö on jatkuva prosessi. Pienetkin muutokset ja toimintatapojen kehittäminen lisäävät ymmärrystä. Tietoa tarvitaan ja sitä pitää jakaa, jotta asioita voidaan muuttaa. Tutkimuksemme on meidän hahmotelma siitä, millaisia yhteisiä toimintamalleja voidaan pienelläkin porukalla tuottaa ja kehittää. Mitä voitaisiin saavuttaa, jos saisimme kaikki mukaan toimintaan.

Kuva 43. Tunturimaisema Lapissa. Vilho Rautamäen kokoelmasta

LÄHTEET:

- Ahonen, E. (2013). Kuvat nostavat muistoja, muistoista laadin kuvia. Teoksessa Jumisko, E. Jänkälä, R. Turulin, M. & Piekkari, J. (toim.) *Hyviä vuosia Lapissa : Toimintamalleja ja työkaluja ikäihmisten elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukemiseen*. Kemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. 24–25.
- Anttila, P. (2006). *Tutkiva toiminta ja Ilmaisu, Teos, Tekeminen*. Hamina: Akatiimi Oy.
- Barthes, R. (1985). *Valoisa huone*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2008). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Hakonen, S. (2003). Muistelutyö. Teoksessa Hakonen S. & Marin M. (toim.) *Seni- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. (1999). Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen H. Huttunen R. & Moilanen P. (toim.) *Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Jyväskylä: Atena Kustannus. 25–62.
- Hiltunen, M. & Jokela, T. (2001). *Täälläkö taidetta? Johdatus yhteisölliseen taidekasvatukseen*. Vantaa: VSL opintokeskus.
- Hiltunen, M. (2009). *Yhteisöllinen taidekasvatus. Performatiivisesti pohjoisen sosio-kulttuurisissa ympäristöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Hiltunen, M. & Turulin, M. (2013). Yhdessä näkyväksi. Teoksessa Jumisko, E. Jänkälä, R. Turulin, M. & Piekkari, J. (toim.) *Hyviä vuosia Lapissa : Toimintamalleja ja työkaluja ikäihmisten elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukemiseen*. Kemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. 14–15.

Hohenthal-Antin, L. (2006). *Kukuttavaa taidetta, Taidetoiminta seniori ja vanhustyössä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hohenthal-Antin, L. (2009). *Muistot näkyviksi, Muistelutyön menetelmiä ja merkityksiä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Huovinen, T. & Rovio, E. (2010). Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Heikkinen H. Rovio E. & Syrjälä L. (toim.) *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalistusseura. 94–113.

Jokela, T. & Hiltunen, M. (2014). Pohjoiset kylät ja koulupihat taidekasvatuksen paikoina. Teoksessa Hyry-Beihammer E.K. Hiltunen M. Estola E. (toim.) *Paikka ja kasvat*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 78–106.

Jokela, T. Hiltunen, M. Härkönen, E. (2015). Art-based Action Research – Participatory Art for the North. *International Journal of Education through Art*. 11.(3), 433–448.

Jumisko, E. Jänkälä, R. Turulin, M. & Piekkari, J. (toim.) (2013). *Hyviä vuosia Lapissa : Toimintamalleja ja työkaluja ikäihmisten elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukemiseen*. Kemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja.

Kaila, J. (2002). *Valokuvallisuus ja esittäminen nykyaikaisessa taiteessa*. Helsinki: Musta Taide.

Kairala, M. (2009) *Kohti toimijuutta: ikäihmisten ja vanhustyön työntekijöiden toimijuuden vahvistuminen. Lapin seniori- ja vanhustyön kehittämisyksikön loppuraportti*. (toim.) Maarit Kairala. Rovaniemi: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Kantonen, L. (2005). *Telтта. Kohtaamisia nuorten taidetyöpajoissa*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A54.

Kauppila, R. (2007). *Ihmisen tapa oppia : johdatus sosiokonstruktiviseen oppimiskäsitkseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kester, G. (2004). *Conversation pieces. Community and communication in modern art*. California: University of California.

Kiviniemi, K. (1999). Toimintatutkimus yhteisöllisenä prosessina. Teoksessa Heikkinen H. Huttunen R. & Moilanen P. (toim.) *Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Jyväskylä: Atena Kustannus. 63–83.

Kivipelto, A. (2015). Vauvakato vaivaa Suomea – lapsia syntyy vähemmän kuin lähes 30 vuoteen.< <http://www.hs.fi/tiede/a1443153505337>>. (Luettu 07.05.2016)

Kohtamäki, T. & Palomäki, S-L. (2010). Valokuvat vanhainkodin asukkaiden elämäntarinoiden lähteenä. *Janus vol.18 (1)* 35-47.

Kuula, A. (1999). *Toimintatutkimus: Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.

Leavy, P. (2009). Social Research and the Creative Arts. Teoksessa *Method Meets Art: Arts-Based Research Practice*. Guilford Publications, 1-24.

Liikanen, H-L. (2003). *Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa*. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura.

Liikanen, H-L. (2007). Gerontologisen sosiaalityön menetelmiä. Teoksessa Seppänen M. Karisto A. & Kröger T. (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 69-91.

Lintonen, K. (1999). Matka itseen. Suomalaisen valokuvataiteen siirtymiä 1970-luvulta 1990-luvun lopulle. Teoksessa Jukka Kukkonen & Tuomo-Juhani Vuorenmaa (toim.) *Varjosta. Tutkielmia suomalaisen valokuvan historiasta*. Suomen valokuvataiteen museo: Helsinki, 262-264.

Löytönen, T. & Sava, I. (2010). Taidepedagogiikka tarinoiden ja tunteiden tulkkina. Teoksessa Anttila E. (toim.) *Taiteen jälki. Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu. 95-116.

Mattelmäki, T. & Vaajakallio, K. (2011). Yhteissuunnittelu ja palveluiden ideointi. Teoksessa Satu Miettinen (toim.). *Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen*. Helsinki: Teknologian Teknova. 77–93.

Miettinen, S. (2011). Palvelumuotoilu – yhteissuunnittelua, empatiaa ja osallistumista. Teoksessa Satu Miettinen (toim.) *Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen*. Helsinki: Teknologian Teknova, 20–41.

Nieminen, K. & Sainio, E. (toim.) (2013). *Ei tarvittukaan parasetamolialla – Kuvauksia mentoroinnista ja taidetoiminnasta hoivassa*. <[http://blogs.helsinki.fi/taika-hanke/files/2009/02/Ei tarvittukaan parasetamolialla.pdf](http://blogs.helsinki.fi/taika-hanke/files/2009/02/Ei%20tarvittukaan%20parasetamolialla.pdf)>. (luettu 26.4.2015)

Nyberg, P. (2014). Toistosta keston – Nduwayezun hiljaisuudesta ja Alfredo Jaarin poliittisesta estetiikasta. Teoksessa Nyberg P. & Vanhala J-P. (toim.) *Tonight no poetry will serve*. Helsinki: Nykyaikaisen taiteen museon julkaisuja 141/2014. 236–241.

Nyberg P. & Vanhala J-P. (toim.) (2014). *Tonight no poetry will serve*. Helsinki: Nykyaikaisen taiteen museon julkaisuja 141/2014

Phillips, C. (1999). The judgement seat of photography. Teoksessa Bolton R. (ed.) *The contest of meaning. Critical histories of photography*. Massachusetts: MIT Press. 18-24.

Poliitikot syntyvyyden laskusta: Työ ja perhe paremmin yhteen.

<<http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/poliitikot-syntyvyyden-laskusta-tyo-ja-perhe-paremmi-yhteen/5727152>>. (Luettu 07.05.2016).

Saarenheimo, M. (1997). *Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen*. Tampere: Vastapaino.

- Sanders, E. B.-N. & Stappers, P. J. (2008). Co-Creation and the new landscapes of design. *CoDesign: International Journal of CoCreation in Design and the Arts*, 4(1), 5–18.
- Saraste, L. (1996). *Valokuva tradition ja toden välissä*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B 45. Musta Taide: Helsinki.
- Sava, I. & Katainen, A. (2004). Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa Sava I. & Vesanen-Laukkanen V. (toim.) *Taiteeksi tarinoitu oma elämä*. Jyväskylä: PS-kustannus. 22-39.
- Savolainen, M. (2008). *Maailman ihanin tyttö*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja.
- Susi, M. (2011). Valokuva muistelutyössä. Teoksessa Kuukasjärvi A. Linnosuo O. & Sutinen J. (toim.) *Taidetyöskentely arjen näyttämöllä. Teoriaa, menetelmiä ja sovelluksia*. Turun ammattikorkeakoulun julkaisuja.
- Szebeko, D. (2011). Case study 01, co-designing services in the public sector. Teoksessa Anna Meroni & Daniela Sangiorgi (toim.) *Design for Services*. (Design for Social Responsibility Series) Englanti: Gover Publishing Limited, 42–52.
- Tynjälä, P. (1999). Oppiminen tiedon rakentamisena. *Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Ulkuniemi, S. (2005). *Valotetut elämät. Perhevalokuvan lajityyppiä pohtivat tilateokset dialogissa katsojien kanssa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ulkuniemi, S. (2006). Parantavia paljastuksia. Yksityisvalokuvat taidekasvatuksellisenä välineenä. Teoksessa *Kuvakulmia. Puheenvuoroja kuvista ja kuvallisesta kulttuurista*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Varto, J. (2011). Miksi miettiä metodologioita? Teoksessa Holma K. & Mälkki K. (toim.) *Tutkimusmatkalla; Metodologia, teoria ja filosofia kasvatustutkimuksessa*. Helsinki: Yliopistokustannus. 13–24.

Muut lähteet:

Uusi Kuntoutuksen keskittymä Rovaniemelle. 27.10.2012. Lapin Kansa, Ilmoitusliite 1.

Lapin Kansa, 8.10.2013.

Rillumaroi. Kulttuuri- ja tietolehti.

Rovaniemen Wanhojen markkinoiden hyväntekeväisyyskohde. 3. vuosikerta, 1/2014.

Lapin Kuntoutus Oy:n esite, 15.8.2013.

Yle, alueuutiset Lappi, kevät 2014.

Katainen, J. Yle, Sote-uudistus keskustelu, 11.12.13

Tennilä, A. Armanin maailma 2016, Pohjantähden alla – Vanhusten hoito ja yksinäisyys, 03.05.2016

Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. (2008)

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2008:3. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Suomen kuntaliitto. Yliopistopaino, Helsinki.

www.stm.fi

Viitattu 29.10.2013

Etusivu

Mie & sie

Kolumnit

Lukijat

Sää

Menoinfo

Mielipide lehteen

Ilmestyminen

Mediakortti

Aineistovaatimukset

Rivi-ilmoitus

Mie & sie

Päivitetty 8.10.2014 10:30, julkaistu 8.10.2014 10:24

Valokuvat kuljettavat muistoihin

[Suosittele](#) 7
[Lähetä pakutetta toimittajalle](#)

Kuva: Veera Vasara

Teoksen äärellä. Kuusi veteraania jakoivat kuvamuistojaan yhteisöteokseen kahden opiskelijan ja toimintaterapeutin ohjauksessa. Lapin kuntoutuksen yhdyskäytävään valmistuvan teoksen äärellä Eeva Vanhanen, Pentti Sandgren

Jo sukelluspuku painoi lähes sata kiloa. Painoja tarvittiin, jotta veden alla sai voimaa nostaa ja siirrellä raskaitakin taakkoja.

"Koneita ei juuri ollut, vaan työ tehtiin vedenkin alla käsipelillä, vasaralla ja poralla. Välillä se vaati sitä hullun rohkeuttakin", 90-vuotias **Pentti Sandgren** muistelee sukeltajanpäiviään valokuvatulosteen äärellä.

Kuvassa näkyy Pyhäkosken voimalaitostyömaa Oulujoen varresta. Se oli sittemmin Kemijoki Oy:n palvelukseen siirtyneen Sandgrenin ensimmäinen työmaa sotien jälkeen.

Ensin valjastettavaan koskeen piti rakentaa väliaikainen lankkupato.

"Veden voima oli valtava."

Työ oli raskasta ja vaarallista, mutta hyvin palkattua.

"Ensimmäinen tili, se oli jotakin se", sanavalmis Sandgren muistelee yhtä aikuisuuden rajapyykeistä silmät loistaen.

Lapin kuntoutuksen Ilkkana ja Veljeskotina tunnetut rakennukset yhdistää käytävä, jota pitkin voi nyt kulkea kuuden veteraanin kuvamuistoihin.

Yhteisöllinen taideteos on syntynyt kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden **Eeva Vanhasen** ja **Jatta Lintusen**, Lapin kuntoutuksen henkilökunnan ja Veljeskodin asukkaiden yhteistyönä.

Tekstiilimateriaalille tulostetuista valokuvasuurenoksista rakentuva teos julkistetaan huomenna torstaina.

Aloite teokseen tuli Lapin kuntoutukselta: värittömään käytävään kaivattiin taideteosta. Tekijöiksi Lapin yliopistosta löytyi kaksi kuvataidekasvatuksen opiskelijaa.

"Me halusimme teokseen mukaan myös yhteisöllisen puolen", Vanhanen ja Lintunen kertovat.

Lapin kuntoutuksen toimintaterapeutti **Outi Luukkonen** innostui ideasta, joka sopi monin tavoin hänenkin työnkuvaansa.

"Ryhmäytyminen, ryhmädynamiikka ja muistelutyö, turvallisen muistelutilanteen luominen", hän kuvaa omaa osuuttaan.

Ensimmäisissä tapaamisissa oli parisenkymmentä ikäihmistä. Matkan varrella, yhteistyössä opiskelijoiden ja veljeskodin asukkaiden kanssa, teoksen tekniikaksi valikoitui valokuva ja osallistujiksi kuusi veteraania.

Vanhojen kuvien lisäksi heistä on esillä myös uudet, Eeva Vanhasen ottamat muotokuvat.

"Ensi alkuun osa heistä koki, ettei ole enää ikään kuin kuvaamisen arvoinen. Mutta projektin edetessä suhtautuminen muuttui luontevaksi."

Tekijöiden toiveena on, että onnistunut yhteistyö ja lopputulos innostaa myös muita vastaavanlaisiin projekteihin.

"On tärkeää, että vanhuutta ja vanhojen ihmisten elämää tuodaan yhteiskunnassa ja mediassa esille muutoinkin kuin kulueränä", Outi Luukkonen muistuttelee.

Eeva Vanhanen ja Jatta Lintunen kertovat, että kuvakokonaisuuden taustalla on ajatus elämänkaaresta.

"Henkilökohtaisista valokuvista voi löytää yleisiä, muillekin samaistuttavissa olevia teemoja."

Esimerkiksi Pentti Sandgrenin albumin kuvat jälleenrakennusajan voimailostyömaalta ovat tuttua ajankuvaa muillekin tuon ajan Lapissa eläneille.

"Henkilökohtaiset kuvat herättävät muistoja myös muissa ikäihmisissä. Ohikulkiessa voi syntyä keskustelua niissä näkyvistä maisemista, vaatteista tai muista tutuista yksityiskohdista. Hienointa on ollutkin seurata, kuinka muistelu on edennyt yhteiseksi, toisen muiston täydentäen toista", opiskelijat sanovat.

Henkilökunnalle kuvat avaavat puolestaan asukkaiden aikaisempaa elämää.

Oma kuvallinen kokonaisuutensa rakentuu Sandgrenin lapsuudesta, läheisistä, perhe-elämästä ja rakkaudesta. Kolme sisarusta, Pentti keskellä, poseeraa jännityksestä jäykkänä lapsuuden Imatralla. Uudemmassa kuvassa Kaija-vaimo hymyilee kameralle Muhoksella nuoremman siskonsa ja pienen tytön kanssa.

Veljeskodissa puolisonsa kanssa asuva Kaija Sandgren on luvannut kävellä käytävään joka päivä ja istua alas kuvien ääreen.

"Teoksella on myös tärkeä, liikkumaan aktivoiva vaikutus", Outi Luukkonen sanoo.

Teos julkistetaan to 9.10. klo 14.15 Lapin kuntoutuksessa, Porokatu 32.

Mikä?

Yhteisöteos

Tekijöinä kuvataidekasvatuksen maisteriopiskelijat, valokuvaaja Eeva Vanhanen ja muotoilija Jatta Lintunen Lapin yliopistosta.

Mukana kuusi veteraania Pentti ja Kaija Sandgren, Sointu Pallari, Taimi Koistinen, Aarne Körkkö ja Vilho Rautamäki.

Opintoprojektia ohjasivat kuvataidekasvatuksen yliopisto-opettajat Annamari Manninen ja Antti Stöckell.

Yhteistyössä toimintaterapeutti Outi Luukkonen ja fysioterapeutti Erkki Kumpula Lapin kuntoutukselta.

Valokuvateos koostuu kahdestakymmenestä ohuesta ja kerroksellisesta verhosta, pinta-alaltaan yhteensä 40 neliömetriä. Valokuvia on yhteensä 33 valokuvaa.

Veera Vasara

Kuvat kertovat tarinaa ihmisen elämänkaaresta

Valokuvateos veteraanien elämästä Lapin Kuntoutuksen tiloihin.

- Valokuvia ihmisen elämänkaaresta esitellään yhteisötaideteoksessa, jonka ovat tehneet Lapin yliopiston opiskelijat yhdessä veteraanien kanssa. Työssä on veteraaneille tärkeitä ja historiallisesti merkittäviä valokuvia heidän lapsuudestaan, nuoruudestaan, aikuisuudestaan ja vanhuudestaan. Lapin Kuntoutuksen tiloihin Rovaniemellä, Ilkan ja Veljeskodin yhdistävään käytävään, tehty teos syntyi veteraanien, yliopiston

EEVA VANHANEN

PROJEKTISSA muisteltiin omaa elämää valokuvien kautta.

kuvataidkasvatuksen opiskelijoiden **Eeva Vanhasen** ja **Jatta Lintusen** sekä Lapin Kuntoutuksen toimintaterapeutti **Outi Luukkonen** ja fysioterapeutti **Erkki Kumulan** valokuvallisessa yhteisötai-deprojektissa.

Projekti käynnistyi viime syksynä yhteisellä suunnittelu- ja ideointityöllä. Siinä tuli esille veteraanien toive aiempaa viihtyisämmästä käytävästä.

Kollektiivisessa valokuvallisessa muistelutyössä kuusi veteraania muistelivat ryhmässä vanhojen valokuviansa tarinoita ja merkityksiä. Elämänkaaren eri vaiheet nousivat teoksen teemaksi vanhuksille merkittävästä Alpo Noposen ru-

nosta *Mahdoton rärkeistä*. Runo on myös teoksen ulkoisen ilmeen pohjana. Suurissa valokuviissa veteraanien aiempi elämä tulee näkyväksi. Työssä on kaksikymmentä kerroksellista verhoa, joissa on yhteensä 33 kuvaa ja pinta-alaa on 40 neliometriä.

Tavoitteena on ollut tehdä tilasta esteettisesti aiempaa viihtyisämpi ja mielekkäämpi käyttäjä sekä aktivoida kuntoutujia ja asukkaita liikkumaan.

Teos julkaistaan torstaina 9. lokakuuta kello 14-15 Lapin Kuntoutuksen toimiloissa (Porokatu 32, Rovaniemi).

Uusimmat uutiset

6.10.2014

Valokuvallista yhteisötaidetta opiskelijoiden ja veteraanien yhteistyönä

Lapin Kuntoutus Oy saa toimitiloihinsa yhteisötaideteoksen, joka on syntynyt Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden Eeva Vanhasen ja Jatta Lintusen sekä veteraanien valokuvallisen yhteisötaiideprojektin tuloksena. Teoksessa on käytetty veteraaneille tärkeitä ja historiallisesti merkittäviä valokuvia sekä opiskelijoiden veteraaneista ottamia uusia valokuvia.

Veteraanien valokuvaaminen yhteisötaideteokseen. Kuva: Annamari Manninen

Yhteinen taideteos sijaitsee Lapin Kuntoutuksen toimitiloissa 50 metriä pitkässä käytävässä. Tavoitteena on ollut tehdä tilasta esteettisesti aiempaa viihtyisämpi ja mielekkäämpi käyttää sekä aktivoida kuntoutujia ja asukkaita liikkumaan.

Teos tuo veteraanien aiemman elämän näkyväksi. Teokseen rakentuu suurien valokuvien avulla neljä teemaa: lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus. Elämänkaaren eri vaiheet nousivat teoksen teemaksi vanhuksille merkittävästä Alpo Noposen runosta *Mahdoton ratkaista*. Runo on myös teoksen visuaalisen ilmeen pohjana. Yhteisötaideteos koostuu kahdestakymmenestä ohuesta ja kerroksellisesta verhosta, ja sen pinta-ala on 40 m². Teoksessa on yhteensä 33 valokuvaa. Valokuvien kautta kaikki käytävän käyttäjät voivat lähteä mukaan muistojen matkalle.

Veteraani Vilho Rautamäen lapset leikkimässä Valjaskosken rannassa.

Taideprojekti käynnistyi syksyllä 2013 opiskelijoiden, veteraanien ja Lapin Kuntoutuksen henkilökunnan yhteisellä suunnittelu- ja ideointityöllä, jossa tuli esille veteraanien toive aiempaa viihtyisämmästä käytävästä. Menetelmäksi valikoitui kollektiivinen valokuvallinen muistelutyö, jossa veteraanit muistelivat ryhmässä vanhojen valokuviansa tarinoita ja merkityksiä.

Kuvataidekasvatuksen maisteriopiskelijoiden valokuvaaja Eeva Vanhasen ja muotoilija Jatta Lintusen opintoprojektia ohjasivat kuvataidekasvatuksen yliopisto-opettajat Annamari Manninen ja Antti Stöckell. Lapin Kuntoutuksessa yhteistyössä toimivat toimintaterapeutti Outi Luukkonen ja fysioterapeutti Erkki Kumpula.

Kollektiivista valokuvallista muistelutyötä veteraanien kanssa. Kuva: Eeva Vanhanen

Julkistamistilaisuus:

Teos julkistetaan vanhusten viikolla torstaina 9. lokakuuta klo 14.15 Lapin Kuntoutuksen toimitiloissa (Porokatu 32, Rovaniemi). Tervetuloa!

Liite 5.

KUVIEN KÄYTTÖSOPIMUS RÄNNI-YHTEISÖPROJEKTISSA

Sopimus valokuvien käytöstä, valokuvaamisesta ja muusta taltioinnista

Yhteisöprojektin osapuolet: Rovaniemen Veljeskoti ja Lapin Kuntoutus sekä Lapin Yliopisto

Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan opiskelijat Eeva Vanhanen, Jatta Lintunen ja Barbara Nery käyttävät projektissa syntynyttä materiaalia yhteisöprojektikurssin alla toteutettavissa tehtävissä sekä projektiesittelyissä. Projektissa tehdään yhteisöllisen taidekasvatuksen keinoin Ränni-yhdyskätävästä mielekkäämpi paikka tulostamalla sinne tuleviin kuvateoksiin asukkaille tärkeitä vanhoja valokuvia sekä uusia valokuvia heistä. Eeva Vanhanen ja Jatta Lintunen käyttävät lisäksi projektissamme syntynyttä materiaalia aineistonaan pro gradu -tutkielmassaan.

Annan luvan seuraaviin asioihin:

- vanhojen valokuvieni käyttöön Ränni -yhdyskätävään tulevissa kuvateoksissa.
- minusta otettujen uusien valokuvien käyttöön Ränni -yhdyskätävään tulevissa kuvateoksissa.
- yhteisissä muisteluhetkissä otettujen dokumentaaristen valokuvien sekä ääni- ja kuvatalenteiden käyttöön projektiraportoinnissa ja tutkimusaineistona.

Projektiin osallistuja: _____

Paikka ja Aika

Allekirjoitus

Tätä sopimusta on tehty kaksi samanlaista kappaletta, yksi kummallekin osapuolelle.

